BAOU
Education for All

ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી
(ગુજરાત સરકાર દ્વારા સ્થાપિત)

NAAC ACCREDITED A++ GRADE 3.55/4

ડિપ્લોમા - બૌદ્ધિક સંપત્તિ અને સાયબર અપરાધ
Diploma in Intellectual Property and Cybercrime (DIPACC)

સેમેસ્ટર – 1
પેપર - DIPACC - 2
બૌદ્ધિક સંપત્તિ - 1
(Intellectual Property-I)

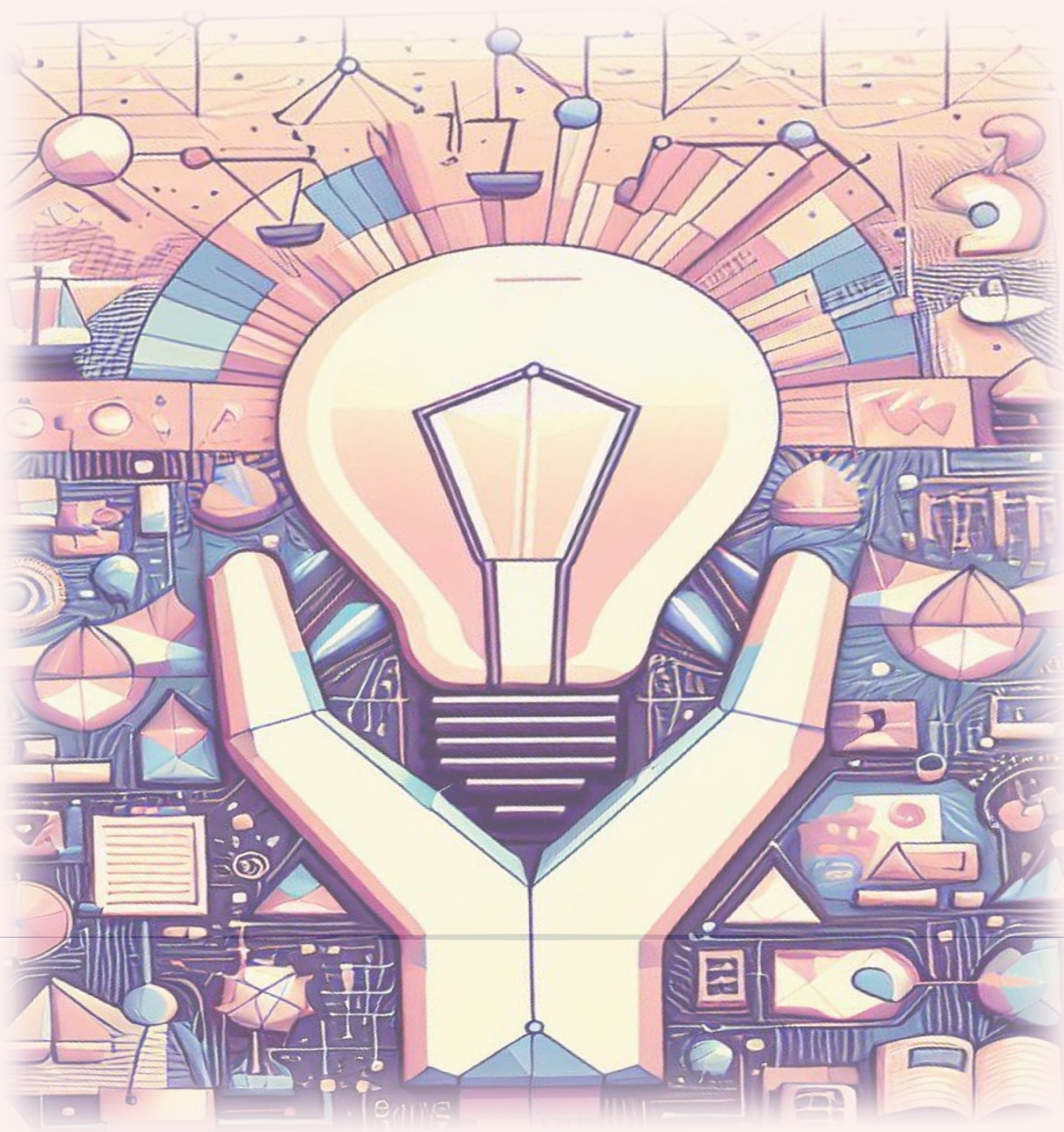

સ્વાધ્યાયનું અજવાળું

ભારતના સંવિધાનના સર્જક ભારતરત્ન ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકરની પાવન સ્મૃતિમાં ગરવી ગુજરાતમાં ગુજરાત સરકારશ્રીએ ઈ.સ. 1994માં યુનિવર્સિટી ગ્રાન્ટ્સ કમિશન અને ડિસ્ટન્સ એજ્યુકેશન કાઉન્સિલની માન્યતા મેળવી અમદાવાદમાં ગુજરાતના એક માત્ર મુક્ત વિશ્વવિદ્યાલય ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટીની સ્થાપના કરી છે.

ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકરની 125મી જન્મજયંતીના અવસરે જ ગુજરાત સરકાર દ્વારા યુનિવર્સિટી માટે અદ્યતન સગવડ સાથે, શાંત જગ્યા મેળવી, જ્યોતિર્મય પરિસરનું નિર્માણ કરી આપ્યું. BAOUના સત્તામંડળે પણ યુનિવર્સિટીના ઉજ્જવળ ભવિષ્ય માટે ખૂબ સહયોગ આપ્યો છે.

શિક્ષણ એટલે માનવમાં થતું મૂડીરોકાણ. શિક્ષણ લોકસમાજની ગુણવત્તા સુધારવામાં અધિક ફાળો આપી શકે છે. અહીં મને સ્વામી વિવેકાનંદનું શિક્ષણ વિષયક દર્શન યાદ આવે છે : 'જેનાથી ચારિત્ર્યઘડતર થાય, માનસિક ક્ષમતાનું નિર્માણ થાય, જેનાથી બૌદ્ધિક વિકાસ સાધી શકાય અને જેના થકી વ્યક્તિ પગભર બની શકે તેને શિક્ષણ કહેવાય.'

ડૉ.બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી શિક્ષણમાં આવા ઉમદા વિચારને વરેલી છે. તેથી વિદ્યાર્થીઓને ગુણવત્તાયુક્ત, વ્યવસાયલક્ષી, જીવનલક્ષી શિક્ષણની સગવડ ઘરે બેઠા મળી રહે એવા પ્રયત્નો મક્કમતા પૂર્વક કરે છે. સમાજના વિશાળ વર્ગને ઉચ્ચશિક્ષણ પ્રાપ્ત થાય, છેવાડાના માણસોને ઉત્તમ કેળવણી એમનાં રોજિંદાં કામો કરતાં પ્રાપ્ત થતી રહે. વ્યાવસાયિક લોકોને આગળ ભણતરની ઉત્તમ તક સાંપડે અને જીવનમાં પોતાની ક્ષમતાઓ, કૌશલ્યોને પ્રગટ કરી સારી કારકિર્દી ઘડે, સ્વાવલંબી બની ઉત્તમ જીવન જીવતાં સમાજ અને રાષ્ટ્રનિર્માણમાં પોતાનું પ્રદાન આપે એ માટે પ્રયાસરત છે.

'સ્વાધ્યાયઃ પરમં તપઃ' સૂત્રને ઓપન યુનિવર્સિટીએ કેન્દ્રમાં રાખીને અહીં પ્રવેશ મેળવતાં છાત્રોને સ્વઅધ્યયન માટે સરળતાથી સમજાય એવો ગુણવત્તાલક્ષી શૈક્ષણિક અભ્યાસક્રમ ઉપલબ્ધ કરાવી આપે છે. દરેક વિષયની પાયાની સમજણ મળે તેની કાળજી રાખવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓને રસ પડે અને રુચિ કેળવાય તેવાં પાઠ્યપુસ્તકો નિષ્ણાત અધ્યાપકો દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવે છે. દૂરવર્તી શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવા ખેવના રાખતા કોઈ પણ ઉંમરના છાત્રોને માટે અભ્યાસસામગ્રી તૈયાર કરવા માટે શિક્ષણવિદો સાથે પરામર્શન કરવામાં આવે છે. એ પછી જ માળખૂ રચી, અભ્યાસસામગ્રી તૈયાર કરી પુસ્તક સ્વરૂપે છાત્રોનાં કરકમળોમાં આપે છે. જેનો ઉપયોગ કરીને વિદ્યાર્થી સંતોષપ્રદ અનુભવ કરી શકે છે.

યુનિવર્સિટીના તજ્જ્ઞ અધ્યાપકો ખૂબ કાળજીથી આ અભ્યાસક્રમોનું લેખન કરે છે. વિષયનિષ્ણાત પ્રોફેસરો દ્વારા એમનું પરામર્શન થાય પછી જ પરિણામલક્ષી અભ્યાસસામગ્રી યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓને પહોંચે છે. ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી જ્ઞાનનું કેન્દ્રબિંદુ બની રહી છે. વિદ્યાર્થીઓને 'સ્વાધ્યાય ટેલિવિઝન', 'સ્વાધ્યાય રેડિયો' જેવા દૂરવર્તી ઉપાદાનો થકી પણ એમના ઘર સુધી શિક્ષણ પહોંચાડવાનો પુરુષાર્થ થઈ રહ્યો છે. ઉમદા હેતુ, શ્રેષ્ઠ ધ્યેયને આંબવા પરિશ્રમરત યુનિવર્સિટીના જ્ઞાનની પરબમાં અધ્યાપકો તેમજ કર્મઠ કર્મચારીગણને અભિનંદન આપવા સાથે અમારી યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓ સફળ થવા ખૂબ મહેનત કરી, જીવન સફળ કરવાની સાથે જીવન સાર્થક કરે એવી પરમેશ્વરને પ્રાથના કરું છું.
અસ્તુ!

પ્રો. (ડૉ.) અમી ઉપાધ્યાય
કુલપતિ
ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, જ્યોતિર્મય પરિસર, સરખેજ-ગાંધીનગર હાઈવે, છારોડી, અમદાવાદ

Diploma in Intellectual Property and Cybercrime (DIPACC)

DIPACC - Paper – 2 બૌદ્ધિક સંપત્તિ - - I (Intellectual Property - I)

નિદર્શન

પ્રો. યોગેન્દ્ર પારેખ — નિયામક, સ્કૂલ ઓફ હ્યુમેનિટીઝ એન્ડ સોશિયલ સાયન્સીસ, ડૉ.બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી અમદાવાદ

સંપાદક

ડૉ. ભાવેશ એચ. ભરાડ — અધ્યક્ષ, ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ હ્યુમન રાઈટ્સ એન્ડ ડ્યુટીઝ, સ્કૂલ ઓફ લો, ગુજરાત યુનિવર્સિટી અમદાવાદ.

ડૉ. ભાગ્યશ્રી રાજપૂત — DIPACC કોર્સ કો-ઓર્ડીનેટર અને આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, સમાજશાસ્ત્ર, સ્કૂલ ઓફ હ્યુમેનિટીઝ એન્ડ સોશિયલ સાયન્સીસ, ડૉ.બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી અમદાવાદ.

વિષય સમિતિ

ડૉ. ભાવેશ એચ. ભરાડ — અધ્યક્ષ, ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ હ્યુમન રાઈટ્સ એન્ડ ડ્યુટીઝ, સ્કૂલ ઓફ લો, ગુજરાત યુનિવર્સિટી અમદાવાદ.

ડૉ. અરૂંધતી દાસાણી — આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, એ.એમ.પી સરકારી લો કોલેજ, યાજ્ઞિક રોડ, રાજકોટ

સુશ્રી સત્યા એસ. પોગારૂ — પેટન્ટ એજન્ટ, પાર્ટનર અને વાઇસ-પ્રેસિડેન્ટ, એન્જીનિયર અને સોફ્ટવેર ગ્રુપ, લેક્સપર્ટ કોન્સિલિયમ એલએલપી, અમદાવાદ

લેખન

ડૉ. પરવેઝ બ્લોચ — આચાર્ય (I/C), J. J. C. E. T લો કોલેજ, બિલખા રોડ, જૂનાગઢ

ડૉ. નિલમ શેઠ — આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, અવિરત લો કોલેજ, થલતેજ, અમદાવાદ

વિષય પરામર્શન

ડૉ. મીનલ એ. રાવલ — આચાર્ય, એ. એમ. પી. સરકારી લો કોલેજ, યાજ્ઞિક રોડ, રાજકોટ

ભાષા પરામર્શન

પ્રિ. ઘનશ્યામ કે. ગઢવી — નિવૃત્ત આચાર્ય, શ્રીમતી ચૌધરી સાર્વજનિક કૉલેજ, મહેસાણા

પ્રકાશક

કુલસચિવ, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ.

પ્રકાશન વર્ષ : **2025: પ્રથમ આવૃત્તિ**

ISBN NO: **978-93-5598-885-0**

978-93-5598-885-0

: સર્વાધિકાર સુરક્ષિત :

આ પાઠ્યપુસ્તક ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટીના ઉપક્રમે વિદ્યાર્થીલક્ષી સ્વઅધ્યયન હેતુથી દૂરવર્તી શિક્ષણના ઉદ્દેશને કેન્દ્રમાં રાખી તૈયાર કરવામાં આવેલ છે. જેના સર્વાધિકાર સુરક્ષિત છે. આ અભ્યાસસામગ્રીનો કોઈ પણ સ્વરૂપમાં ઉપયોગ કરતાં પહેલાં ડૉ.બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટીની લેખિત પરવાનગી લેવાની રહેશે.

BAOU Education for All

ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી

(ગુજરાત સરકાર દ્વારા સ્થાપિત)

DIPACC – સેમેસ્ટર – 1

પાઠ્યક્રમ – 2 બૌદ્ધિક સંપત્તિ – I

(Intellectual Property - I)

એકમ-1

પેટન્ટ **01**

એકમ-2

કોપી રાઈટ **15**

એકમ-3

અર્ધ-વાહક અને સંકલિત સર્કિટ્સ **30**

એકમ-4

અર્ધ-વાહક અને સંકલિત સર્કિટ્સ **47**

એકમ-5

તુલનાત્મક અભ્યાસ **64**

વિભાગીય પરિચય

વિદ્યાર્થીમિત્રો, બૌદ્ધિક સંપત્તિ એ માનવમાત્રની સર્જનાત્મક શક્તિનું પ્રતિક છે, જે સમાજને નવી શોધો, કલા, સાહિત્ય અને વૈજ્ઞાનિક શોધોમાં આગળ વધવામાં મદદ કરે છે. DIPACC - Paper – 2 બૌદ્ધિક સંપત્તિ - I (Intellectual Property - I) પાઠ્યક્રમ બૌદ્ધિક સંપત્તિના વિવિધ પાસાઓને આવરે છે જેમ કે પેટન્ટ, કોપીરાઈટ, સેમીકન્ડક્ટર અને ઇન્ટીગ્રેટેડ સર્કિટ, છોડની જાતો અને તેમના સંવર્ધનના અધિકારો વગેરે. આ બૌદ્ધિક સંપત્તિના વિવિધ પ્રકારોના મૂળભૂત તત્વો, કાયદાકીય માળખા, અને તેનો વૈશ્વિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં તેના મહત્વ પર વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું છે. આ સાથે જ વિવિધ દેશોના બૌદ્ધિક સંપત્તિ કાયદાઓની તુલના દ્વારા વૈશ્વિક દ્રષ્ટિકોણ પણ વિકસિત કરવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે.

વિદ્યાર્થીમિત્રો, પ્રથમ એકમમાં પેટન્ટ વિશે સમીક્ષા કરેલ છે, જે શોધકર્તાઓને તેમની શોધોને રક્ષણ આપવા માટેનું બૌદ્ધિક સંપત્તિનું એક મહત્વપૂર્ણ સાધન છે. આ એકમમાં પેટન્ટ શું છે? તે કેવી રીતે કામ કરે છે? અને શોધકર્તાઓના અધિકારોને રક્ષણ આપવા માટે કાયદાકીય માળખા વિશેની વિગતવાર માહિતી મળશે.

બીજા એકમમાં કોપી રાઈટનું વર્ણન કરેલ છે. કોપી રાઈટ એ સર્જકના કલાત્મક અને સાહિત્યિક સર્જનોને રક્ષણ આપવાનું કાનૂની માધ્યમ છે. આ એકમમાં કોપી રાઈટના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો અને તેનાથી સર્જકના અધિકારોનું રક્ષણ કેવી રીતે થાય છે? તે સમજશું.

ત્રીજા એકમાં સેમીકન્ડક્ટર અને ઇન્ટીગ્રેટેડ સર્કિટની ચર્ચા કરેલ છે. સેમીકન્ડક્ટર અને ઇન્ટીગ્રેટેડ સર્કિટ્સની દુનિયામાં બૌદ્ધિક સંપત્તિના અધિકારોનું વિશિષ્ટ મહત્વ છે. આ ક્ષેત્રના બૌદ્ધિક સંપત્તિના મુદ્દાઓ અને તેમના કાયદાકીય પાસાઓ પર ધ્યાન આપવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે.

ચોથા એકમમાં છોડની જાતો અને છોડનું સંવર્ધનનો સમાવેશ કરેલ છે. કૃષિ અને પ્રાકૃતિક સંસાધનોમાં બૌદ્ધિક સંપત્તિનું મહત્વ વધ્યું છે. આ એકમમાં છોડની જાતો અને તેમના સંવર્ધન માટેના અધિકારો, તેમજ આ ક્ષેત્રમાં બૌદ્ધિક સંપત્તિના રક્ષણના મહત્વની ચર્ચા કરી શકશો.

વિદ્યાર્થીમિત્રો, પાંચમા એકમમાં તુલનાત્મક અભ્યાસ આપેલ છે. બૌદ્ધિક સંપત્તિના વિવિધ પાસાંઓને સમજવા માટે તુલનાત્મક અભ્યાસ એક અસરકારક રીત છે. જેમાં, આપણે વિવિધ દેશોના બૌદ્ધિક સંપત્તિ સંબંધિત કાયદાઓ વચ્ચેના તફાવતો અને સમાનતાઓનું વિશ્લેષણ કરીશું.

એકમ 1

પેટન્ટ

-: રૂપરેખા :-

1.0 ઉદ્દેશો

1.1 પ્રસ્તાવના

1.2. અર્થ, વ્યાખ્યા અને શોધ

1.2.1 પેટન્ટ : અર્થ

1.2.2 પેટન્ટની વ્યાખ્યા

1.2.3 પેટન્ટ અંતર્ગત શોધ

1.3 પેટન્ટ યોગ્યતા-ધોરણો

1.4 બિન પેટન્ટેબલ શોધ

1.5 પેટન્ટની મુદત (સમય મર્યાદા)

1.6 પેટન્ટ નામાભિધાન

1.7 પેટન્ટ માટે કોણ અરજી કરી શકે

1.8 હક્ક અધિકાર આપવા

1.9 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

1.10 સારાંશ

1.11 ચાવીરૂપ શબ્દો

1.12 સંદર્ભ સૂચિ

1.0 ઉદ્દેશો :

વિદ્યાર્થી મિત્રો, આ એકમનાં અભ્યાસ બાદ તમે,

- આ એકમનો અભ્યાસ કર્યા બાદ વિદ્યાર્થીઓ બૌદ્ધિક સંપદા અંતર્ગતના પેટન્ટ અંગે મળતા હકકો અને અધિકારો અગે વિસ્તૃત રીતે સમજી શકશે.
- આ એકમના અભ્યાસથી પેટન્ટનો અર્થ, પેટન્ટ અંગેની જદી-જુદી વ્યાખ્યાઓ અને પેટન્ટ શોધ કોને કહી શકાય તે અંગેની વિગતવાર સમજૂતી વિદ્યાર્થીઓને પેટન્ટ સંદર્ભે ઉપસ્થિત થતા પ્રશ્નોના નિરાકરણ લાવવામાં મદદરૂપ બનશે.
- આ એકમમાં પેટન્ટ અંગેની સમજૂતી માટે કોને પેટન્ટ કહી ન શકાય અને કઈ શોધને પેટન્ટની માન્યતા મળી શકે નહી તે અંગેનો વિસ્તૃત અહેવાલ આપ્યો છે જે વિદ્યાર્થીઓને વિશેષ માર્ગદર્શન આપશે.
- આ એકમ સ્પષ્ટપણે પેટન્ટી, પેટન્ટ અભિકર્તા, પેટન્ટ ધારક વિશેનું માર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું છે જે અભ્યાસકર્તાઓના જ્ઞાનમાં વધારો કરશે.

- આ એકમમાં પેટન્ટ મેળવવા માટે કોણ અરજી કરી શકે, અને કોણ ન કરી શકે તે અંગે સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી છે જે અભ્યાસકર્તાઓને પેટન્ટ વિશેની ઊંડી સમજણ આપશે.
- આ એકમના અભ્યાસથી વિદ્યાર્થીઓને પેટન્ટનું દેશના વિકાસમાં મહત્ત્વ અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે હકક અને અધિકાર કેવા મળે છે તે અંગેની માહિતી મળી રહેશે.

1.1 પ્રસ્તાવના :

આધુનિક સમયમાં માનવી દ્વારા વિવિધ સ્તરે અનેક સંશોધનો હાથ ધરાયા છે. માનવીના ઉત્ક્રાંતિવાદ કાળથી લઈને વર્તમાન કાળ દરમિયાન મનુષ્યએ જે સિદ્ધિઓ મેળવી છે તે બીજા કોઈપણ વર્ગ દ્વારા શકય બની નથી. માનવી પોતાના બુદ્ધિ કોશલ્યથી વિવિધ પ્રયોગો હાથ ધરી નવીનતમ સંશોધનોમાં સફળતા મેળવતો ગયો અને હાલના સમયમાં માનવી અન્ય પ્રજાતિથી અનેકગણો આગળ વધી ગયો છે. આજનો માનવી બ્રહમાંડમાં આવેલા અન્ય ગ્રહો સુધી પહોંચતો થયો છે, જેના પરથી એમ કહી શકાય કે, કુદરતે આપેલ વિશિષ્ટ બુદ્ધિ કૌશલ્યને કારણે જ વિવિધ સ્તરે સફળતા મેળવતો થયો છે. માનવીએ જુદા-જુદા સ્તરોએ જવલંત સફળતાઓ મેળવી છે પરંતુ તેનો શ્રેય સમગ્ર માનવ જાતને આપવા કરતાં અમુક પ્રતિભાવંત લોકોને આપવી વધારે યોગ્ય ગણાશે. સંશોધનો ક્ષેત્રે મેળવેલી સફળતા અમુક વિશિષ્ટ બૌદ્ધિક પ્રતિભાઓને આભારી છે.

માનવી બુદ્ધિશાળી પ્રાણી છે. બુદ્ધિ બે પ્રકારની છે. સદ્‌બુદ્ધિ અને દુર્બુદ્ધિ. દુર્બુદ્ધિવાળા માણસો સમાજને આપતિરૂપ અને અકલ્યાણકારી કાર્યો કરી વેરવિખેર કરતાં જોવા મળે છે. જયારે સદબુદ્ધિવાળા માનવી હંમેશાં દીર્ઘ દ્રષ્ટિથી સમાજ માટે કલ્યાણકારી કાર્યો કરી સમાજનો ઉદ્ધાર કરતાં હોય છે. સારા વૈજ્ઞાનિકો, સાહિત્યકારો કે કલાકારોએ પોતપોતાના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રોમાં આવી સદ્‌બુદ્ધિથી જે સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી તે તેમણે માનવ જાતના વારસામાં સોંપી તેથી આ બૌદ્ધિક સંપત્તિની સુરક્ષા માનવ સમાજ કરે, તે તેની ફરજ છે.

આધુનિક સમયમાં ખાસ કરીને ૨૦મી સદીના છેલ્લા ચાલીસ-પચાસ વર્ષમાં બૌદ્ધિક સંપત્તિ નામની ભાવવાચક અધિકારોને સંપત્તિ સ્વરૂપ આપવામાં આવેલ છે. આજના આ યુગ પહેલા પણ વર્ષોથી માનવ સમાજમાં અનેક બુદ્ધિવાળા માનવીઓ યાને લોકો થયા છે. સમાજે આવા બુદ્ધિશાળી માનવોના પ્રયત્નોથી યંત્રો, સાધનો કે અતિ આધુનિક ટેકનીક વાળી વસ્તુ ઓ બનાવી છે. અને આવા બુદ્ધિશાળી માનવીના આવા ઉતમ પ્રયત્નોથી પ્રગતિ સાધી શકાય છે. આજે તાર, ટેલીફોન, મોબાઈલ, વીજળી, રેલવે, વિવિધ કાર એન્જિનો વગેરેએ માનવ બુદ્ધિ તેમજ સંશોધનોને કારણે આ જગતને પ્રાપ્ત થયેલા છે. જે વિતેલા વર્ષોમાં આવા જે જે સંશોધનો થાય અને જે આજના વિશ્વની આધુનિકતાના પાયા છે. તેમા મહાન બુદ્ધિશાળી સંશોધકોએ આ પોતાની બુદ્ધિથી ઉત્પન્ન થયેલ માનવ સમાજને પ્રગતિના સાધનોની પોતાની બૌદ્ધિક સંપત્તિ ન ગણતા માનવ સમાજને વિનામૂલ્યે એટલે કે કોઈપણ જાતના અવેજ વગર અર્પણ કરી દીધેલ છે. ભૌતિકશાસ્ત્ર, રસાયણશાસ્ત્ર, યંત્રશાસ્ત્ર કે વિદ્યુતના ક્ષેત્રના આવા અનેક જાણીતા કે અજાણ્યા સંશોધકોએ પોતાની અંગત સંપત્તિ ન ગણતા માનવ જાતના લોકકલ્યાણર્થે સમાજને સુપ્રત કરી છે.

બુદ્ધિના શ્રેષ્ઠતમ ઉપયોગના કારણે સર્જાયેલા સંશોધનને નિઃસ્વાર્થભાવે સજજન માનવીએ સમાજને સપ્રત કરી પરંત દુર્જન માનવીઓએ તેનો દુરપયોગ કરીને તેમાંથી નાણાં કમાવા, પોતાની શોધ બતાવી, વિશિષ્ટ લાભો મેળવીને સમાજને આવી અમૂલ્ય બૌદ્ધિક સંપત્તિના રક્ષણ માટેનો આવશ્યક પગલા લેવા માટેની પરિસ્થિતિ ઊભી કરી હતી. જેના કારણે સમગ્ર

વિશ્વમાં બૌદ્ધિક સંપદાને લગતા કાયદાનં અસ્તિત્વ આવ્યું છે. આ બૌદ્ધિક સંપદામાં પેટન્ટ, કોપીરાઈટ, ટ્રેડમાર્ક, ડિઝાઈન, ભૌગોલિક સંકેતો વગેરે બાબતોનો સમાવેશ કરાયો અને આવી વિશિષ્ટ પ્રતિભા ધરાવતા લોકો કે તેની કૃતિને આરક્ષિત કરવામાં આવી છે. વિશ્વના દરેક દેશમાં આવા પ્રકારના કાયદાનો અસ્તિત્વ રહેલ છે. જે બૌદ્ધિક સંપદાનું રક્ષણ કરે છે અને જે દેશો વિશિષ્ટ કરારથી સંધિ દ્વારા જોડાયેલા છે તેઓ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે પણ આવા પ્રતિભાવંત લોકોની કૃતિનું રક્ષણ કરવા વૈશ્વિક સ્તરે પણ અબાધિત અધિકારો આપી રહયા છે. આ બૌદ્ધિક સંપદામાં જ સમાવિષ્ટ એવા પેટન્ટનો અધિકાર પણ વિશિષ્ટ છે જે નવીનતમ શોધ કરનારને ખાસ પ્રકારના હકક અને અધિકાર આપે છે. ભારતમાં પેટન્ટ સંબંધિત કાયદો ઈ.સ. ૧૮૫૬ બ્રિટીશ સામ્રાજય સમયથી કાર્યરત છે જેમાં સમયાંતરે સુધારાઓ ૧૮૫૯, ૧૮૭૨, ૧૮૮૩, ૧૮૮૮, ૧૯૧૧ સુધી કરાયા હતા. ત્યાર બાદના સમયમાં ઈ.સ.૧૯૭૦માં સંસદના ખાસ સત્રમાં ધી પેટન્ટ એકટ-૧૯૭૦ અમલી બન્યો જેમાં ૧૯૯૯, ૨૦૦૨ અને ૨૦૦૫માં સુધારા કરવામાં આવ્યા છે. પેટન્ટ અંગેની વિસ્તૃત માહિતી હવે પછીના એકમમાં સમજીશું...

1.2. અર્થ, વ્યાખ્યા અને શોધ :

1.1.1 પેટન્ટ અર્થ :

પેટન્ટનો અર્થ એકદમ સરળ ભાષામાં ઔદ્યોગિક મિલકતની શોધ એટલે કે, મશીન અથવા ઉત્પાદકની પ્રક્રિયાના સંબંધમાં શોધનું રક્ષણ કરવા માટે આપવામાં આવતો અબાધિત અધિકાર તેમ કહી શકાય છે. પેટન્ટએ પોતાની શોધ ઉપર આધારિત રચનામાંથી કામ માટેના બદલા તરકે મર્યાદિત મુદત માટે પેટન્ટ ધરાવનારને આપેલ એકમાત્ર હકક છે. રચનાત્મક મિલકતનો મોભો આપે છે. જે બીજી કોઈપણ ચીજવસ્તુની માફક તેની ખરીદી, વેચી, લાયસન્સ પર અથવા ભાડે આપી શકે છે. પેટન્ટના સ્થળ પાછળનો સિદ્ધાંત એવો છે કે, ચાલત ઉપભોક્તા, ચાંચિયાગીરી અથવા કોપી કરવાથી બચી શકે નહી તો તેને પ્રોત્સાહન મળશે નહી.

પેટન્ટ એ સામાનન્ય રીતે કહીએ તો તે સરકાર તરફથી આપવામાં આવે છે જેના માટે પેટન્ટ આપવામાં આવેલ હોય તે શોધ કરવા, વેંચવા અને વાપરવાની એકમાત્ર વિશેષાધિકાર મર્યાદિત સમય માટે જેને આપવામાં આવેલ હોય તેને મળે છે. અને બીજાને તેમ કરવા અધિકાર આપતો હોય છે. ઔદ્યોગિક ઉપયોગ કરી શકાય તેવી નવી શોધને જ પેટન્ટ હકક આપવામાં આવે છે. સંબંધિત અધિકારીએ યોગ્ય રીતે સીલ કરેલ, સહી કરેલ ઠરાવેલ નમૂનામાંનો દસ્તાવેજ પેટન્ટ તરીકે ઓળખાય છે. પેટન્ટ હકક એ મિલકત હકક છે, જે ખરીદી, વેંચી, ભાડે આપવા, લાયસન્સ પર આપી શકાય છે. શોધક શોધ કરવા માટે તેનું કૌશલ્ય વાપરે છે, અને બુદ્ધિ વાપરે છે તેની મજૂરીનું ઉત્પાદન એ શોધ છે.

પેટન્ટ શોધથી સમાજના ઘણા પ્રશ્નોનું નિવારણ કરવાનો સંભવ છે. તેથી સરકાર એ જોવા આતર છે કે લોકોની જરૂરિયાતો પુરી કરવા માટે દેશમાં વધુમાં વધુ શોધોનું કામ થાય તેમ છતાં શોધકને કોપીરાઈટ અને ગેરવ્યાજબી પ્રથાથી રક્ષણની બાહેંધરી આપવામાં આવે તે સિવાય તે પોતાની શોધ જાહેર કરવાનો ઈન્કાર કરશે નહી.જેથી એમ કહી શકાય કે પેટન્ટ નવી અને સસ્તી વસ્તુઓ લોકોને મળે તેમાં મદદ કરે છે. શોધની પુરેપરી વિગતો લોકોને મળી શકતી હોવાથી બીજી વધુ શોધ માટે તેમને પ્રોત્સાહન મળે છે. પેટન્ટની મુદત પરી થયા પછી કોઈપણ પ્રકારની કાનૂની અડચણ વગર સામાન્ય લોકોને શોધ મળી શકે છે. તેથી ટૅક્નોલોજીને સહેલાઈથી તબદિલી તરફ દોરી જાય છે.

પેટન્ટ એ વિશિષ્ટ અધિકાર છે જે પોતાની મૌલિક ઔદ્યોગિક શોધ જાહેર કરવાના

બદલામાં સંશોધકને કાયદા અન્વયે તે શોધનો ઉપયોગ કરવા માટે અપાતો ઈજારો છે ઔદ્યોગિક ઉપયોગમાં એવી જ નવીન શોધની બાબતમાં પેટન્ટ આપવામાં આવે છે. પેટન્ટ આપવાનો ઉદ્દેશ નવી ઔદ્યોગિક પ્રક્રિયાને ઉત્તેજન આપવાનો અને ઔદ્યોગિક વિકાસ સાધવાનો છે. સંશોધકને સંશોધન માટે પેટન્ટ આપવાથી બીજી વ્યકિતને પણ સંશોધન કરવાની પ્રેરણા મળે છે. વળી પેટન્ટને કારણે સંશોધક પોતાની શોધ ગપ્ત રાખવાને બદલે જાહેર કરે છે. અને સંશોધકને તે શોધ કરવા પાછળ થયેલું ખર્ચ પણ મળી જાય છે. આ શોધનો ઉપયોગ સંશોધક પોતે જ કરી શકતો હોવાના કારણે તે નવી શોધ માટે નવા ઉદ્યોગ માટે મૂડી પણ રોકવા પ્રેરાય છે. જેથી સમગ્ર દેશ અને વિશ્વના અથંતંત્રમાં ગતિ આવી શકે છે.

પેટન્ટ એ સરકાર શોધકને અને શોધક પાસેથી તેમના હકકો મેળવતા બીજી વ્યકિતને નકકી કરેલા વર્ષો માટે પેટન્ટવાળી રીતે અથવા પ્રક્રિયા બનાવતા, ઉપયોગ કરતા અથવા પેટન્ટવાળી વસ્તુ વેચતા અથવા તેનો ઉપયોગ કરતી બીજી વ્યકિતને તેમાંથી બાકાત રાખવા માટે વિશેષાધિકાર આપે છે. જે મુદત માટે પેટન્ટ આપેલ હોય તે મુદત પૂરી થયે પેટન્ટવાળી શોધ સામાન્ય લોકોને મળી શકે છે. પેટન્ટએ નવી શોધના માલિક અથવા તેના એસાઈની જેઓ મર્યાદિત સમય મર્યાદા માટે ઔદ્યોગિક ઉપયોગ કરવાની ક્ષમતા ધરાવતા હોય તેને કાનૂને આપેલો ઈજારો છે.

ભારતના પેટન્ટ અધિનિયમની કલમ-૪૦ મા જણાવ્યા પ્રમાણે પેટન્ટ કોઈપણ વસ્તુઓના પદાર્થ માટે હોય ત્યારે પેટન્ટ લેનારને ભારતમાં આવી વસ્તુ અથવા પદાર્થ બનાવવા ઉપયોગ કરવા, વાપરવા, વેચવા, અથવા વેચવા માટે પોતાને તેના એજન્ટને અથવા લાયસન્સદારને એકમાત્ર હકક મળે છે. અને પેટન્ટ કોઈ વસ્તુ અથવા પદાર્થ બનાવવાની રીત અથવા પ્રક્રિયા વાપરવા અથવા ચલાવવા પોતાને તેના એજન્ટને અથવા લાયસન્સદારને એકમાત્ર હકક મળે છે.

1.1.2 પેટન્ટની વ્યાખ્યા :

પેટન્ટ શબ્દ મૂળ લેટીન શબ્દ PATERE પરથી ઉતરી આવેલ છે. PATERE નો અર્થ TO OPEN ખુલ્લું કરવું એવો થાય છે. તે સમયે રાજા દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવેલ અધિકારોના રેકર્ડ કે જે સમગ્ર માટે ખુલ્લો છે તે દશાવે છે. પેટન્ટ અંગે ભારતીય કાયદામાં કોઈપણ પ્રકારની ચોકકસ વ્યાખ્યા આપવામાં આવેલી નથી પરંતુ અન્ય વ્યાખ્યાઓ તેમજ સમજૂતીઓ અને પેટન્ટ આપવાની પ્રક્રિયા પરથી એક કહી શકાય છે કે, ઔદ્યોગિક ઉત્પાદન માટેની કોઈ નવી કળા, પદ્ધતિ કે પ્રક્રિયાની શોધ બદલ, કોઈ નવા યંત્ર, ઉપકરણ કે પદાર્થની શોધ બદલ અથવા ઉત્પાદન પ્રક્રિયાથી ઉપજાવેલ કોઈ નવા અને ઉપયોગી પદાર્થ બદલ આપવામાં આવતા પરવાના કે સનદને પેટન્ટ કહી શકાય છે. આ પેટન્ટ તુચ્છ ન હોવી જોઈએ, કાયદાની વિરુદ્ધ ન હોવી જોઈએ, જાહેર આરોગ્યને હાનિ પહોંચાડતી ન હોવી જોઈએ.ઉપરાંત જોઈ કોઈ શોધકાર વૈજ્ઞાનિક સિદ્ધાંતની શોધ કરે છે, કોઈ જ્ઞાત પદાર્થના નવા ગુણધર્મ કે ઉપયોગની શોધ કરે છે, તત્વોનું મિશ્રણ કરી ઉપજાવેલ વસ્તુ તેયાર કરે છે, કોઈ યાંત્રિક ઉપકરણની ફેરરચના કરે છે, પ્રક્રિયાની કસોટી કરવાની પદ્ધતિમાં ફેરફાર કરે છે. ખેતી કે બાગાયાતની કોઈ પદ્ધતિ વિકસાવે છે, તબીબી શસ્ત્રક્રિયા કે સારવારની પ્રકિયા લાવે છે, પ્રાણી કે વનસ્પતિને રોગમુકત કરવાનો ફોર્મ્યુલા લાવે છે, અણુશસ્ત્રો સંબંધિત શોધ લાવે છે તો આ બધી શોધોને પેટન્ટ તરીકે માન્યતા આપવામાં આવશે નહી.

કોઈપણ વસ્તુના શોધકને અમુક સમય સુધી તે નવી વુસ્ત બનાવવાનો કે તેને વેચવાનો

કે તેનો ઉપયોગ કરવાનો આપવામાં આવેલો અનન્ય અધિકાર કે ઈજારો એટલે પેટન્ટ. પેટન્ટ આપવાનો ઉદ્દેશ નવી ઔદ્યોગિક પ્રક્રિયાને ઉત્તેજન આપવાનો અને ઔદ્યોગિક વિકાસ સાધવાનો છે. સંશોધન માટે સંશોધકને પેટન્ટ આપવાથી તેના હિતોનું રક્ષણ થાય છે. જેથી સંશોધક પોતાની નવી શોધ જાહેર કરવા પ્રેરાય છે.

વાણિજય ક્ષેત્રે અપાયેલ વ્યાખ્યા મુજબ સનદથી (કાયદાથી) સુરક્ષિત કરેલી નવીન શોધ, યુકિત કે બનાવટને પેટન્ટ કહેવામાં આવે છે.

વર્લ્ડ ઈન્ટેલેક્ચ્યુઅલ પ્રોપર્ટી ઓર્ગેનાઈઝેશન (WIPO)ને આપેલી વ્યાખ્યા અનુસાર પેટન્ટ એક આવિષ્કાર છે જે ઉત્પાદન અથવા પ્રક્રિયાને વિશેષ અધિકારો આપે છે,સામાન્ય રીતે કંઈક કરવાનો નવો માર્ગ દર્શાવે છે, અથવા કોઈ સમસ્યાનું નવું સમાધાન રજૂ કરે છે. પેટન્ટ મેળવવા માટે શોધકે શોધ વિશેની ફોર્મ્યુલા તેની અરજીમાં જાહેર કરવાની રહે છે.

જે વ્યકિતએ નવા અને મૌલિક પદાર્થની શોધ કરી હોય અથવા અસ્તિત્વ ધરાવતા પદાર્થ પર કોઈ સુધારો કરેલ હોય કે કોઈ પદાર્થ બનાવવા નવી પ્રક્રિયા શોધી હોય તેને રાજય તરફથી પેટન્ટ આપવામાં આવે છે. પેટન્ટ એ જે તે વસ્તુનો ઉપયોગ કરવાનો અબાધિત અધિકાર છે. પેટન્ટ એટલે શોધાયેલ રીત મુજબ કોઈ વસ્તુનું ઉત્પાદન કરવાનો અબાધિત અધિકાર, જે અમક નિશ્ચિત સમય માટે આપવામાં આવે છે, આવી સમય મર્યાદાપૂર્ણ થવાથી અધિકારો આપોઆપ રદ થયા ગણાશે. પેટન્ટ રજીસ્ટર્ડ કરાવનાર પેટન્ટનો માલિક પોતાની મિલકતનું વેંચાણ કરી શકે છે. તે લાયસન્સ પણ આપી શકે છે.

1.1.3 પેટન્ટ અંતર્ગત શોધ :

પેટન્ટની શોધ અંગે ચર્ચા કરવામાં આવે તો અગાઉ વ્યાખ્યામાં સ્પષ્ટ થયા મુજબ પેટન્ટ નવીન અને મૌલિક આવિષ્કારને પ્રાપ્ત થાય છે. પેટન્ટમાં નવી શોધ અંગે કાયદામાં સ્પષ્ટતા ક્યાં મુજબ એવી કોઈ શોધ કે ઔદ્યોગિક કારીગીરીને વ્યવહારમાં ઉપયોગી બનાવવાની પદ્ધતિ કે જે કોઈ દસ્તાવેજ દ્વારા પ્રકાશિત થવાની અપેક્ષા ન હોય અથવા દેશમાં અથવા તો દુનિયામાં બીજા કોઈપણ સ્થળે તેની પેટન્ટ મેળવનાર માટેની અરજી સંપૂર્ણ વિવરણ સાથે કરવામાં આવે તે તારીખ પહેલાં, ઉપયોગમાં ન લેવાતી હોય.

સંશોધનના પરિણામો સામાન્ય રીતે સંશોધિત સાધનો કે પદ્ધતિ કરતાં વધુ મહત્ત્વતા ધરાવે છે. કારણ કે, કેટલીકવાર સંશોધિત સાધનો કે પદ્ધતિમાંનો નજીવો ફેરફાર પરિણામમાં મોટા ફેરફાર લાવી શકે છે, પરિણામ બદલી પણ શકે છે. કોઈ યંત્ર જો કોઈ નવું જ પરિણામ આપતું હોય તે તેની પેટન્ટ આપી શકાય છે, અસ્તિત્વ ધરાવતા યંત્રની સામાન્ય ફેરફાર પણ પેટન્ટ આપવા માટે જવાબદાર બને છે. ઘણીવાર સંશોધકે તેયાર કરેલ સંશોધન દેખીતી રીતે નવું લાગતુ ન પણ હોય તેવા સમયે તેની પરીક્ષા લઈને પણ પેટન્ટ આપી શકાય છે. પેટન્ટના કાયદાથી સ્પષ્ટ એ બાબત પણ થાય છે કે, પેટન્ટ હંમેશાં લોકોપયોગી પણ હોવી જોઈએ. લોકોને નવીનતમ ટૅક્નોલોજીકલ ફોર્મ્યુલાથી શોધ થયેલ પેટન્ટ નિશ્ચિત અને વિશ્વાસપાત્ર પરિણામ આપતું હોવું જોઈએ.

પેટન્ટ તરીકેની નવી શોધને પ્રસ્થાપિત કરવા માટે પેટન્ટ ધારકે કોઈપણ શોધ પેટન્ટપાત્ર બને તે માટે શોધ ઉત્પાદનની નવી ઉપયોગી કળા, પ્રક્રિયા, રીત કે પદ્ધતિથી તેયાર થયેલ હોવું જોઈએ. શોધમાં નવું મશીન, સાધન કે અન્ય ચીજ હોવી જોઈએ. રોજિંદા ઉપયોગમાં લેવાતા પદાર્થોના મિશ્રણના ઉત્પાદનથી જૂની વસ્તુ કરતાં વધારે સારી, ઉપયોગી અને વધારે વ્યાવસાયિક ચીજનું ઉત્પાદન થતુ હોવું જોઈએ. પેટન્ટ મેળવવા પાછળની મુખ્યત્વે ચાર વિભાગની પરીક્ષા બાદ શોધ થઈ ગણવામાં આવે છે. જેમાં પેટન્ટથી નવી શોધ અને સંશોધનને ઉત્તેજન મળવા

આવશ્યક છે. શોધકને પેટન્ટ મળવાથી પોતાની શોધના પરિણામો સમાજને પ્રાપ્ત થતા હોવા જોઈએ અહી પેટન્ટ જાહેર થવી પણ અનિવાર્ય છે, ઉપરાંત પેટન્ટ ધારકને આ શોધ પાછળનું વળતર પણ મળવું જરૂરી છે, તેમજ શોધના કારણે ઉત્પાદનમાં પણ રોકાણ કરવાનું ઉત્તેજન મળવું આવશ્યક બાબત બની રહે છે.

1.3 પેટન્ટ માપદંડો-ધોરણો :

પેટન્ટ અધિનિયમ ૧૯૭૦ સ્પષ્ટપણે વ્યાખ્યાયિત નથી કરતો કે પેટન્ટ કોને કહેવી, આ અધિનિયમ માત્ર એવી સ્પષ્ટતા કરે છે કે, પેટન્ટનો અર્થ આ કાયદામાં આપવામાં આવેલી વ્યાખ્યાઓથી સ્પષ્ટ થતી નવીનતમ શોધને પેટન્ટ તરીકે સ્થાપિત કરવા જેથી સ્પષ્ટતા થતી નથી. સામાન્ય રીતે નવી શોધને સરકાર દ્વારા આપવામાં આવતી માન્યતાને પેટન્ટ તરીકે માન્યતા આપવામાં આવે છે.આ અંગે માનનીય સુપ્રિમ કોર્ટે પણ પ્રસાદ રાધેશ્યામ વિ. હિન્દુસ્તાન મેટલ ઈન્ડસ્ટ્રીઝના કેસમાં પણ સ્પષ્ટતા કરી હતી કે, વૈજ્ઞાનિક સંશોધન, નવી ટેકનીક અને ઔદ્યોગિક પ્રગતિને પ્રોત્સાહિત કરવા, નાણાકીય લાભ માટે શોધનો ઉપયોગ કરવા તેમજ વેંચવા માટે મર્યાદિત સમય માટે વિશિષ્ટ હક્કની મંજૂરી સામાન્ય જનતાને દેશ અને સમાજના હિતમાં આપવી જોઈએ. આ પેટન્ટ અમુક સમય પૂરતી જ એ એકહથ્થુ હોવાથી નવા સંશોધનોને પણ પ્રોત્સાહન મળી રહે છે. અહીં એક પેટન્ટ વિશેષાધિકાર અર્પિત કરતું હોવાથી એ બાબતનો પણ ખ્યાલ રાખવાનો રહેશે કે તે પેટન્ટ તેના એક પુરતુ જ મર્યાદિત ન રહી જાય જેથી રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે પેટન્ટ માટેના માપદંડો-ધોરણો નકકી કરવામાં આવ્યા છે. આવા પ્રકારના માપદંડો દરેક દેશએ પોતાની સીમા પુરતા અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે પણ વિશેષ સમજૂતીઓ કરીને નિર્ધારિત કર્યા છે.

ટ્રેડ રિલેટેડ એસ્પેક્ટસ ઓફ ઈન્ટેલેકચ્યુઅલ પ્રોપર્ટી રાઈટસ (૧૧૨૧૦) : વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠનનો સૌથી વિવાદાસ્પદ કરારમાંનો આ કરાર વિશ્વના જુદા-જુદા દેશમાં અમલી પેટન્ટ કાયદાથી પ્રાપ્ત થયેલ પેટન્ટ સામે મહત્ત્વપૂર્ણ સાબિત થયેલ કરાર છે. આ કરાર અંતર્ગત ટ્રિપ્સ(એ) સિસ્ટમ મુજબ પેટન્ટનં પરિક્ષણ કરવામાં આવે છે જેમાં જે-તે પેટેન્ટ ધારા ધોરણોથી ઉપરવટ હોય તો તેને પેટન્ટ તરીકે માન્યતા આપવામાં આવતી નથી. આ સંધિમાં ભારત પણ સામેલ હોવાથી ભારતે ૧૯૯૯ અને ૨૦૦૨ની સાલમાં ભારતના પેટન્ટ કાયદા-૧૯૭૦ માં નવું સંશોધન કરીને ટ્રિપ્સ સંધિ મુજબની પેટન્ટ માટેની સ્પષ્ટતા કરી છે. જેમાં ત્રણ બાબતોને મહત્ત્વ આપી પેટન્ટ આપવાનો સુધારો કરાયો છે, આ ત્રણ બાબતોમાં શોધ એટલે કે નવીનતમ આવિષ્કાર, ઉપયોગી અને કલાના સંદર્ભમાં કલા અંગેની શોધમાં માનસિક રીતે સજજ કળાને મહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું છે. ઉપરાંત પેટન્ટ અધિનિયમને ફૂડ પ્રોડકટ, મેડિસિન્સ વગેરેના સંબંધમાં ખરીદ વેચાણનો હકક મેળવી શકાય તે માટે અરજીઓ ફાઈલ કરવા વિદેશી કંપનીઓને છૂટ આપવા માટેનો પણ વટહુકમ ૧૯૯૯માં પાછલી અસરથી આપવામાં આવ્યો હતો. પેટન્ટ માટેની યોગ્યતાની સાથે સાથે જે સંશોધનની મૂળ નથી તે પેટન્ટ તરીકે સ્થાપિત થઈ શકતી નથી.સામાન્ય બાબતો, માત્ર સિદ્ધાંત, કોઈ અસ્તિત્વ ધરાવતી વસ્તુનો નવી રીતે ઉપયોગ, બે પદાર્થોનું મિશ્રણ, ફેર ગોઠવણી અને બાગાયત ખેતીની શોધોમાં પેટન્ટ મેળવી શકાતી નથી.

આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે પેટન્ટ મેળવવા માટેની માપદંડો-ધોરણો : કોઈપણ વ્યકિતએ કોઈ વસ્તુ શોધી હોય અને તેને પેટન્ટ મેળવી હોય અને તે આવી વસ્તુ બીજા દેશોમાં પણ પોતાના અબાધિત અધિકાર મેળવવા માંગતો હોય ત્યારે અથવા તો આખા વિશ્વમાં આવો અધિકાર મેળવવા માંગતો હોય ત્યારે આંતરરાષ્ટ્રીય અથવા વેશ્વિક પેટન્ટ નોંધાવવાની જરૂરિયાત ઊભી થાય છે. અહી એ નોંધવુ આવશ્યક છે કે, આંતરરાષ્ટ્રીય પેટન્ટની નોંધણી માટે બંને દેશો કે

જુદા-જુદા દેશોએ ટ્રીટી સાઈન કરેલી હોવી અનિવાર્ય બાબત છે. બંને દેશો કે જુદા-જુદા દેશોની વેશ્વિક સંધિમાં સહીથી પેટન્ટ નોંધાવી શકય બની શકે છે. આ પેટન્ટ માટેના માપદંડો આંતરરાષ્ટ્રીય સંધિ મુજબના નવીનતમ, ઉપયોગી, આવિષ્કારિક બાબતોને સમાવિષ્ટ કરતા હોવા જોઈએ. યુરોપીયન દેશોમાં પેટન્ટ નોંધાવવા માટે યુરોપિયન કન્વેશન ૧૯૭૩ મુજબની સંધિ આવશ્યક છે જેના નિયમો મુજબ શોધએ શોધકની અંગત મિલકત ગણાય છે. આથી શોધના શોધકને શોધનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરવામાંથી બીજાઓને બાકાત રાખવાનો અધિકાર હોવો જોઈએ. અહી પેટન્ટનો કાયદો આ સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર કરે છે. આ કાયદાનો સ્વીકાર ઘણા બધા રાષ્ટ્રોએ કરેલો છે. સંધિ કરનારા તમામ દેશોમાં પેટન્ટ ધારક શોધનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરવાનો અને તે ઉપયોગ કરવામાંથી બીજાઓને બાકાત રાખવાનો અધિકાર મેળવી શકે છે.

1.4 બિન પેટન્ટેબલ શોધો :

ભારતીય પેટન્ટ કાયદો-૧૯૭૦ ના જણાવ્યા પ્રમાણે જે કોઈપણ નવી પ્રક્રિયા કે ઉત્પાદન આવશ્યક ચીજવસ્તુઓની ઉત્પાદન ક્ષમતા વધારવા માટે નવીનતમ તૈયાર કરવામાં આવેલ શોધને પેટન્ટ તરીકે દરજ્જો આપવામાં આવે છે. આ એવી શોધો છે કે, જે સીધી જ જાહેર જનતાને કે નાગરિકોની જરૂરિયાતોને સ્પર્શતી નથી. માનવીનો વિકાસ જેમજેમ થતો ગયો અને ભૌતિક સગવડતાઓ વધતી ગઈ તેમ નવી નવી શોધો પણ થતી ગઈ અને પેટન્ટ મેળવવાની પ્રક્રિયા પણ દિન-પ્રતિદિન વધતી જાય છે. આવા સમયે માનવીને જીવન જીવવામાં પણ કોઈ વ્યકિતના ઈજારા નીચે ન જીવવુ પડે તે માટે અમુક પ્રક્રિયાઓ, ઉપયોગી સંશાધનો, ખેતીને લગતી પદ્ધતિઓ, પ્રાણીઓ પર થતા પ્રયોગો, અણુ શકિત સંબંધમાં આવેલી શોધો સહિતના ક્ષેત્રોને પેટન્ટ પાત્ર રાખવામાં આવેલા નથી. આ પ્રકારના વિષય વસ્તુઓમાં સમાવિષ્ટ શોધોને બિન પેટન્ટેબલ શોધો કહી શકાય છે.

ભારતીય પેટન્ટ કાયદો-૧૯૭૦ની કલમ-૩ માં સ્પષ્ટતાપૂર્વક જણાવવામાં આવ્યું છે કે, આ કાયદાની જોગવાઈ મુજબ નીચેની બાબતો સંશોધન (શોધ) ગણાતી નથી. જેથી તે માટે પેટન્ટ ન મળી શકે.

(1) એવું સંશોધન કે જે ક્ષુલ્લક (તુચ્છ) હોય તો તેને બિન પેટેન્ટેબલ શોધ કહેવાશે. જેમ કે, કોઈ સંશોધક એવી શોધ કરે જેનાથી સામાજિક વ્યવસ્થા વેરવિખેર બનતી હોય.

(2) એવું સંશોધન કે જે દેખીતી રીતે સ્થાપિત કુદરતી કાયદાના સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધની કોઈ બાબત અંગે હકક દાવો કરતી હોય. એવો આવિષ્કાર જે મિથ્યા હોય જે બિન પેટેન્ટેબલ છે.

(3) જે સંશોધનનો ઉપયોગ કાયદાની કે નીતીનિયમોની વિરૂદ્ધ અથવા જાહેર આરોગ્યને હાનિકારક રીતે થવાની સંભાવના હોય. કોઈ વ્યકિત માનવી જાતને નુકસાનકર્તા વાયરસ બનાવીને પેટન્ટ માટે અરજી કરે તો તે પેટેન્ટેબલ નથી.

(4) કોઈ વૈજ્ઞાનિક સિદ્ધાંતની શોધ અથવા કોઈ તાત્ત્વિક સિદ્ધાંતની સ્થાપના કરતી શોધ કરે તો તે શોધ નથી.

(5) કોઈ જાણીતા પદાર્થના નવા ગુણધર્મ કે ઉપયોગની શોધ, જાણીતા પદાર્થના ફક્ત નવા સ્વરૂપની શોધ કે જે તે પદાર્થની જાણીતી કાર્યશકિતમાં વધારો ન કરતી હોય અથવા કોઈ નવી વસ્તુ અથવા કોઈ જાણીતા પદાર્થના નવા

ઉપયોગની શોધ અથવા જાણીતી પ્રક્રિયા, યંત્ર અથવા સાધનના નવા ઉપયોગની શોધ, સિવાય કે તે પ્રક્રિયાથી નવો પદાર્થ બનતો હોય અથવા એક નવો વિરોધી ગુણ બનતો હોય.

(6) કોઈ જાણીતી પ્રક્રિયા-પદ્ધતિ, યંત્ર કે સાધન માત્ર ઉપયોગની શોધઃ સિવાય કે આવી જાણીતી પ્રક્રિયાના ઉપયોગને કારણે નવુ જ ઉત્પાદન થાય અથવા તો તેમાં ઓછામાં ઓછું એક નવું પ્રતિક્રિયા ઘટન વપરાતું હોય.

(7) માત્ર તત્ત્વોનું મિશ્રણ કરી બનાવેલો નવો પદાર્થ જે માત્ર તેના ઘટકોના ગુણધર્મોના સરવાળાના પરિણામ અથવા પ્રક્રિયા બિન પેટેન્ટબલ છે.

(8) કોઈ ઉપકરણની સાધનની ગોઠવણીને અલગ જ રીતે રજૂ કરવામાં આવે તો તે બિન પેટેન્ટેબલ છે.

(9) ઉત્પાદન સમયે નવો પ્રયોગ કરવામાં આવે તે પણ બિન પેટેન્ટેબલ છે.

(10) કોઈ યંત્ર કે સાધનની કાર્યક્ષમતાને વધારવા કે ગુણવતાને સુધારવા માટે તૈયાર કરેલ મોડેલ બિન પેટેન્ટેબલ છે.

(11) ખેતી કે બાગાયતી કોઈપણ નવી પદ્ધતિને પેટેન્ટ મળવાપાત્ર નથી.

(12) માનવી પર થતી તબીબી શસ્ત્રક્રિયા કે અન્ય ટ્રીટમેન્ટ પેટેન્ટેબલ નથી.

(13) પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિ પર થતાં પ્રયોગો પર પણ પેટન્ટ મળી શકાત નથી.

(14) અણુશકિત અધિનિયમ ૧૯૬૨ની જોગવાઈ મુજબ અણુને લગતી કોઈપણ શોધ પેટેન્ટેબલ નથી.

આમ કહી શકાય કે, પેટેન્ટ તે જ શોધને મળે છે જે નવી અને ઉપયોગી હોય.માનવીના હિતમાં ઉપર્યુકત બાબતોને લગતી શોધો બિન પેટેન્ટેબલ કહી શકાય છે.

1.5 પેટન્ટની મુદત (સમય મર્યાદા) :

પેટન્ટના અધિકાર અને તેના ઉપયોગ, તેના શોષણ એ બધો જ અપવર્જિત હક્ક છે, પરંતુ કાયમી નથી. મર્યાદિત છે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે, જેમ અન્ય સંપત્તિનો માલિકી હકક વંશ વારસે અનંતકાળ સુધી ઊતરી આવે છે, તેવુ પેટન્ટ માટે નથી. અવધિ પૂરી થતા આ અધિકાર પેટન્ટ મેળવનારનો મટી તે સામાન્ય લોકોનો અધિકાર થઈ જાય છે, અને તેને કોઈપણ જાતના અવરોધ વિના લોકો વાપરી શકે છે.

ભારતીય પેટન્ટ ધારા ૧૯૭૦ની કલમ-૫૩ માં આપવામાં આવેલ જોગવાઈ અનુસાર જે કોઈપણ પદાર્થ ખોરાક તરીકે અથવા દવા કે ઔષધ તરીકે વાપરવા ધાર્યો હોય અથવા તો વાપરી શકાય તેમ હોય તેવા પદાર્થ બનાવવાની પદ્ધતિ કે પ્રક્રિયાનો હકક દાવો કરતી શોધ માટે પેટન્ટ, તે પેટન્ટ માટે સિકકો લગાવ્યાની તારીખથી પાંચ અથવા પેટન્ટની તારીખથી સાત વર્ષ, બેમાંથી જે મુદત ટૂંકી હોય ત્યાં સુધીની રહેશે.ખોરાક અથવા દવા કે ઔષધ સિવાયની બીજી કોઈપણ શોધ માટેની પેટન્ટની મુદત, પેટન્ટની તારીખથી ચૌદ વર્ષ સુધીની રહેશે. પેટન્ટ સહકાર સમજૂતી અન્વયેની ભારતમાં સ્થાપિત ઓફિસમાં આંતરરાષ્ટ્રીય પેટન્ટ મેળવવા કરેલી અરજીના અનુસંધાનમાં પેટન્ટની મુદત પેટન્ટ સહકાર સમજૂતી અન્વયેની આંતરરાષ્ટ્રીય અરજી કરવામાં આવેલ તારીખથી ૨૦ વર્ષની રહેશે.

કોઈપણ પેટન્ટ, તે પેટન્ટમાં અથવા આ કાયદામાં ગમે તે જોગવાઈ હોવા છતાં, તે

ફરીથી તાજું કરી આપવા માટેની ફી, નિયત મુદતની અંદર અથવા તે નિયામકને અરજી કરી મુદત વધારાયે હોય તો તે વધારેલી મુદતની અંદર ભરવામાં ન આવે તો, તે ફી ભરવા માટે નિયત કરી મુદત પૂરી થતાં, પેટન્ટનો અમલ બંધ થાય છે. આ રીતે પેટન્ટ બંધ થતાં પેટન્ટ ધારકના હકકોનો અમલ પણ બંધ થાય છે. બંધ પડેલા પેટન્ટો કાયદાની કલમ-૮૦ અને ૮૧ પ્રમાણેની પ્રક્રિયા દ્વારા ફરી ચાલુ કરાવી શકાય છે.

1.6 પેટન્ટ નામાભિધાન :

ભારતીય બૌદ્ધિક સંપદાની કચેરી દ્વારા વર્ષ ૨૦૧૫ના અંતમાં અસંખ્ય પ્રમાણમાં આવતી પેટન્ટ માટેની અરજીઓને ચાર ઝોનવાઈઝ સરળતાથી ગોઠવણ કરવા માટે પેટન્ટ નામકરણ કરવામાં આવ્યું છે જે અંતર્ગત ભારતમાં પેટન્ટ મેળવવા માટેના ચાર ઝોન દિલ્હી, મુંબઈ, કલકત્તા અને ચૈન્નઈને ક્રમાંક આપ્યા છે.ઉપરાંત જુદા જુદા પ્રકારના પેટેન્ટની અરજીઓને અલગ અલગ પાડવા માટે પણ કોડ જનરેટ કરાયો છે. જે અંતર્ગત દિલ્હી-૧, મુંબર-૨, કલકતા--૩ અને ચેન્નઈ-૪ નંબર આપવામાં આવ્યા છે. કોઈપણ વ્યકિત અરજી કરશે એટલે ૧૨ નંબરીંગ સિસ્ટમમાં અરજીનો નંબર આવશે. બે પરિશિષ્ટમાં દર્શાવેલા નોટિફિકેશન મુજબ સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે.

1.7 પેટન્ટ માટે કોણ અરજી કરી શકે :

ભારતીય પેટન્ટ કાયદા-૧૯૭૦ ની કલમ ૬ મુજબ કોઈપણ સંશોધનનો સાચો અને પ્રથમ શોધક હોવાનો દાવો કરનાર કોઈપણ વ્યકિત પેટન્ટ મેળવવા માટે અરજી કરી શકે છે. કોઈ સંશોધનના સાચા અને પ્રથમ શોધક હોવાને કારણે પેટન્ટ મેળવવા માટે ની અરજી કરવાનો અધિકાર હોવાનો દાવો કરનાર વ્યકિતનો પ્રતિભાજનગ્રહિતા પણ અરજી કરી શકે છે. તેમજ પેટન્ટ મેળવવા માટેની અરજી કરવાને હકકદાર સંશોધક આવી અરજી કરતાં પહેલાં મૃત્યુ પામ્યો હોય તો તેના કાનૂની પ્રતિનિધિ પેટન્ટ મેળવવા માટે અરજી કરી શકે છે. આવી વ્યકિતઓ એકલા કે બીજા કોઈ સાથે સંયક્ત રીતે અરજી કરી શકે છે. જયારે સંશોધકના પ્રતિભાજનગ્રહિતા અંગે વિવાદ થાય ત નિયામક ક.૨૦(૯) મુજબની જોગવાઈને આધીન તેનો નિકાલ કરી શકશે. પ્રતિભાજન ગ્રહિતા એટલે ફક્ત આવકમાંના ગ્રહિતા નથી, પરંત સંશોધકના પેટન્ટમાં રહેલા હિત અને માલિકીના પ્રતિભાજનગ્રહિતા પણ અરજી કરી શકે છે. અહી એ સ્પષ્ટતા પણ અનિવાર્ય છે કે, ભાગીદારી પેઢી કે કંપનીને સંશોધક કહી શકાય નહીં.

1.8 હક્ક-અધિકાર આપવા

ભારતીય પેટન્ટ કાયદો-૧૯૭૦ મુજબ પેટન્ટ ધારકને વિશિષ્ટ અધિકારો પ્રાપ્ત થાય છે. જે ઘણીવાર એકમાત્ર પેટન્ટ ધરાવનાર વ્યકિત ધરાવે છે અને સહમાલિકોના સંજોગોમાં અન્ય ધારકો પણ સંયુક્ત રીતે ભોગવતા જોવા મળે છે. જયારે સંયુક્ત રીતે પેટન્ટ મેળવનારાઓ સહમાલિકો ગણાય અને વિરૂદ્ધ કબૂલાત ન હોય તો, તે દરેક વ્યકિતને પેટન્ટમાં સરખો અવિભાજિત હકક પ્રદાન થાય છે.

ભારતીય પેટન્ટ કાયદો-૧૯૭૦ ની કલમ-૪૭ મુજબ પેટન્ટ મંજૂર રાખવા માટે જણાવેલી શરતોને આધીન રહીને કાયદો અમલમાં આવ્યા પછી માન્ય રખાયેલા પેટન્ટના અભિકર્તાને અથવા લાયસન્સધારકને ભારતમાં તે પેટન્ટ પદાર્થ અથવા વસ્તુઓ બનાવવાનો, વાપરવાનો, ઉપયોગ કરવાનો, મુકવાનો-વેચવાનો અનન્ય હકક પ્રાપ્ત થાય છે.

ભારતીય પેટન્ટ કાયદો-૧૯૭૦ ની કલમ-૪૮માં આપેલ જોગવાઈ અનુસાર કાયદાના

આરંભ પહેલા અપાયેલા પેટન્ટથી, પેટન્ટ ધારકને પોતાને, તેના અભિકર્તાઓને અથવા પરવાનેદારોને જે તે શોધ બનાવવાનો, વાપરવાનો, ઉપભોગ કરવાનો, વેચવાનો અનન્ય હકક--અધિકાર મળે છે.

ભારતીય પેટન્ટ કાયદો-૧૯૭૦ ની કલમ-૪૯ મુજબ વિદેશના વાહન ભારતમાં આવેલ હોય ત્યારે ખરી જરૂરિયાતના સમયે પેટન્ટનો ઉપયોગ કરી વાહનને ઉપયોગમાં લીધા હોય તો પેટન્ટના હકકનો ભંગ થતો નથી.

પેટન્ટના સહમાલિકોને પ્રાપ્ત થતા અધિકારો અંગે કલમ-૫૦ માં જણાવાયું છે કે, જયારે વિરુદ્ધનો કોઈ કરાર અસ્તિત્વમાં ન હોય તો, દરેક સહમાલિક પેટન્ટમાં સરખો અવિભાજિત હિસ્સા મેળવવા હક્કદાર છે. ઉપરાંત કલમ-૫૦ અને ૫૧ ની જોગવાઈને આધીન રહીને જયારે બે કે વધુ વ્યકિતઓને પેટન્ટ લેનાર તરીકે કે પેટન્ટના માલિક તરીકે રજીસ્ટર કરવામાં આવી હોય ત્યારે તેમાંથી કોઈ એક વ્યકિત, બીજી વ્યકિત અથવા વ્યકિતઓની સંમતિ વિના, પેટન્ટ હેઠળનો પરવાનો આપી શકે નહી અને હકકનું પ્રતિભાજન કરી શકે નહી. પેટન્ટ ધારકની મૂળ શોધમાં સુધારો કરતી કે ફેરફાર કરતી શોધ માટે પણ વધારાની પેટન્ટ માંગી શકે છે. પેટન્ટ રદ કરાવા માટે વડી અદાલત સમક્ષ ચાલતી કાર્યવાહીમાં સંપૂર્ણ વિવરણ સુધારો કરી શકે છે. બંધ પડેલ પેટન્ટને ફરીથી ચાલુ કરવા અરજી કરી શકે છે. આમ જુદા જુદા હકકો અને અધિકારો પેટન્ટ ધારકોને પ્રાપ્ત થાય છે.

1.9 તમારી પ્રગતિ તપાસો :

વિસ્તારથી પ્રશ્નનો ઉતર આપો.

(1) પેટન્ટ કોને ન મળી શકે તે અંગે વિગતવાર ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

(2) પેટન્ટ મેળવવા કોણ અરજી કરી શકે તે અંગે સવિસ્તાર ચર્ચો

....

....

....

....

....

(3) પેટન્ટધારકના હકક અને અધિકારો અંગે જણાવો.

....

....

....

....

....

(4) પેટન્ટ એટલે શુ ? પેટન્ટનો અર્થ સ્પષ્ટ કરી વિભાવના ચર્ચો

....

....

....

....

....

(5) પેટન્ટ સંદર્ભે શોધ એટલે શુ સવિસ્તારથી ચર્ચો

....

....

....

....

....

(6) પેટન્ટ મેળવવા માટેના માપદંડોની વિગતવાર ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

ટૂંકમાં જવાબ આપો

(1) પેટન્ટની ભારતમાં અરજી ક્યા કરી શકાય જણાવો.

....

....

....

....

....

(2) પેટન્ટની સમયમર્યાદા વિશે જણાવો.

....

....

....

....

....

(3) પેટન્ટની વ્યાખ્યા આપો.

....

....

....

....

....

(4) આંતરરાષ્ટ્રીય પેટન્ટ અંગેના માપદંડો જણાવો.

....

....

....

....

....

(5) ટ્રિપ્સ સંધિ વિષે જણાવો.

....

....

....

....

....

❖ **બહુ વિલ્પિય પ્રશ્નો :**

(1) પેટન્ટ મેળવવા આવશ્યક .... છે.

(1) નવી શોધ (2) પરવાનગી

(3) નવી અને ઉપયોગી શોધ (4) આમાંથી કોઈપણ નહીં.

(2) પેટન્ટની મદત કેટલા વર્ષની હોય છે.

(1) 10 વર્ષ (2) 15 વર્ષ

(3) 5 વર્ષ (4) 20 વર્ષ

(3) ભારતીય પેટન્ટ કાયદાની કઈ કલમ મુજબ પેટન્ટ અંગેના હકકો પ્રાપ્ત થાય છે.

(1) કલમ-47 (2) કલમ-48

(3) કલમ-41 (4) કલમ-51

(4) ભારતમાં પેટન્ટ મેળવવા કેટલા ઝોન અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

(1) 10 (2) 20

(3) 25 (4) 04

(5) ભારતમાં પેટન્ટ મેળવવા કોણ અરજી કરી શકે ?

(1) કોઈપણ (2) પ્રથમ શોધનો દાવો કરનાર

(3) પેટન્ટનો હકક મેળવનાર (4) દેશની સરકાર

(6) પેટન્ટ રજીસ્ટર્ડ કરાવનાર પેટન્ટને વેંચી શકે ?

(1) હા (2) ના

(3) વેંચી શકે પણ સરકારની મંજૂરીથી (4) પેટન્ટનુ હસ્તાંતરણ કરીને

(7) નીચેનામાંથી બિન પેટન્ટેબલ શોધ કઈ છે ?

(1) નવું ઔદ્યોગિક ઓઝાર (2) નવીનતમ પડિયા

(3) માનવ શરીર પર થતી નવી શસ્ત્રક્રિયા (4) આમાંથી કોઈ નહી.

(8) કોઈપણને પેટન્ટ આપવાથી .... વધશે.

(1) શોધને પ્રમાણ (2) નકલ પ્રમાણ

(3) નફાખોરી (4) આમાંથી એકપણ નહીં.

(9) TRIPS સંધિથી ભારતના પેટન્ટ કાયદામાં કઈ સાલમાં સુધારો કરાયો ?

(1) 1999-2002 (2) 2005

(3) 1970 (4) 1970-1988

(10) WIPO એ શું છે ?

(1) સંગઠન (2) સંસ્થા

(3) સંધિ (4) કરાર

જવાબો :

પ્રશ્ન-1 : (3), પ્રશ્ન - 2 : (4), પ્રશ્ન - 3 : (1), પ્રશ્ન - 4 : (4), પ્રશ્ન - 5 : (2),

પ્રશ્ન - 6 : (1), પ્રશ્ન - 7 : (3), પ્રશ્ન - 8 : (1), પ્રશ્ન -9 : (1), પ્રશ્ન - 10 : (1)

1.10 સારાંશ :

પેટન્ટ એ બૌદ્ધિક સંપદાને રક્ષણ આપતો અધિકાર છે જેને ભારતમાં કાયદાથી રક્ષણ આપીને શ્રેષ્ઠ તક આપવામાં આવી છે. કોઈપણ દેશના વિકાસમાં ઔદ્યોગિક એ કમ અતિ મહત્ત્વપૂર્ણ હોય છે. પેટન્ટ ઔદ્યોગિક એકમોને નવસર્જન ટેક્નોલોજીનું પ્રદાન કરીને ઝડપ આપે છે. જાપાન જેવા દેશની આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે મહાસતા બનવાની પ્રગતિ બૌદ્ધિક સંપદાના મહત્ત્વને સમજાવતા શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણ છે. ભારતમાં પેટન્ટ મેળવવાની એકદમ સરળ રીતે છે. ભારતીય સરકાર પણ વર્તમાન સમયમાં બૌદ્ધિક સંપદાને પ્રોત્સાહન આપી રહી છે.

ટેકોનોલોજીનો ઉપયોગ કરીને સરકાર ઝડપી પેટન્ટ આપવાનો પણ પ્રયાસ કરી રહી જેથી પેટન્ટ એ બૌદ્ધિક સંપદાની સાથે સાથે કોઈપણ દેશના વિકાસમાં પણ મહત્ત્વની ભૂમિકા ભજવે છે.

1.11 ચાવીરૂપ શબ્દો

- **સદબુદ્ધિ :** બુદ્ધિનો સદઉપયોગ
- **બૌદ્ધિક સંપદા :** બુદ્ધિથી તેયાર થયેલ સંપત્તિ
- **પ્રતિભાજન ગ્રહિતા :** કાયદેસર પ્રતિનિધિ
- **PATERE :** ખુલ્લુ કરવુ
- **WIPO** : વિશ્વ બૌદ્ધિક સંપત્તિને લગતી સંસ્થા
- **TRIPS** : વિશ્વ વ્યાપાર સંગઠને નોંધાયેલા સભ્ય દેશો સાથે કરેલો વિશિષ્ટ કરાર
- **PATENT** : ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે નવીનતમ શોધ

1.12 સંદર્ભ સૂચિ :

(1) ઈન્ડિયન પેટન્ટ લો એન્ડ પ્રેક્ટીસ, કે.સી. કાંકાનાલા, ઓક્સફોર્ડ ઈન્ડિયા પેપરબેક્સ.

(2) WWW.IPINDIA.NIC.IN

(3) WWW.GU.M.WIKIPEDIA.ORG

(4) WORD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION WEBSITE

(5) વી.કે.આહુજા, ઈન્ટેલેક્ચ્યલ પ્રોપર્ટી રાઈટ ઈન ઈન્ડિયા, ન્ય દિલ્હી, લેક્સીસનેક્ષિસ, 2012

(6) બૌદ્ધિક સંપદાનો કાયદો, સી.જમનાદાસ એન્ડ કંપની, અમદાવાદ, ચોથી આવૃત્તિ

****

એકમ 2

કોપી રાઈટ

-: રૂપરેખા :-

2.0 ઉદ્દેશો

2.1 પ્રસ્તાવના

2.2. અર્થ અને વ્યાખ્યા

  2.2.1 કોપીરાઈટનો અર્થ

  2.2.2 કોપીરાઈટની વ્યાખ્યાઓ

2.3 કોપી રાઈટ પર આધારિત કાર્યો

2.4 કોપી રાઈટની શરતો-મુદત

2.5 કોપી રાઈટ અને તેને લગતા અધિકારો

2.6 કોપીરાઈટ મેળવવા માટે કોણ અરજી કરી શકે

2.7 કોપીરાઈટનું માલિકીપણું અને અધિકાર

  2.7.1 કોપીરાઈટનું માલિકીપણું

  2.7.2 કોપીરાઈટના અધિકારો

2.8 સારાંશ

2.9 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

2.10 ચાવીરૂપ શબ્દો

2.11 સંદર્ભ સૂચિ

2.0 ઉદ્દેશો :

વિદ્યાર્થી મિત્રો, આ એકમનાં અભ્યાસ બાદ તમે,

- આ એકમનો અભ્યાસ કર્યા બાદ વિદ્યાર્થીઓ બૌદ્ધિક સંપદા અંતર્ગતના કોપીરાઈટ અંગે મળતા હક્કો અને અધિકારો અંગે વિસ્તૃત રીતે સમજી શકશે.
- આ એકમના અભ્યાસથી વિદ્યાર્થીઓ કોપીરાઈટ કોને કહી શકાય, કોપીરાઈટમાં સમાવિષ્ટ જુદી-જુદી માનવીની કળાઓ વિષેની વિગતવાર સમજૂતી વિદ્યાર્થીઓ મેળવી શકશે.
- આ એકમમાં કોપીરાઈટ મેળવ્યા બાદ કોપીરાઈટ ધારકને મળતા અધિકારો, કોપી રાઈટ મેળવ્યા બાદ કેવા પ્રકારની શરતોનું પાલન કરવો આવશ્યક છે તે અંગેની સમજૂતી આપવામાં આવી છે જે વિદ્યાર્થીઓને કોપીરાઈટ અંગેના ઉંડા અભ્યાસ માટે ફાયદારૂપ બનશે.
- આ એકમ સ્પષ્ટપણે કોપીરાઈટ કોને મળી શકે, કોપીરાઈટ મેળવવા માટે અરજી

કોણ કરી શકે, કોપીરાઈટનું માલિકીપણા વિશે સરળ ભાષામાં સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરાયો છે જે વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ માટે મદદરૂપ થશે.

- આ એકમમાં કોપીરાઈટ મેળવવા માટે ભારતમાં કેવા પ્રકારની કાયદાકીય જોગવાઈ અમલી છે તેની માહિતી આપી છે જેથી વિદ્યાર્થીઓ કાયદાકીય ગુચવણો અંગે પણ માહિતગાર બનશે.
- આ એકમના અભ્યાસથી વિદ્યાર્થીઓને કોપીરાઈટના આવશ્યક તત્ત્વો અંગે માહિતી આપી છે જેનાથી કોપીરાઈટનો ઉંડો અભ્યાસ વિદ્યાર્થીઓ કરી શકશે.

2.1 પ્રસ્તાવના :

વિશ્વમાં કોઈપણ પ્રદેશમાં રહેતા લોકો કે સમૂહ દ્વારા પોતાની વિશિષ્ટ પ્રતિભા જેવી કે, કોઈપણ કળાને લગતું કાર્ય, જે તેના સર્જકના ખ્યાલના આધારે સર્જન પામ્યુ હોય તે તમામ પરિણામલક્ષી ફળના માલિક જે તે સર્જક ગણાય છે. આથી આ સર્જનને જે તે સર્જકની મિલકત માનીને, તે મિલકત રક્ષણ માટે આપવામાં આવતો કાયદાકીય અધિકાર એટલે કોપીરાઈટ. કોપીરાઈટને સરકાર દ્વારા કાનૂની માન્યતા આપવામાં આવી હોય છે. સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલા કાનૂની અધિકારની રૂએ કોપીરાઈટ ધરાવનાર વ્યકિત કે સમૂહ દ્વારા તેની મૌલિક માહિતી, કલ્પના કે વિચારને કેવી રીતે, કોને, કેટલા પ્રકારે અને કેટલા પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરવાની સંમતિ આપવા, ન આપવાનો હકક હોવો તે પણ કોપીરાઈટનો જ એક ભાગ છે. આ અધિકારમાં કોઈપણ પ્રોડકટ મટિરિયલ્સની નકલ કરવી, જાહેર વિતરણ કરવું, તેની આંશિક કે પૂર્ણ અનરૂપ નવેસરથી રચના કરવી, તેના પર આધિકાર કે મળતું આવતું સર્જન કરવું, તેને જાહેરમાં મુકવું, પ્રકાશિત કરવું, ભજવવીં વગેરે હકકોનો સમાવેશ કરી શકાય છે.

કોપીરાઈટને એકદમ સરળ ભાષામાં સમજાવવામાં આવે તો કહી શકાય કે કોઈપણ વ્યકિતએ પોતાના મૌલિક વિચારો કે કલાની અભિવ્યકિતને કાયદાથી પ્રસ્થાપિત કરવું. કોપીરાઈટ એ એક પ્રકારની વિશિષ્ટ અને દ્રશ્ય મિલકત સમાજ બૌદ્ધિક સંપદા છે. આવા પ્રકારની સંપદામાં જે-તે વ્યકિતની મહેનત, બુદ્ધિ અને મૂડીનુ સર્જન છે, જે બીજી વ્યકિતએ હડપવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ નહી.ભારતમાં કોપીરાઈટ કાયદાના પ્રબંધોને આધીન રહીને તથા તેના ઉદ્દેશો માટે આવા પ્રકારના અપવર્જિત અધિકારો મળે છે. કોઈપણ માલિકને કૃતિના પુનરૂત્થાનનો, પ્રકાશનનો, ભજવવાનો, ભાષાંતરનો, રેકોર્ડિંગનો, પ્રસારણનો, અનકુલીકરણનો વગેરે અધિકારો હકક પ્રાપ્ત થાય છે. કોપી રાઈટ માટે મૌલિક શૈલી અતિ મહત્ત્વની છે. કોઈપણ વ્યકિત લેખકકાર્યનું નાટયાત્મક કૃતિમાં રૂપાંતર કરવા માંગે, સાહિત્યનું ભાષાંતર કરી પુસ્તક તૈયાર કરવા માંગે, સ્થાપત્ય કલાની કૃતિનો નકલ કરવા માંગે, પેઈન્ટિંગ, શિલ્પકલા, ડ્રોઈંગ લેવા માંગે, સંગીતની ધૂન કે કૃતિ લેવા માંગે, લેખક તરીકે અન્ય સાહિત્યનું વિવરણ કરવા માંગે તો તેણે સૌપ્રથમ કોપીરાઈટ મેળવવા અનિવાર્ય બની જાય છે. કોપીરાઈટ પ્રોડકટ મટિરિયલ્સની નકલ કરવી, જાહેર વિતરણ કરવું, તેની આંશિક કે પૂર્ણ અનરૂપ નવેસરથી રચના કરવી, તેના પર આધારિત, તેને મળતું આવતું સર્જન કરવું, તેને જાહેરમાં પ્રકાશિત કરવાં, અમલમાં મૂકવું, ભજવવું જેવી બાબતોના હકકનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

સાહિત્ય સર્જનના કોપીરાઈટની ચર્ચા કરવામાં આવે તો, તેમાં મૂળ સર્જન સાથે, ઉપર દર્શાવેલા કોઈપણ અધિકાર ભંગ, ધ્યાને આવે ત્યારે જાહેર હિતની બાબત હોવાથી, અધિકાર ભંગ બાબતનો ભંગ બાબતનો વિરોધ કોઈપણ સાહિત્યપ્રેમી કરી શકે છે, પરંત આ અધિકારનું ઉલ્લંઘન કરનાર વ્યકિત પર કાનૂની કાર્યવાહી, ફક્ત અને ફક્ત મૂળ સર્જક અથવા તો તે સર્જકે

કાયદાની પ્રક્રિયા અનુસાર આંશિક અથવા પૂર્ણ હકક જેને તબદિલ કરેલ હોય, તેવી વ્યકિત કે સમૂહ જ પગલા લઈ શકે છે. આ પગલાંમાં માનહાનિ, આર્થિક નુકસાનનું વળતર અંગે અદાલતમાં દિવાની કે ફોજદારી ફરિયાદ પણ કરી શકે છે.

કોપીરાઈટ રહેલ ન હોય એ એવી કૃતિઓ છે જેનું અનુસરણ કરવાથી કોપીરાઈટ ભંગ થતો નથી. કોપીરાઈટનો ભંગ થતો ન હોય તેવી કૃતિ કે કૃત્યની ચર્ચા કરીએ તો સંશોધન, ખાનગી અભ્યાસ કે ટીકા, અવલોકન માટે કોઈપણ સાહિત્યકૃતિ પ્રામાણિક વ્યવહાર તેનું વિશ્લેષણએ ભંગની વ્યાખ્યામાં આવશે નહી. રેડીયોમાં થતું પ્રસારણ, ફિલ્મ પ્રદર્શન કે ફોટોગ્રાફથી થતાં નિરૂપણની નોંધ કે નિવેદન વર્તમાનપત્રોમાં છાપવાથી પણ કોપીરાઈટ ભંગ થતો નથી. અદાલતોમાં થતી પ્રક્રિયા દરમિયાન રજૂ કરવામાં આવતા ઉદાહરણો કોપીરાઈટનો ભંગ નથી કહેવાતો. ઉપરાંત લોકસભા-રાજયસભા કે વિધાનતંત્રના સભ્યોને કોઈ કૃતિ તેમના પુરતી ઉપયોગમાં લેવા માટે આપવામાં આવે તો તે કોપીરાઈટ ભંગ કહેવાશે નહી. જાહેર કાર્યક્રમોમાં કોઈ કૃતિનું વાંચન કરવું, અભિનય કરવો તે પણ કોપીરાઈટ કહેવાશે નહી. શાળા-કોલેજમાં અભ્યાસાથે કરાયેલ કૃતિની નકલ પણ કોપીરાઈટ ભંગ નથી. ઉપરાંત કોઈપણ જાતનો ખર્ચ લીધા વિના ધાર્મિક પુસ્તકો પ્રકાશિત કરવા, જાહેર પ્રસંગોએ આપવામાં આવેલા નિવેદનો, ભાષણોને પ્રકાશિત કરવા પણ કોપીરાઈટનો ભંગ ગણવામાં આવતો નથી.

ભારતમાં કોપીરાઈટ કાયદાનો સૌપ્રથમ અમલ બ્રિટીશ સામ્રાજય દરમિયાન કરવામાં આવ્યો હતો. વૈધાનિક દ્રષ્ટિએ બ્રિટનમાં સૌપ્રથમ 1709 માં કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. 1912માં ઈગ્લેન્ડના પ્રવર્તમાન 1911 ના કોપીરાઈટના કાયદા પરથી ભારતમાં કાયદો લાગુ કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યાર બાદ ઈગ્લેન્ડના 1911ના કાયદા પરથી 1914 નો કોપીરાઈટ કાયદો ઘડવામાં આવ્યો અને તે અમલી બન્યો હતો. કલા કૃતિઓનાં વિવિધ ક્ષેત્રોનો સમાવેશ ભારતના કોપીરાઈટમાં થતાં વિસ્તૃત રીતે 1957માં નવો કાયદો 21મી જાન્યુઆરી 1958 થી સમગ્ર ભારતમાં લાગુ પડ્યો હતો. જેમાં 79 કલમો અને કુલ 15 પ્રકરણો હતો. જેમાં સમયાંતરે 1984, 1995, 1999 અને 2012માં નવા સુધારાઓ કરી નવો કાયદો અમલમાં છે.

2.2 અર્થ અને વ્યાખ્યા :

2.2.1 કોપીરાઈટનો અર્થ :

કોપીરાઈટનો સામાન્ય અર્થ એવો કરી શકાય કે, કોઈ વ્યકિત લેખક, સંગીત, ચિત્ર કે પેઈન્ટિંગ કર્યું હોય, કોમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામ બનાવ્યો હોય, કોઠાઓ, કોમ્પ્યુટર ડેટાઓ તૈયાર ક્યાં હોય તો તે વ્યકિતના તે લેખન, ચિત્ર કે પેઈન્ટિંગ કે કોમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામને લગતા કાયદાકીય અધિકારો. કોપીરાઈટના કાયદા પાછળ એવો વિચાર રહેલો છે કે, માણસ પોતાની બુદ્ધિ કે કુશળતાથી અમુક વસ્તુ બનાવે તે વસ્તુમાંથી આર્થિક કે બીજા કોઈ પ્રકારનો લાભ મેળવવાનો હકક છે, આવો હકક તેવી મૂળ વ્યકિતને મળી રહે તેવો કોપીરાઈટ ધરાવનાર વ્યકિત આ અધિકાર ભંગ કરનાર સામે અનેક પ્રકારમાંથી કોઈપણ એક રીતે કાર્યવાહી કરી શકે છે. આ અધિકાર ધરાવનાર વ્યકિતની કૃતિની અને તેના કલા કૌશલ્યને રક્ષિત કરે છે.

સામાન્ય રીતે જયારે મિલકતની વાત કરવામાં આવે ત્યારે સ્થાવર કે જંગમ તેવી બે પ્રકારની મિલકતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો હોય છે, પરંતુ મિલકત એવી છે કે જે મૂર્ત સ્વરૂપે નથી. સ્થાવર અને જંગમ મિલકત

સિવાયની મિલકત એટલે બૌદ્ધિક સંપત્તિ. આ સંપત્તિમાં કોપીરાઈટ, ટ્રેડમાર્ક, પેટન્ટ, ડિઝાઈન, ભૌગોલિક સંકેતો સહિતની બાબતોનો સમાવેશ થાય છે. જે પૈકી કોપીરાઈટનો અધિકારએ કલા-કૌશલ્ય-લેખન સિદ્ધિ માટે પ્રાપ્ત થતો જોવા મળે છે. કાયદાની ભાષામાં કોપીરાઈટએ અદશ્ય સ્વરૂપનો મિલ્કતનો અધિકાર કહેવાય છે. કોપીરાઈટએ કૃતિના કરતાની બુદ્ધિ કુશળતા અને મહેનતનું ફળ છે.

કોપીરાઈટનો અર્થ સવિશેષ રીતે સમજવા માટે ભારતીય કોપીરાઈટ કાયદાની કલમ-૧૨૨નો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો, કોપીરાઈટ એટલે સાહિત્યક, નાટયાત્મક અથવા સાંગિતિક કૃતિ અથવા કોમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામ અથવા કલાત્મક કૃતિ અથવા સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મ અથવા રેકોડિંગના સંબંધમાં તેના માલિકને કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલા અધિકાર.એ જરૂરી નથી કે, આ અધિકારની રૂએ કાંઈ કરવું જ જોઈએ પરંત અન્યને તેમ કરતા અટકાવવાનો હેતું છે. કલમની જોગવાઈ અનસાર કોપીરાઈટ એટલે તેમાં દર્શાવેલ કાર્ય કરવાનો અબાધિત અધિકાર. કોપીરાઈટ એ એક વ્યકિતની મહેનત, બુદ્ધિ, નિપૂણતા અને મૂડીનું સર્જન છે તે બીજી વ્યકિતએ પચાવી પાડવાનો પ્રયત્ન ન કરવો જોઈએ. આ એક અધિકારોનો સમૂહ છે. જેમાં કૃતિના પુનઃનિર્માણ, પ્રસિદ્ધિ, રજૂઆત, ભાષાંતર, પરિવર્તન, સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મ, રેકોર્ડિંગ વગેરેના અધિકારોનો સમાવેશ થાય છે. આ કાર્યો કર્તા પોતે કરી શકે છે અને અન્યનો કરવાનો પરવાનો આપી શકે છે. આમાના કોઈપણ અધિકારનો ભંગ થતાં કૃતિકારને નકારાત્મક અધિકારો પણ પ્રાપ્ત થયેલા છે જેનો મુખ્ય આશય કૃતિની નકલ અટકાવવાનો, ગેરકાયદેસર પુનઃપ્રકાશનથી બચવાનો છે.

2.2.2 કોપીરાઈટની વ્યાખ્યાઓ :

કોપીરાઈટ (લેખકનો અધિકાર) એ કાનુની શબ્દ છે જેનો ઉપયોગ એવા અધિકારોના વર્ણન માટે કરવામાં આવે છે જે રચનાકાર (લેખક)ને તેણે રચેલી સાહિત્યિક અને કલાત્મક કૃતિ અતગંત પ્રાપ્ત થયેલા છે. જેમાં સાહિત્ય, સંગીત, ચિત્ર, સ્થાપત્યકલા, શિલ્પકલા અને ફિલ્મોગ્રાફીથી લઈ કોમ્પ્યટર પ્રોગ્રામ, ડેટાબેસ, જાહેરાત, નકશા અને ટેકનીકલ આકૃતિ સધી વિસ્તારવામાં આવેલ છે.

- વર્લ્ડ ઈન્ટેલેકચ્યઅલ પ્રોપર્ટી ઓર્ગોનાઈઝેશન

કોઈ ચોકક્સ સમયગાળા માટે મૂળ પુસ્તક, નાટક, ફિલ્મ અથવા સંગીતના ભાગ જેવા મૂળ કાર્યના તમામ ઉપયોગને નિયંત્રિત કરવાના કાયદાકીય અધિકારને કોપીરાઈટ કહી શકાય.

- કેમ્બ્રિજ ડિકસનરી

કોઈપણ કૃતિકારની કૃતિની નકલ કરવા, પરવાનો આપવા, ઉપયોગમાં લેવા અથવા તો કૃતિના મૂળને દર્શાવવા તેમજ અસલ ડિઝાઈનની રચના કરવા માટે આપવામાં આવતા વિશેષ અધિકાર એટલે કોપરાઈટ.

- યુ.એસ. લિગલ ડિક્ષનરી

કોપીરાઈટ એ એક વ્યકિતની મહેનત, બદ્ધિ અને મૂડીનું સર્જન છે, તે બીજી વ્યકિતએ પચાવી પાડવાનો પ્રયત્ન ન કરવો જોઈએ.

- લોર્ડ એટીન્સન

આમ ઉપર્યુકત વ્યાખ્યાઓ પરથી એમ કહી શકીએ છીએ કે, કોપીરાઈટ એ એક પ્રકારની વિશિષ્ટ અને અદૃશ્ય બૌદ્ધિક મિલકત છે. જેમાં વ્યકિતની મહેનત, બુદ્ધિ અને મૂડીનું સર્જન હોય છે, જે બીજી કોઈ વ્યકિતએ હડપવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ નહી. કોપરાઈટ કાયદાની વિવિધ જોગવાઈઓને આધીન રહીને જ તેના ઉદ્દેશો માટે જે અપવર્જિત અધિકારો મળે છે તેને કોપીરાઈટ કહેવામાં આવે છે. બીજી રીતે જોવા જઈએ તો કોપીરાઈટ એ માત્ર અધિકાર નથી પરંત અધિકારોનો સમૂહ છે જેમાં કોઈ માલિકને કૃતિના પુનઃઉત્પાદન, પ્રકાશનો, ભજવવાનો, ભાષાંતર કરવા, રેકોર્ડિંગ, પ્રસારણ કરવા સહિતના અધિકારો મળે છે, કૃતિના રચયિતાને પ્રાપ્ત થતા હોય છે.

2.3 કોપી રાઈટ પર આધારિત કાર્યો :

કલા અને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં ફેલાયેલા પ્રદૂષણને કારણે જે ચોરીની કે નકલની સંભાવના રહે છે તેનાથી કોઈપણ કૃતિના લેખકને રક્ષણ આપવાની અને પોતાના માલિક બુદ્ધિમતાને યોગ્ય રીતે રજૂ કરવાની ખાત્રી આપવાની છે તેની સાથે સાથે જાહેર જનતાને છેતરપિડીથી કે કપટથી બચાવી તેને યોગ્ય વાંચન સામગ્રી કે જે તે વ્યકિતના મૌલિક વિચારોનો માનસિક આપ-લે કરાવવાની છે. કોપીરાઈટ કાયદો અમલમાં આવ્યો ત્યારથી કોપીરાઈટનો વિસ્તાર વધ્યો છે અને કોપીરાઈટ આધારિત કાર્યો પણ વધતા જાય છે. કોપીરાઈટ મેળવ્યા બાદ કોઈપણ કૃતિની રચના કરનાર રચનાકાર પોતાની કૃતિનું પ્રકાશન અન્યનો સુપરત કરી શકે છે અને તેને લગતી રોયલ્ટી એટલે કે જે વહેંચાણ થાય તેનો અમુક ટકા હિસ્સો મેળવી શકે છે. સાહિત્યની નકલ કરવી, તેને વેંચાણ કરવા અંગેના કાર્યો કરી શકાય છે.

કોપીરાઈટ આધારિત કાર્યોમાં સૌથી મહત્ત્વનું કાર્ય કોપીરાઈટનું પ્રતિભાજનનુ છે. અસ્તિત્વ ધરાવતી કૃતિના કોપીરાઈટનો માલિક અથવા ભાવિ કૃતિના કોપીરાઈટનો કોઈપણ વ્યકિતને કોપીરાઈટ સંપૂર્ણતઃ અથવા અંશતઃ સમય માટે પ્રતિભાજન કરી શકે છે. આ પ્રતિભાજન કૃતિ અસ્તિત્વમાં આવવાથી શકય બનશે.

સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં ભાષાંતર કૃતિનો વધુ પ્રમાણમાં ઉપયોગ થતો જોવા મળે છે. કોપીરાઈટર પોતે રચેલી કૃતિના ભાષાંતરના હકક ભાષાંતર કરનારને જાહેર હિતને ધ્યાનમાં રાખીને આપી શકે છે. જેની સમયમર્યાદા પણ નિર્ધારિત કરી શકે છે.

સિનેમેટોગ્રાફી ફિલ્મના કોપીરાઈટથી ફિલ્મની નકલ કરવી, ફિલ્મોગ્રાફી કોપી કરવી, કોઈપણ પાર્ટને અલગ કરવું, ફિલ્મોમાં વચ્ચે આપવામાં આવતી જાહેરાતો આપવા, ટી.વી., રેડિયો વગેરેમાં પ્રસારણ કરવા અંગેના કાર્યો કરી શકે છે.

સંગીત સંદર્ભે રેકર્ડ રાખવા, ટેપ-કેસેટ,સી.ડી., ડી.વી.ડી. બનાવવી તેની નકલ કરવી,જાહેરમાં તેને સંભળાવવા, રેકોર્ડિંગ કરવી, જાહેરમાં સંભળાવવા અગેના કાર્યો કોપીરાઈટ કરી શકાય છે.

શિલ્પ કલાના કોપીરાઈટથી તેનુ પ્રદર્શન કરવ તેને લગતી અન્ય કૃતિઓ તેયાર કરવા અંગેના કાર્યો કરી શકાય છે. આમ કહી શકાય છે કે, કોપીરાઈટ મેળવવાથી જે-તે કૃતિને લગતા દરેક પ્રકારના કાર્યો કરવાની છુટછાટ કાયદાકીય રીતે મળી જાય છે.

2.4 કોપીરાઈટની મુદત (અવધિ) :

કોપીરાઈટની મુદત કે અવધિ અંગે જુદા જુદા કાયદાવિદો અને તજજ્ઞો વચ્ચે મત-મતાંતર પ્રવર્તે છે. કાર્ય કરવાનો અબાધિત અધિકાર કેટલો હોવો જોઈએ એ બાબત ચર્ચાઓના અંતે એટલું તો સાબિત થાય કે, કોપીરાઈટર જયાં સુધી જીવિત છે ત્યાં સુધી તેને આ અધિકારો મળવા જોઈએ. અમુક દલીલો એ પ્રકારની હતી કે સાહિત્યના હિતાં કોપીરાઈટની સમયમર્યાદા ઓછી હોવી જોઈએ, જયારે અમુક વિચારકોની એવી દલીલ હતી કે, કોપીરાઈટની સમય મર્યાદા વધુ હોવી જોઈએ નહી જેથી કોપીરાઈટની વધુને વધુ નકલો થતી અટકાવી શકાય. વળી વર્તમાન સમયમાં સાહિત્ય, કલા, સ્થાપત્ય કલા વધુને વધુ મોંઘી બનતી જાય છે. આવા અનેક તર્કો વચ્ચે ભારતના કોપરાઈટ કાયદાની કલમ-૨૨ થી ૨૯ માં કોપીરાઈટની સમયમર્યાદા (અવધિ) અંગેની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે જેમાં દરેક કલાના કોપીરાઈટનો સમય સાઠ વર્ષનો દર્શાવવામાં આવ્યો છે વળી આ સાઠ વર્ષ ક્યારથી ગણવા જોઈએ તે અગે વિવિધ કૃતિ સંદર્ભે વિવિધ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

2.4.1 કૃતિના માલિક સંદર્ભે કોપીરાઈટની સમય મર્યાદા :

કોપીરાઈટ કાયદાની કલમ-૨૨ માં જણાવાયું છે કે, કોઈ પણ સાહિત્યિક, નાટયાત્મક, સાંગિતિક અથવા કલાત્મક કૃતિ (ફોટોગ્રાફ સિવાયની) જે લેખકના જીવનકાળ દરમિયાન પ્રસિદ્ધ થયેલી હોય તેના સંબંધમાં લેખકના મૃત્યુ પછીના કેલેન્ડર વર્ષથી શરૂ કરીને સાંઠ વર્ષ સુધી કોપીરાઈટ અસ્તિત્વ ધરાવતા રહેશે. સાંઠ વર્ષની સમય મર્યાદા અગાઉના કાયદામાં ૫૦ વર્ષની હતી જે ૧૯૯૧માં થયેલા સુધારાથી વધારવામાં આવી હતી. કોપીરાઈટ સંદર્ભે અહી ફોટોગ્રાફની કલાકૃતિને બાકાત રાખવામાં આવ્યા હતા.

2.4.2 ઉપનામવાળી કૃતિના માલિક અંગે સમય મર્યાદા :

કોપીરાઈટ કાયદાની કલમ-૨૩ માં અનામી અને ઉપનામવાળી કૃતિઓ સંદર્ભે જણાવાયુ છે કે,સાહિત્યિક, નાટયાત્મક, સાંગિતિક અથવા અન્ય કલાત્મક કૃતિ કે જે અનામી અથવા ઉપનામથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી હોય તે કૃતિના કોપીરાઈટ તે પ્રથમવાર પ્રસિદ્ધ થાય તે વર્ષ પછીના વર્ષથી શરૂ કરીને સાંઠ વર્ષ સુધી અસ્તિત્વ ધરાવશે. અહી એ પણ સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી છે કે, આ સમયમર્યાદા પૂર્ણ થયા પહેલા લેખકની ઓળખ જાહેર થઈ જાય તો લેખક જે વર્ષમાં મૃત્યુ પામે તે વર્ષ પછીના વર્ષથી શરૂ કરીને સાંઠ વર્ષ સધી કોપીરાઈટ અસ્તિત્વ ધરાવતા રહેશે. સંયુક્ત લેખનકૃતિના સંદર્ભે સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી છે છે કે, વધુ લેખકો પેકી કોઈપણ લેખકની ઓળખ જાહેર થાય તે પછીના વર્ષથી મર્યાદા ગણવાની રહેશે. એક કરતાં વધુ લેખકોએ પ્રસિદ્ધ કરેલી કૃતિના સંદભે વધુ લેખકોની ઓળખ જાહેર થાય તે કિસ્સામાં છેલ્લે મૃત્ય પામે તેના પછીના વર્ષથી ૬૦ વર્ષની મુદત ગણવાની રહેશે.

2.4.3 લેખકના મૃત્યુ બાદ પ્રસિદ્ધ થયેલી કૃતિ અંગેની અવધિ :

કોપીરાઈટ કાયદાની કલમ-૨૪ માં કોઈપણ લેખકના મૃત્યુ બાદ પ્રસિદ્ધ થયેલી કૃતિ સંદર્ભે સ્પષ્ટતા કરતા જણાવાય છે કે, લેખકના મૃત્યુની તારીખે જે સાહિત્યિક, નાટયાત્મક, સાંગિતિક અથવા શિલ્પકલાના કામમાં કોપીરાઈટ અસ્તિત્વ ધરાવતો હોય તેના સંબંધમાં અથવા કોઈ સંયુકત લેખકની કૃતિના સંબંધમાં જે લેખક છેલ્લો મૃત્યુ પામે તેના મૃત્યુ પામે તેના મૃત્યુની તારીખ પહેલા તરત જ અસ્તિત્વ ધરાવતો હોય પણ તે કૃતિ અથવા તેનં પરિવર્તન તે તારીખ પહેલા પ્રસિદ્ધ ન થયલ હોય ત્યાં તે કૃતિ પ્રથમ વાર પ્રસિદ્ધ થયેલ ન હોય તો તે પ્રસિદ્ધ થાય તે વર્ષથી પછીના ૮૦ વર્ષ સુધી કોપીરાઈટ અસ્તિત્વમાં રહેશે અથવા જયારે કૃતિનં પરિવર્તન કોઈ આગળના વર્ષમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ હોય ત્યારે તે વર્ષ પછીના કેલેન્ડર વર્ષના ૬૦ વર્ષ સધી કોપીરાઈટનો અધિકાર રહેશે.

2.4.4 ફોટોગ્રાફના કોપીરાઈટની અવધિ :

કોપીરાઈટ કાયદાની કલમ-૨૫ માં સ્પષ્ટતા કરતાં જણાવાયું છે કે, ફોટોગ્રાફની પ્રસિદ્ધિ સંબંધમાં તે ફોટોગ્રાફ જે વર્ષમાં પ્રસિદ્ધ થાય તે વર્ષના કેલેન્ડર વર્ષથી શરૂ કરીને ૬૦ વર્ષ સધી તેને કોપીરાઈટ પ્રાપ્ત થશે.

2.4.5 સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મના કોપીરાઈટની મુદત :

કોપીરાઈટ કાયદાની કલમ-૨૮ માં જણાવાય છે કે, સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મના સંબંધમાં તે સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મ જે વર્ષમાં પ્રસિદ્ધ થાય તે વર્ષ પછીના કેલેન્ડર વર્ષથી શરૂ કરીને ૬૦ વર્ષ સુધી કોપીરાઈટ પ્રાપ્ત થશે.

2.4.6 રેકોર્ડના કોપીરાઈટની સમય મર્યાદા :

કોપીરાઈટ કાયદાની કલમ-૨૭ માં જણાવાય છે કે, રેકોર્ડના સંદર્ભમાં તે રેકોર્ડ જે વર્ષમાં પ્રસિદ્ધ થાય તે વર્ષ પછીના કેલેન્ડર વર્ષથી શરૂ કરીને ૬૦ વર્ષ સધી કોપીરાઈટ અસ્તિત્વ ધરાવતા રહેશે.

2.4.7 સરકારી-જાહેર સાહસો - આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓની કૃતિના કોપીરાઈટની અવધિ :

કોપરાઈટના કાયદાની કલમ-૨૮ માં સરકારી, જાહેર સાહસો અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓના કોપીરાઈટ સંદર્ભે જણાવાય છે કે, કોપરાઈટના પ્રથમ માલિકે જે વર્ષમાં કૃતિ પ્રસિદ્ધ કરી હોય તે વર્ષથી લઈને ૬૦ વર્ષ સુધી તેના કોપીરાઈટ રહેશે.

2.5 કોપી રાઈટ અને તેને લગતા અધિકારો :

2.5.1 વૈધાનિક અધિકાર :

ભારતીય કોપીરાઈટ કાયદાની કલમ-૧૪ માં દર્શાવેલી વ્યાખ્યા પ્રમાણે કોપીરાઈટ એ વૈધાનિક અધિકાર છે. એટલે કે કોપીરાઈટ કાયદાના સર્જન છે. કોપીરાઈટ એ એક વ્યકિતની મહેનત, બુદ્ધિ, અને મૂડીનું સર્જન છે. કાયદા તેને એ અર્થમાં માન્યતા આપે છે કે, બીજી કોઈ વ્યકિતએ તેનો

નકલ કરવાનો કે તે પચાવી પાડવાનો પ્રયત્ન કરવો ન જોઈએ. કોપીરાઈટથી કલમ - ૧૪ માં દર્શાવ્યા મજબ સાહિત્યિક, નાટયાત્મક, સાંગિતિક કૃતિની બાબતમાં કલોઝ(એ)માં નિદિષ્ટ કરાયેલા અધિકારો મળે છે. કોમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામની બાબતમાં કલોઝ(બી)માં નિદિષ્ટ કરાયેલા અધિકારો પ્રાપ્ત થયેલા છે. કલાકૃતિની બાબતમાં કલોઝ(સી) મુજબના અધિકારો મળે છે અને સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મની બાબતમાં કલોઝ (ડી)માં નિર્દિષ્ટ કરાયેલા અધિકારો પ્રાપ્ત થાય છે.

2.5.2 નકારાત્મક અધિકાર :

કોપીરાઈટ કાયદા પ્રમાણે પ્રાપ્ત થયેલ વૈધાનિક અધિકાર એ નકારાત્મક અધિકાર પણ કહી શકાય છે, કારણ કે, કોપીરાઈટથી તેનો લેખક બીજાને પોતાની કૃતિની નકલ કરતાં રોકી કે અટકાવી શકે છે. અલબત, તે માટે લેખક પોતાની પરવાનગી આપી શકે. પરંતુ લેખકના પરવાના સિવાય, કોઈપણ વ્યકિત કર્તાની કૃતિની નકલ કરી શકે નહીં. આ અર્થમાં કોપીરાઈટ નકારાત્મક અધિકાર કહી શકાય છે. કોપીરાઈટનો ભંગ રોકવાનો અધિકાર કર્તા કે લેખકનો જ છે.

2.5.3 આર્થિક અધિકાર :

કોપીરાઈટ કાયદાની કલમ-૧૪ થી મળતા અધિકારોની રૂએ આર્થિક અધિકાર પણ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે.કોપીરાઈટથી તેના કર્તાને આર્થિક લાભ થાય છે.કોપીરાઈટના માલિકને કૃતિની નકલ થતાં રોકવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થયેલ છે. જો કૃતિની નકલ થાય તો કર્તાને આર્થિક નુકશાન થાય. કૃતિની નકલ થતાં રોકીને તે આર્થિક લાભ મેળવી શકે છે. કોપીરાઈટના ઉપયોગનો પરવાનો આપીને તેની રોયલ્ટી મેળવી શકે છે.

2.5.4 નૈતિક અધિકાર :

આ કાયદામાં કોપીરાઈટથી મળતા નૈતિક અધિકારોનો કોઈ જ ઉલ્લેખ નથી તેમ છતાં પણ છુપાયેલા અધિકાર તરીકે તે પ્રાપ્ત થાય છે. કૃતિના પ્રકાશનનો અધિકારએ તેનો નૈતિક અધિકારો પૈકી એક છે. પ્રકાશિત કે પ્રદર્શિત થયેલ કૃતિના લેખક તરીકેનો હકક દાવો રજૂ કરવો, લેખકની પ્રતિષ્ઠાને હાનિ પહોંચે તેવુ કોઈપણ કૃત્ય કરવાનો અટકાવવાનો અધિકાર નૈતિક અધિકાર છે.

2.6 કોપી રાઈટ મેળવવા માટે કોણ અરજી કરી શકે :

ભારતમાં કોપીરાઈટ મેળવવા માટેની મહત્ત્વપૂર્ણ શરત એ કહી શકાય તે કૃતિ ભારતમાં બનેલી હોવી જોઈએ. દેશ પૂરતી સીમિત રહેતી કૃતિઓ અંગે કાયદાની કલમ--૧૩માં જણાવાયું છે કે, મૌલિક સાહિત્યિક, નાટયાત્મક, સાંગિતિક અને કલાત્મક કૃતિઓ, સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મ અને રેકોર્ડ જેવા કોપીરાઈટ માત્ર ભારત દેશ પૂરતો સિમિત રહેશે.પ્રસિદ્ધ થયેલી કૃતિના સંબંધમાં જણાવાય છે કે, કૃતિની પ્રસિદ્ધિ ભારતમાં થયેલી હોય અથવા તો ભારત બહાર થયેલી હોય તેવા કિસ્સામાં કોપીરાઈટર પ્રકાશનના સમય અથવા તો લેખકના મૃત્યુ સમયે ભારતમાં હોય તે ભારતનો નાગરિક હોય તો તેને કોપીરાઈટ મળી શકે છે.

કોપીરાઈટ મેળવવા માટે ખાસ આવશ્યક તત્ત્વ સંદર્ભે મૌલિકતાને વધુ પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું છે. મૌલિક શબ્દનો અર્થ એવો નથી કે, કૃતિ નવા શોધાયેલા વિચારની

અભિવ્યક્તિ હોવી જોઈએ. કાયદો વિચારોની મૌલિકતા સાથે નહિ પણ તેની અભિવ્યક્તિ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. અભિવ્યક્તિમાં પણ મૌલિક્તાનો ગુણધર્મ આવશ્યક ગણવામાં આવ્યો છે. જે કૃતિ બીજામાંથી ઉતારો કરેલ ન હોય તે કોપીરાયટ મેળવવા માટે હકકદાર ગણાવી જોઈએ. લેખકનું પોતાનું નવસર્જન કોપીરાઈટ આપવા માટે અનિવાર્ય તત્ત્વો બની જાય છે. લેખકના સંદર્ભે જણાવવામાં આવ્ય છે કે, એક કૃતિના લેખનમાં મૌલિક્તા અનિવાર્ય પરિબળ છે. લેખેલ વિગતોની નકલ કરનારને લેખક કહી શકાય નહી કે એક ભાષામાંથી અન્ય ભાષામાં ભાષાંતર કરવુ તેને લેખક ન કહી શકાય તેને કોપીરાઈટ પણ મળી શકતા નથી.

નાટયાત્મક કૃતિના સંદર્ભે કોપીરાઈટ મેળવવા માટે આવશ્યક શરત એ છે કે, નાટયાત્મક કૃતિમાં કાવ્ય વાચન, સમૂહ નૃત્યકૃતિ અથવા મૂક દૃશ્યમાં મનોરંજન, નાટયાત્મક ગોઠવણ અથવા અભિનય સ્વરૂપ લેખિત અથવા અન્ય રીતે આપવામાં આવ્યું હોય તે અનિવાર્ય છે આવી કૃતિને જ કોપીરાઈટ મળી શકે છે.

સરકારી કૃતિ અંગે સ્પષ્ટતા કરાઈ છે કે, જયારે કોઈપણ કૃતિ સરકારની અથવા તો સરકારી ખાતા અથવા ભારતમાંની કોઈપણ વિધાનસભા અથવા અદાલત અથવા ન્યાયિક સતાની દોરવણી અથવા અંકુશ હેઠળ બનાવવામાં આવે કે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે ત્યારે તેના કોપીરાઈટ સરકાર પાસે રહેશે. અહીં પ્રસિદ્ધ નહી થઈ હોય તેવી કૃતિ પર પણ સરકારનો કોપીરાઈટ રહેશે. વૈધાનિક કાયદાઓ છપાવવાનો અધિકાર પણ સરકારને હસ્તક જ રહેશે.

દેશની કલા, કૃતિ અંગે પણ જણાવાય છે કે, ભારતીય કૃતિ એટલે ભારતના નાગરિકો હોય તેવા લેખકની સાહિત્યિક, નાટયાત્મક અથવા સાંગિતિક કૃતિ જેમાં સંસ્કૃતિને ઝલક આવતી હોય તેને કોપીરાઈટ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. સાહિત્યિક કૃતિ સંદર્ભે પણ જણાવાય છે કે, કોઈપણ વ્યકિતની પોતાની મૌલિક કૃતિ સિવાય પણ સંકલન કરીને તેયાર કરવામાં આવેલી કૃતિને કોપીરાઈટ મળી શકે છે. સંગીતની કોઈપણ નવી ધૂનને કોપીરાઈટ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આ ઉપરાંત કોઈપણ પ્રકાશક પોતાના ગ્રંથમાં અન્યોની કૃતિઓનો સમાવેશ કરીને માન્યતા મેળવી શકે છે. અહીં જાહેર જનતા માટે આ પ્રકાશન થયેલ હોવું જરૂરી બને છે જેમાં કોપીરાઈટ બોર્ડનો નિર્ણય આખરી રહે છે.

2.7 કોપીરાઈટનું માલિકીપણું અને અધિકાર :

2.7.1 કોપીરાઈટનું માલિકીપણું :

કોપીરાઈટ હંમેશાં કૃતિના ર્ક્તાને જ પ્રાપ્ત થાય તેવું જરૂરી નથી. ઘણીવાર પ્રકાશનો દ્વારા પણ કાર્યના રૂપે કૃતિની રચના કરાવવામાં આવતી જોવા મળે છે અને તેના કોપીરાઈટ સ્વૈચ્છિક રીતે તેના પ્રકાશનને મળતા જોવા મળે છે, એટલે એ સ્પષ્ટતા થવી અનિવાર્ય બની જાય છે કે, કોપીરાઈટનો માલિકીહકક કોને પ્રાપ્ત થાય છે. માલિકીપણા અંગે ભારતીય કોપીરાઈટ કાયદાની કલમ - 17 મા સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી છે જેના પાંચ અપવાદોને ઘ્યાનમાં રાખવાનું જણાવાય છે.

અપવાદ - 1 : વર્તમાનપત્રો કે સામાયિકના માલિકો સાહિત્યિક, નાટયાત્મક કે કલાત્મક કૃતિ સાથે તેની પ્રસિદ્ધિ અને પૂનઃપ્રસિદ્ધિનો કરાર કરીને તૈયાર કરાવે અથવા કૃતિનો રચનાકાર કૃતિની રચના દરમિયાન તેના કર્મચારી તરીકે કાર્ય કરતો હોય તો તેવા પ્રસંગે વર્તમાન પત્રનો માલિક કોપીરાઈટ માટે હકકદાર રહેશે.

અપવાદ -2 : ફોટોગ્રાફ, ચિત્રકામ, શિલ્પકામ, સિનેમેટોગ્રાફના સંબંધમાં કૃતિની રચના માલિકના આદેશ અનુસાર કર્તાએ તૈયાર કરી હોય તો તેનો માટે સૂચના આપનાર માલિક જ કોપીરાઈટનો અધિકારી રહેશે.

અપવાદ -3 : કોઈ નોકરી કે ઉમેદવારીના કરાર હેઠળ કર્તાએ નોકરી દરમ્યાન રચના ન હોય તેવી કોઈપણ કૃતિ તેયાર કરી હોય તેમજ ઉપર્યુકત અપવાદોમાં સમાવિષ્ટ પામતી ન હોય તેવી કૃતિનો માલિક કૃતિ તેયાર કરનાર કોપીરાઈટ મેળવવા હકકદાર બનશે.

અપવાદ -4 : સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલ કાર્ય કે સરકારી કૃતિના સંબંધમાં ગમે તે પ્રકારની કૃતિ સરકારની જ રહેશે. ઉપરાંત જાહેર સાહસ સંદર્ભે તૈયાર થયેલ કૃતિ પણ સરકારની રહેશે. તેમાં કોઈપણ જાતના અધિકાર કૃતિ તૈયાર કરનારના રહેશે નહી.

અપવાદ -5 : આંતરરાષ્ટ્રીય કોપીરાઈટ મેળવનાર કર્તાના સંદર્ભમાં કલમ-41ના પ્રબંધોને આધીન રહીને સંબંધકર્તા આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થા તેવી કૃતિના કોપીરાઈટના પ્રથમ માલિક ગણાશે.

2.7.2 કોપીરાઈટના અધિકારો :

ભારતીય કોપીરાઈટ કાયદા અન્વયે અસ્તિત્વ ધરાવતી કૃતિના કોપીરાઈટનો માલિક અથવા ભાવિ કૃતિનો સંભવિત માલિક સંપૂર્ણ અગર અંશત રીતે અને સામાન્ય અગર મર્યાદિત રીતે કોપીરાઈટનું અસ્તિત્વ બધા સમય માટે અથવા કોઈ ખંડ સમય માટે બીજી વ્યકિત પ્રત્યે પ્રતિભાજન કરી શકે છે. પ્રતિભાજનનો સરળ અર્થ કૃતિના હકક અન્યને આપવા તેમ કહી શકાય જે નિયમોને આધીન હોય છે.

કોપીરાઈટ વારસાપાત્ર સંપત્તિ ગણાય છે અને તેથી સ્વાભાવિક રીતે વસિયતથી આપી શકાય. જો વસિયતકારે કોઈ વ્યકિતને બક્ષિસથી કોઈ કૃતિની હસ્તપ્રત આપવા ઠરાવ્યું હોય અથવા વસિયત કે કોડીસીયલમાં કપીરાઈટ માટે વિપરીત ઈરાદો વ્યકત કર્યો હોય તો હસ્તપ્રત જેને બક્ષીશથી મળે તેને કોપીરાઈટ પણ મળે છે.

કોપીરાઈટનો ત્યાગ કરવાનો કર્તાનો અધિકાર પણ મહત્ત્વપૂર્ણ અધિકારોમાંનો એક છે. જેમ કોપીરાઈટનો અધિકાર પ્રતિભાજન કે વારસાથી અન્ય વ્યકિતને આપી શકાયછે તેવી રીતે તેનો માલિક તેનો ત્યાગ પણ કરી શકે છે. કોઈપણ કૃતિનો કર્તા કોપીરાઈટમાં સંયુક્ત કોઈપણ અધિકાર અથવા અધિકારો રજીસ્ટ્રાર ઓફ કોપીરાઈટને નિયત નમૂનામાં નોટિસ આપી ત્યાગી શકે અને તેમ છતા, નોટિસની તારીખથી આવા અધિકારીનુ અસ્તિત્વ સમાપ્ત થાય છે.

2.8 સારાંશ :

સમગ્ર વિશ્વમાં કોપીરાઈટનુ અતિ મહત્ત્વ રહ્યું છે કોપીરાઈટના કારણે જ

વર્તમાન સમયમાં એક દેશમાંથી અન્ય દેશમાં વ્યકિત રોકાણ કર્યા વગર પોતે પોતાની મહેનતનું ફળ મેળવી શકે છે. કોપીરાઈટનો ઉપયોગ આજના યુગમાં સૌથી વધુ પ્રમાણમાં થઈ રહયો છે. શ્રેષ્ઠ કૃતિને ફિલ્મી પડદે લાવી લોકો સુધી પહોંચાડવાનો કાર્ય કોપીરાઈટના માધ્યમથી થઈ રહ્યું છે. કોપીરાઈટના અધિકાર મળવાથી કલાના સર્જકોને નવજીવન મળ્યુ છે નકલ કરવાનું પ્રમાણ ખૂબ જ ઓછુ થઈ રહ્યું છે. કડક કાયદાઓ હોવાના કારણે સર્જકો મોટી સિદ્ધિ મેળવવામાં સફળ રહયા છે.

2.9 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

❖ **વિસ્તારથી પ્રશ્નનો ઉત્તર આપો.**

(1) કોપીરાઈટ એટલે શુ ? કોપીરાઈટ આધારિત કાર્યોની સવિસ્તાર ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

(2) કોપીરાઈટની વ્યાખ્યા જણાવી, કોપીરાઈટની સમય મર્યાદા વિશે ચર્ચો

....

....

....

....

....

❖ **ટૂંકમાં જવાબ આપો**

(1) કોપીરાઈટમાં માલિકના હકકો વિશે જણાવો.

....

....

....

....

....

(2) કોપીરાઈટ સંદર્ભે ઉપનામથી પ્રકાશિત થયેલ કૃતિની સમયમર્યાદા જણાવો.

....

....

....

....

....

(3) સરકારી અને જાહેર કૃતિઓ સંદર્ભે કોપીરાઈટના પ્રાવધાનો જણાવો.

....

....

....

....

....

❖ **વિસ્તારથી પ્રશ્નનો ઉત્તર આપો.**

(1) કોપીરાઈટ એટલે શુ ?

....

....

....

....

....

(2) કોપીરાઈટને લગતા અધિકારોની વિસ્તારથી ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

(3) કોપીરાઈટ કોણ મેળવી શકે તે અગે વિસ્તૃત માહિતી આપો.

....

....

....

....

....

(4) કોપીરાઈટમાં માલિકના હકકો સર્વોપરી છે ચર્ચો ?

....

....

....

....

....

❖ **ટૂંકમાં જવાબ આપો**

(1) કોપીરાઈટમાં માલિકીપણાના અપવાદો જણાવો.

....

....

....

....

....

(2) કોપીરાઈટનો નકારાત્મક અધિકાર કઈ બાબત પર પ્રકાશ પાડે છે જણાવો.

....

....

....

....

....

(3) કોપીરાઈટના અધિકારો જણાવો.

....

....

....

....

....

❖ **બહુ વૈકલ્પિક પ્રશ્નો :**

(1) ભારતના કોપીરાઈટ કાયદામાં છેલ્લે કઈ સાલમાં સુધારો કરાયો

(1) 2002 (2) 1999

(3) 2012 (3) 1958

(2) કોપીરાઈટ એટલે ....

(1) કલાકત્મક કૃતિને કાયદાકીય અધિકાર

(2) મોલિક અધિકાર

(3) નૈતિક અધિકાર

(4) આમાંથી કોઈપણ નહીં

(3) કોપીરાઈટની સમય મર્યાદા કેટલી ?

(1) કોપીરાઈટના માલિકના મૃત્યુ પછીના 80 વર્ષ

(2) 80 વર્ષ

(3) 30 વર્ષ

(4) 20 વર્ષ

(4) કોપીરાઈટનું પ્રતિભાજન કેટલા પ્રમાણમાં થઈ શકે ?

(1) સંપૂર્ણ (2) અંશતઃ

(3) સંપૂર્ણ કે અંશતઃ બંને રીતે (4) પ્રતિભાજન ન થઈ શકે

(5) નીચેનામાંથી કઈ કૃતિને કોપીરાઈટ ન મળી શકે ?

(1) મૌલિક સાહિત્યિક કૃતિ

(2) પ્રકાશન કરનારને

(3) કૃતિના ભાષાંતર કરનારને

(4) નોકરી દરમિયાન માલિકના કહેવાથી લેવાયેલ કૃતિને

(6) કોપીરાઈટના આવશ્યક તત્ત્વોમાં નીચેનામાંથી કયા તત્ત્વનો સમાવેશ થશે ?

(1) કૃતિના વિષયને (2) કૃતિમાં રહેલી મૌલિકતાને

(3) કૃતિકારને (4) ઉપરનામાંથી એકપણ નહીં

(7) કોપીરાઈટની સમયમર્યાદા અંગેની જોગવાઈ કઈ કલમમાં દર્શાવાઈ છે ?

(1) કલમ - 22 થી 25 (2) કલમ - 22 થી 28

(3) કલમ - 21 થી 30 (4) કલમ -221 થી 23

(8) કોઈપણ કૃતિનું ભાષાંતર કરવં કોપીરાઈટનો ભંગ કહેવાય ?

(1) હા (2) ના

(3) અંશતઃ હા (4) અંશતઃ ના

(9) નાટયાત્મક કૃતિના કોપીરાઈટ મેળવવા માટે શુ જરૂરી છે ?

(1) કૃતિના પાત્રો (2) કૃતિનુ લેખિત સ્વરૂપ

(3) કૃતિના લેખકોની સંખ્યા (4) કૃતિ અંગે સરકારનો અભિપ્રાય

(10) કોપીરાઈટનો પ્રથમ માલિક અંગેની સ્પષ્ટતા કઈ કલમમાં કરેલી છે ?

(1) કલમ-11 (2) કલમ-12

(3) કલમ-17 (4) કલમ-18

જવાબો 2

પ્રશ્ન- 1: (3), પ્રશ્ન-2: (1), પ્રશ્ન - 3 :(1), પ્રશ્ન - 4 :(3), પ્રશ્ન - 5 :(4),

પ્રશ્ન- 6 :(2), પ્રશ્ન - 7 :(2), પ્રશ્ન - 8 :(1), પ્રશ્ન - 9 :(2), પ્રશ્ન - 10 :(3),

2.10 ચાવીરૂપ શબ્દો

- **સાહિત્યિક કૃતિ :** સાહિત્ય ક્ષેત્રને લગતુ મૌલિક લખાણ જેમાં લેખકને લગતી દરેક કૃતિ
- **નાટયાત્મક કૃતિ :** નાટય ક્ષેત્ર એટલે અદાકારીને લગતું બાબતોનો સમાવેશ થશે
- **સાંગિતિક કૃતિ :** સંગીતની નવી ધૂન જે કોઈપણ વાજીંત્રોથી સ્થાપિત થઈ હોય, સંગીતની નવી ગોઠવણ
- **સ્થાપત્ય કૃતિ :** કોઈપણ શિલ્પ કલાને લગતી મૌલિક સર્જનાત્મક કૃતિ, સ્થાપત્ય ક્ષેત્રને લગતી કૃતિઓ
- **કલાત્મક કૃતિ :** કોઈપણ ચિત્ર કલા, પેઈન્ટિંગ, ડ્રોઈંગ, નકશો, આકૃતિ, રૂપરેખાનો સમાવેશ થશે
- **ભારતીય કૃતિ :** ભારતીય કલ્ચરને લગતી કોઈપણ સાંસ્કૃતિની ઝાંખી
- **સિનેમેટોગ્રાફ :** સિનેમાને લગતી કૃતિઓ
- **લેખક :** લેખન ક્ષેત્રે નવીન મૌલિક સર્જન કરનાર વ્યકિત કે વ્યકિત સમૂહ
- **અપ્રકાશિત કૃતિ :** જે કૃતિનું કાર્ય સર્જન થઈ પ્રકાશિત થઈ ન હોય તેવી કૃતિ.
- **કોપીરાઈટ :** કોઈપણ મૌલિક સર્જનને અબાધિત અધિકારો આપવા અંગેનો પરવાનો
- **અવધિ :** સમયમર્યાદા
- **કોપીરાઈટ પ્રતિભાજન :** અન્યને કોપીરાઈટ આપવા

2.11 સંદર્ભ સૂચિ :

(1) ઈન્ડિયન પેટન્ટ લો એન્ડ પ્રેકટીસ, કે.સી. કાંકાનાલા, ઓક્સફોર્ડ ઈન્ડિયા પેપરબેક્સ.

(2) WWW.IPINDIA.NIC.IN

(3) WWW.GU.M.WIKIPEDIA.ORG

(4) WORD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION WEBSITE

(5) વી.કે.આહુજા, ઈન્ટેલેક્ચ્યલ પ્રોપર્ટી રાઈટ ઈન ઈન્ડિયા, ન્યુ દિલ્હી, લેક્સીસનેક્ષિસ, 2012

(6) બૌદ્ધિક સંપદાનો કાયદો, સી.જમનાદાસ એન્ડ કંપની, અમદાવાદ, ચોથી આવૃતિ

****

એકમ 3

અર્ધ-વાહક અને સંકલિત સર્કિટ્સ

-: રૂપરેખા :-

3.0 ઉદ્દેશો

3.1 પ્રસ્તાવના

3.2 ઈતિહાસ

3.3 અર્થ અને વ્યાખ્યા

3.4 અર્ધવાહક સર્કિટને લગતા કાર્યો માટેની પાત્રતા

3.5 અર્ધવાહક સંકલિત સર્કિટ્સના લેઆઉટ-ડિઝાઈનની માન્યતાનો સમયગાળો

3.6 અર્ધવાહક સંકલિત સર્કિટ્સના લેઆઉટ-ડિઝાઈનની અરજી કરવાની પાત્રતા

3.7 કાયદાથી મળેલ અધિકારો

3.8 સારાંશ

3.9 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

3.10 ચાવીરૂપ શબ્દો

3.11 સંદર્ભ સૂચિ

3.0 ઉદ્દેશો :

વિદ્યાર્થી મિત્રો, આ એકમનાં અભ્યાસ બાદ તમે,

- એક્ટની ઉત્ક્રાંતિ સમજી શકશો.
- અર્ધ કંડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કેટ લેઆઉટ ડિઝાઇનનો અર્થ જાણી શકશો.
- એક્ટ હેઠળ નોંધણી માટેના કાર્યોની પાત્રતાને વર્ણવી શકશો.
- લેઆઉટ ડિઝાઇનની અવધિ અને નોંધણી માટેની પ્રક્રિયા જાણી શકશો.
- એક્ટ દ્વારા મળવાપાત્ર થતાં અધિકાર સમજી શકશો.

3.1 પ્રસ્તાવના :-

આજના ગતિશીલ અને સ્પર્ધાત્મક વાતાવરણમાં, આઈપી રાઇટ્સ એ બજારની પરિસ્તિને જાળવવા માટે અગત્યના તત્ત્વો છે. દરેક દેશોની કંપનીઓ સમજે છે કે તેમના દેશની કઈ સંપત્તિઓ જાળવી રાખવી અગત્યની છે. શરૂઆત તો ફક્ત કોપી રાઇટ, ટ્રેડ માર્ક અને અમુક અંશે પેટંટ થી થઈ પણ ત્યાર બાદ બીજી બૌદ્ધિક સંપત્તિ જેવી કે ઈન્ડસ્ટ્રિયલ (ઔદ્યોગિક) ડિઝાઇન અને જીઓગ્રાફિકલ ઈંડિકેશન (ભૌગોલિક સંકેતો) ને લગતા કાયદા પણ અસ્તિત્વમાં આવ્યા. વધતી જતી તકનીકો અને વિકાસ સાથે દરેક દેશને સ્પર્ધામાં ટકી રહેવા માટે નવી તકનીકો શોધવાની આવશ્યકતા પડી. જેના લીધે તકનીકી ક્ષેત્રમાં ખૂબ તેજીથી વિકાસ આવ્યો.

આ તકનીકી ક્ષેત્રની પ્રગતિ સાથે, બૌદ્ધિક સંપત્તિના ક્ષેત્રમાં નવી શાખા વિકસિત થઈ, જેને લેઆઉટ-ડિઝાઇન અથવા સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સ કહેવામાં આવે છે.

સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ એ દરેક કમ્પ્યુટર ચિપનો અભિન્ન ભાગ છે. પાંચમી પેઢીના કમ્પ્યુટર્સ ખૂબ મોટા સ્કેલમાં એકીકરણ (VLSI – Very Large Scale Integration) નો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે જ્યાં એક જ ચિપ પર અસંખ્ય ટ્રાન્ઝિસ્ટર સમાવવામાં આવે છે, જે ચિપના કદને નાનું કરી નાંખે છે અને તે જ સમયે તેની પ્રક્રિયા કરવાની શક્તિમાં નોંધપાત્ર વધારો કરે છે. અને આખરે તે એક નાના અને વધુ શક્તિશાળી કમ્પ્યુટરમાં અનુવાદિત થાય છે. તેથી, બૌદ્ધિક સંપત્તિ તરીકે સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટિગ્રેટેડ સર્કિટ પર લેઆઉટ-ડિઝાઇનનો વિકાસ નોંધપાત્ર છે.

આથી, વિવિધ સંસ્થાઓ દ્વારા આ મુદ્દા અંગેના નિયમો પસાર કરવા માટે એક નિરણાત્મક પગલું લેવામાં આવ્યું હતું. આમાનું એક વર્લ્ડ ટ્રેડ ઓર્ગનાઇઝેશન હતું, જેને બૌદ્ધિક સંપત્તિને લઈને મુદ્દાઓ ઘડી ટ્રિપ્સ કરાર (૧૧૦૨૫ /૮૭૦૦૧૦૧૦૧૧) અમલમાં લાવ્યો હતો. ભારતે ડબલ્યુટીઓ (૦/૧૦)માં સહી કરનાર સભ્ય તરીકે ટ્રિપ્સ કરારના સમર્થનમાં સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇન એક્ટ (ડા૦૧-૩/) ૨૦૦૦ની સાલમાં પસાર કર્યો હતો. સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇન એક્ટ ૨૦૦૦ એ ડિઝાઇન એક્ટનો પૂરક અધિનિયમ છે. તે સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇન અંગે ટ્રિપ્સ કરારના આર્ટિક્લ ૩૫ થી ૩૮ હેઠળ આપેલ સુરક્ષા અંગેની જવાબદારીઓને પૂર્ણ કરે છે.

3.2 ઈતિહાસ (Historical background) :

મુખ્યત્વે ચિપ પાઇરસીના પરિણામ સ્વરૂપે સેમિકન્ડક્ટર ઉદ્યોગને રક્ષણ આપવાના હેતુથી આ બૌદ્ધિક સંપત્તિના રક્ષણની જરૂરિયાત ઉદભવિ હતી. પાઈરેટેડ ચિપ નું વેચાણ કરતાં ચિપ ચાંચિયાઓના લીધે બજારમાં ચિપ મૂળ કંપનીની ચિપ કરતાં ઓછા ભાવે મળતી થઈ. આની અસર આડકતરી રીતે ચિપના સંશોધન કાર્ય પર થઈ. કંપનીઓ નફાનો જે ભાગ સંશોધન પાછળ ફાળવતા હતા તે હવે ઓછી કિંમતો પાછળ જતો કરવા લાગ્યા હતા. કંપનીઓ ને કોપી રાઈટ કે પેટન્ટના કાયદા હેઠળ પૂરતી સુરક્ષા મળતીના હોવાથી આ કાયદાનું નિર્માણ કરવું યોગ્ય બન્યું હતું.

સેમિકન્ડક્ટર ચિપ્સને સંરક્ષણ અમેરિકામાં સૌ પ્રથમ 1984 માં સેમિકન્ડક્ટર ચિપ પ્રોટેક્શન એક્ટ (એસસીપીએ) દ્વારા આપવામાં આવ્યું હતું અને તેની અસર વર્ચ્યુઅલ રીતે સમગ્ર વિશ્વમાં અનુભવાઈ હતી. જાપાને 1985માં જાપાની સર્કેટ લેઆઉટ રાઇટ એક્ટ (જેસીએલઆરએ) માં સમાન રક્ષણની રજૂઆત કરી. ઇસી ડિરેક્ટિવના તમામ સભ્ય દેશોમાં કાયદા લાગુ કરવા સાથે ઇયુએ આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રયાસોને વેગ આપ્યો, જેના પરિણામ રૂપે 1989 માં ડબ્લ્યુઆઈપીઓનાં નેજા હેઠળ ઇન્ટીગ્રેટેડ સર્કિટ્સ (આઈપીઆઈસી સંધિ)ના સંદર્ભમાં બૌદ્ધિક સંપત્તિ પરની સંધિ ઘડવામાં આવી. આઈપીઆઈસી સંધિ બાદમાં ટ્રિપ્સ કરારના ભાગ તરીકે સામેલ કરવામાં આવી હતી. ટ્રિપ્સ કરારએ આઇપીઆઇસી સંધિની મોટાભાગની નોંધપાત્ર જોગવાઈઓનું પાલન કરવાની હાકલ કરી છે. ટ્રિપ્સ એગ્રીમેન્ટના સભ્ય તરીકે, ભારતે સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ લેઆઉટ-ડિઝાઇન એક્ટ, 2000 લાગુ કરવામાં આવ્યો.

એપ્રિલ, 1994 ના 15 મા દિવસે મરાકેશ ખાતે કરવામાં આવેલી બહુપક્ષીય વેપાર વાટાઘાટોના ઉરુગ્વે રાઉન્ડના પરિણામોને મૂર્તિમંતિત કરી અંતિમ અધિનિયમ ઘડવામાં આવ્યો હતો, જેમાં વિશ્વ વેપાર સંગઠનની સ્થાપના માટેની જોગવાઈને પણ સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું. અને બૌદ્ધિક સંપત્તિના હકોના વેપાર સંબંધિત પાસાઓ પરનો કરાર (TRIPS) એ અંતિમ

કાયદાનો ભાગ છે. ભારત સરકારના કહેવા મુજબ, આ અંતિમ કાયદાને માન્યતા આપીને, એકીકૃત સર્કિટ્સના લેઆઉટ-ડિઝાઇન (ટોપોગ્રાફી)ને લગતા બૌદ્ધિક સંપત્તિના હકોના વેપાર સંબંધિત પાસાઓ અંગેના કરારના કલમ 6 ના ભાગ II આપેલ જોગવાઈને ફળીભૂત કરવામાં આવેલ છે. એક્ટનો અમલ, સંચાર અને માહિતી એ તમામ તકનીકી મંત્રાલય હેઠળ આવે છે. એક્ટ હેઠળ રક્ષણ મેળવવા માટે લેઆઉટ-ડિઝાઇનની નોંધણી કરાવવી ફરજયાત રહેશે.

3.3 અર્થ અને વ્યાખ્યા (Meaning and definition) :

સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇન એક્ટ 2000 નીચે મુજબની વ્યાખ્યા આપે છે, "સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ" નો અર્થ એ છે કે ટ્રાન્ઝિસ્ટર અથવા અન્ય સર્કિટના તત્ત્વો ધરાવતા ઉત્પાદન, જે અર્ધવર્તુહક સામગ્રી અથવા ઇન્સ્યુલેટીંગ સામગ્રી પર અથવા સેમિકન્ડક્ટર સામગ્રીની અંદર અને ઇલેક્ટ્રોનિક સર્કિટના કાર્ય કરવા માટે રચાયેલ છે. [કલમ ૨(h)]

સેમિકન્ડક્ટર એ એવી સામગ્રી છે જેમાં કોપર જેવા ધાતુની વચ્ચેની ડિગ્રી અને ગ્લાસ જેવા ઇન્સ્યુલેટરની વિદ્યુત વાહકતા હોય છે. સેમિકન્ડક્ટર એ આધુનિક સોલિડ સ્ટેટ ઇલેક્ટ્રોનિક્સનો પાયો છે, જેમાં ટ્રાન્ઝિસ્ટર, સોલર સેલ્સ, લાઇટ-ઇમિટિંગ ડાયોડ્સ (એલઈડી), ક્વોન્ટમ ડોટ્સ અને ડિજિટલ અને એનાલોગ ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટસ પણ સામેલ છે. સેમિકન્ડક્ટરમાં ઘણા અનન્ય ગુણધર્મો હોઈ શકે છે, જેમાંથી એક "ડોપિંગ" કહેવાતા અશુદ્ધિઓના ઉમેરા દ્વારા અથવા ઇલેક્ટ્રિક ક્ષેત્ર અથવા પ્રકાશ જેવી અન્ય ઘટના સાથે ક્રિયાપ્રતિક્રિયા દ્વારા વાહકતા બદલવાની ક્ષમતા છે; આ ક્ષમતા સેમિકન્ડક્ટરને એવા ઉપકરણના નિર્માણ માટે ખૂબ ઉપયોગી બનાવે છે જે ઊર્જા ઇનપુટને વિસ્તૃત, સ્વિચ અથવા કન્વર્ટ કરી શકે છે. સેમિકન્ડક્ટરના ગુણધર્મોની આધુનિક સમજ એ અણુઓની જાળીની અંદર ઇલેક્ટ્રોનની ગતિને સમજાવવા માટે ક્વોન્ટમ ફિઝિક્સ પર આધાર રાખે છે.

"લેઆઉટ-ડિઝાઇન" નો અર્થ ટ્રાન્ઝિસ્ટર અને અન્ય સર્કિટના તત્ત્વોનો લેઆઉટ છે અને તેમાં આવા તત્ત્વોને જોડતા સીધા વાયરનો સમાવેશ થાય છે અને અર્ધવર્તુહક સંકલિત સર્કિટમાં કોઈપણ રીતે વ્યક્ત કરવામાં આવે છે. [કલમ ૨(h)]

એસઆઈસીએલડીના સંદર્ભમાં "વાણિજ્યિક શોષણ" નો અર્થ છે વેચવા, ભાડે આપવા, ઓફર કરવા અથવા વેચાણ માટે પ્રદર્શિત કરવું અથવા અન્યથા કોઈપણ વ્યાવસાયિક હેતુ માટે આવા સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટનું વિતરણ કરવું. [કલમ ૨(e)]

3.4 અર્ધ-વાહક સર્કિટને લગતા કાર્યો માટેની પાત્રતા (Eligible works for Semi-conductor Integrated Circuits Layout) :

સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇન એક્ટ 2000 ના કાયદાની કલમ 7 માં દર્શાવેલ કાર્યો સિવાયના તમામ કાર્યો અર્ધ વાહક સર્કેટને લગતા કાર્યો માટેની પાત્રતા ધરાવે છે. કલમ મુજબ પાત્રતા ન દર્શાવતા કાર્યો નીચે મુજબ છે,

1. એક લેઆઉટ ડિઝાઇન કે જે :

(1) જે મૂળ સ્વરૂપની નથી એટલે કે ઓરિજનલ નથી; અથવા

(2) જેનું ભારતમાં અથવા સંમેલનમાં સામેલ થયેલ કોઈપણ દેશમાં ક્યાંય વ્યાપારી રીતે શોષણ કરવામાં આવ્યું છે; અથવા

(3) જે સ્વાભાવિક રીતે કે મૂળભૂત રીતે વિશિષ્ટતા ધરાવતી નથી; અથવા

(4) જે અન્ય કોઈપણ રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇનથી અલગ પાડવા માટે સ્વાભાવિક રીતે સક્ષમ નથી, તેની લેઆઉટ-ડિઝાઇન તરીકે નોંધણી કરાવી શકાશે નહીંઃ ચજો કે લેઆઉટ-ડિઝાઇન કે જેની નોંધણીની તારીખથી બે વર્ષથી વધુ સમય માટે વ્યવસાયિક રીતે શોષણ કરવામાં આવ્યું હોય, જેની નોંધણી માટેની અરજી ભારતમાં અથવા સંમેલનમાં સામેલ થયેલ દેશમાં દાખલ કરવામાં આવી છે, તે આ પેટા-વિભાગના હેતુ માટે વ્યાપારી રીતે શોષણ કરવામાં આવેલ નથી તેવું માનવામાં આવશે.

2. લેઆઉટ-ડિઝાઇનને મૂળ માનવામાં આવશે જો તે તેના નિર્માતાના પોતાના બૌદ્ધિક પ્રયત્નોનું પરિણામ હશે અને તે સામાન્ય રીતે લેઆઉટ-ડિઝાઇન્સના નિર્માતાઓને અને તેની રચનાના સમયે સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સના ઉત્પાદકો માટે જાણીતું નહીં હોયઃ જો સામાન્ય રીતે લેઆઉટ ડિઝાઇનએ તેના સર્જકો અને સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સના ઉત્પાદકો વચ્ચે નું સંયોજન દર્શાવતા પરિબળોનું બૌદ્ધિક પરિણામ હશે તો જ તેને મૂળ સ્વરૂપનું માનવામાં આવશે.

3. જ્યાં કોઈ કમિશન અથવા રોજગારના કરારની અમલવારી સ્વરૂપે મૂળ લેઆઉટ ડિઝાઇન બનાવવામાં આવી હોય, તો આ કાયદા હેઠળ આવા લેઆઉટ-ડિઝાઇનમાં નોંધણી કરવાનો અધિકાર, તેનાથી વિરુદ્ધ કોઈપણ અન્ય કરવામાં આવેલ કરારની ગેરહાજરીમાં, કામ સોપવામાં આવેલ વ્યક્તિ એટલે કે કમેશન આપનાર વ્યક્તિ અથવા એમ્પ્લોયર નો રહેશે.

ટૂંકમાં, ઉપર દર્શાવેલ કાર્યો કે જેમાં કાયદો પાત્રતા નથી આપતો નોંધણી માટેની એ સિવાય અન્ય તમામ લેઆઉટ-ડિઝાઇન કાર્ય નોંધણી માટે પાત્રતા ધરાવે છે. કાર્યો કે જે મૂળ સ્વરૂપના નથી; અથવા જેનું ભારતમાં અથવા સંમેલન દેશમાં વ્યાપારી રીતે શોષણ કરવામાં આવ્યું છે; અથવા જે વારસાગત રીતે વિશિષ્ટ નથી; અથવા જે વારસાગત રીતે નોંધાયેલ અન્ય લેઆઉટ ડિઝાઇનથી અલગ કરવામાં સક્ષમ નથી તે નોંધણી માટે પાત્રતા ધરાવતા નથી.

3.5 અર્ધ-વાહક સંકલિત સર્કિટના લેઆઉટની માન્યતાનો સમયગાળો (Term of Semi-conductor Integrated Circuit Layout) :

સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇન એક્ટ 2000 ના કાયદાની કલમ 15 મુજબ લેઆઉટ-ડિઝાઇનની નોંધણી ફક્ત નોંધણી માટે અરજી નોંધાવવાની તારીખથી અથવા ભારતમાં અથવા કોઈપણ દેશમાં, અગાઉ જે પણ દેશમાં છે ત્યાં પ્રથમ વ્યાપારી શોષણની તારીખથી દસ વર્ષના સમયગાળા માટે જ રહેશે.

કોઈપણ રીતે વ્યક્ત કરેલ લેઆઉટ ડિઝાઇન, જે મૂળ સ્વરૂપની છે, જે નોંધણી માટેની અરજીની તારીખથી ૨ વર્ષથી વધુ સમયથી વ્યાપારી રીતે શોષણ કરવામાં આવી નથી, જે સ્વાભાવિક રીતે વિશિષ્ટ અને અન્ય કોઈપણ નોંધાયેલ લેઆઉટ ડિઝાઇનથી અલગ હોવા માટે સક્ષમ છે, સુરક્ષિત છે, અથવા આ એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલ છે ફક્ત તેને જ આ સમયગાળાની જોગવાઈ લાગુ પડશે.

ડિઝાઇનની નોંધણીનો સમયગાળો શરૂઆતમાં નોંધણીની તારીખથી દસ વર્ષનો હોય છે, પરંતુ એવા કિસ્સામાં કે જ્યાં પ્રાધાન્યતાનો દાવો કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવે છે તેવા

સંજોગોમાં સમયગાળો અગ્રતાની તારીખથી દસ વર્ષ રહેશે. દસ વર્ષના પ્રારંભિક સમયગાળાની સમાપ્તિ પહેલાં કંટ્રોલરને નિયત ફી સાથે ફોર્મ -૩ સાથે વધુ સમય-વર્ષે સુધી લંબાવા માટે અરજી કરી શકાશે. ડિઝાઇનનો ધારક (પ્રોપરાઇટર) ડિઝાઇન રજિસ્ટર થતાંની સાથે જ મુદત વધારવા અંગેની અરજી કરી શકે છે.

નિર્ધારિત નવીનીકરણની ફી ચૂકવવામાં આવતી નથી ત્યાં, નિર્ધારિત સમયગાળાની અંદર, લેઆઉટ-ડિઝાઇનનું રજિસ્ટ્રેશન સમાપ્ત થઈ જશે, સિવાય કે રજિસ્ટ્રાર અરજીને ધ્યાને લઈને અને વધારાની સૂચવેલ ફીની ચુકવણીને આધિન હોય, અને પોતાની સ્વેચ્છા એ ચુકવણીની મુદત લંબાવી શકે એમ હોય. પણ આવા સંજોગોમાં છ મહિનાથી વધુ સમયગાળા માટે નવીનિકરણ માન્ય રાખવામા આવશે નહીં.

લેઆઉટ-ડિઝાઇનને આપવામાં આવેલ સંરક્ષણ લેઆઉટ-ડિઝાઇનની નોંધણી માટેની અરજીની તારીખથી અને વધારવાની મુદત સાથે ૧૫ વર્ષે સુધીજ માન્ય રહેશે, ત્યારબાદ આ લેઆઉટનો સમયગાળો સમાપ્ત થઈ જશે.

3.6 અર્ધ-વાહક સંકલિત સર્કિટના લેઆઉટની અરજી કરવાની પાત્રતા (Eligibility to apply for Semi-conductor Integrated Circuit Layout) :

સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇન એક્ટ ૨૦૦૦ ના કાયદા હેઠળ લેઆઉટ માટેની અરજીની પ્રક્રિયા, પાત્રતા અને જોગવાઈઓ નીચે મુજબની છે,

3.6.1 નોંધણી માટેની અરજી :

કોઈપણ લેઆઉટ-ડિઝાઇનનો સર્જક હોવાનો દાવો કરનાર કોઈપણ વ્યક્તિ, જે તેનું નોંધણી કરવા ઇચ્છુક છે, તેણે તેના લેઆઉટ-ડિઝાઇનના નોંધણી માટે નિયત રીતે રજિસ્ટ્રારને લેખિતમાં અરજી કરવી પડશે.

દરેક અરજી સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇન રજિસ્ટ્રીની કચેરીમાં દાખલ કરવામાં આવશે, જેની પ્રાદેશિક ક્ષેત્રની અંદર અરજદારના ભારતના વ્યવસાયનું મુખ્ય સ્થાન અથવા સંયુક્ત એપ્લિકેશનના કિસ્સામાં અરજદારનું નામ, ભારતમાં વ્યવસાયનું સ્થળ, જેનું નામ એપ્લિકેશનમાં પ્રથમ જણાવેલ છે તેનું ભારતમાં વ્યવસાયનું સ્થળ, તે સ્થિત છે કે નહીં, વગેરે. જો કે અરજદાર અથવા સંયુક્ત અરજદાર કોઈપણ ભારતમાં વ્યવસાય ચલાવતા ન હોય, સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્ન્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇન રજિસ્ટ્રીની ઓફિસમાં અરજી દાખલ કરવામાં આવશે, જેની પ્રાદેશિક મર્યાદાને ભારતમાં લાગુ પાડવામાં આવી હશે, તેમાં ભારતમાં સેવા માટેના સરનામાંનું ઉલ્લેખિત સ્થાન એપ્લિકેશનમાં સ્પષ્ટ જણાવાનું રહેશે.

આ કાયદાની જોગવાઈઓને આધીન રજિસ્ટ્રાર અરજીનો ઇનકાર કરી શકે છે અથવા તેને સંપૂર્ણપણે સ્વીકારી શકે છે અથવા કોઈપણ સુધારાઓ અથવા ફેરફારો કે જે તેને યોગ્ય લાગે તેને આધિન સ્વીકાર કરી શકે છે. [કલમ 8]

3.6.2 અરજીનો સ્વીકાર :

કોઈપણ વ્યક્તિ કે જે તેની લેઆઉટ-ડિઝાઇન નોંધણી કરાવવા માંગે

છે, તેને સંબંધિત પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રમાં રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કેટ્સ લેઆઉટ- ડિઝાઇન રજિસ્ટ્રીમાં લેખિતમાં અરજી કરવાની રહેશે. આ માટેની પ્રક્રિયા એસઓઆઈસીએલડી અધિનિયમ, ૨૦૦૦ માં સૂચવેલ છે.

ચકાસણી પછી રજિસ્ટ્રાર અરજીનો ઇનકાર કરી શકે છે અથવા તેને સ્વીકારી શકે છે અથવા સુધારા અથવા સુધારાઓ સાથે, તે સ્વીકાર અંગે જરૂરી વિચાર કરી શકે છે.

3.6.3 ચોક્કસ લેઆઉટ-ડિઝાઇનની નોંધણી પર પ્રતિબંધ :

એસઓઆઈસીએલડી એક્ટ, ૨૦૦૦ એ અમુક લેઆઉટ ડિઝાઇનની નોંધણી પર પ્રતિબંધ મૂક્યો છે. લેઆઉટ ડિઝાઇન જે મૂળ સ્વરૂપની નથી તે પ્રતિબંધિત છે. તેવી જ રીતે, લેઆઉટ ડિઝાઇનની નોંધણી કે જેનું વ્યાવસાયિક રીતે ભારતમાં અથવા સંમેલન દેશમાં ક્યાંય પણ શોષણ કરવામાં આવ્યું છે, તેને પ્રતિબંધિત કરવામાં આવ્યું છે. લેઆઉટ ડિઝાઇન જે સ્વાભાવિક રીતે વિશિષ્ટ નથી અથવા જે સ્વાભાવિક રીતે અન્ય રજીસ્ટર લેઆઉટ-ડિઝાઇનથી અલગ હોવા માટે સક્ષમ નથી તેની પણ નોંધણી કરી શકાતી નથી. આ અધિનિયમ, તેમ છતાં જણાવે છે કે, જે લેઆઉટ-ડિઝાઇનનું વ્યાપારી રીતે શોષણ કરવામાં આવ્યું છે તે તારીખથી બે વર્ષથી વધુ સમય માટે નોંધાયેલું ન હોય, જેની ભારત અથવા સંમેલન દેશમાં નોંધણી માટે અરજી કરવામાં આવી છે, તેનું વ્યાવસાયિક શોષણ નહીં થયું હોવાનું માનવામાં આવશે.

એસઓઆઈસીએલડી એક્ટ, ૨૦૦૦ મુજબ લેઆઉટ-ડિઝાઇનને મૂળ માનવામાં આવે છે જો તે તેના નિર્માતાના બૌદ્ધિક પ્રયત્નોનું પરિણામ હોય અને સામાન્ય રીતે લેઆઉટ- ડિઝાઇન્સના નિર્માતાઓ અને તેની રચના સમયે અર્ધવાહક ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સના ઉત્પાદકોને તે જાણીતું ન હોય. તત્ત્વો અને એક બીજા સાથેના જોડાણના સંયોજનથી બનેલા લેઆઉટ-ડિઝાઇન કે જે સામાન્ય રીતે લેઆઉટ-ડિઝાઇનના સર્જકો અને સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટિગ્રેટેડ સર્કિટ્સના ઉત્પાદકોમાં જાણીતું હોય, અને જો તે મૂળ સ્વરૂપના લેવામાં આવેલા સંયોજનનું પરિણામ હોય તો તે મૂળ સ્વરૂપનું માનવામાં આવશે નહીં. જ્યાં કમિશન અથવા રોજગાર કરારના અમલ માટે મૂળ લેઆઉટ-ડિઝાઇન બનાવવામાં આવી છે, ત્યાં આવા લેઆઉટ-ડિઝાઇનમાં નોંધણી કરવાનો અધિકાર, ચવિરુદ્ધના કોઈપણ કરારની જોગવાઈની ગેરહાજરીમાં તે વ્યક્તિ કે જેણે કામ સોંપ્યું છે તેનો અથવા એમ્પ્લોયરનો રહેશે.

3.6.4 અરજી પાછી ખેંચવાની સત્તા :

રજિસ્ટ્રારને નોંધણી માટેની અરજીની સ્વીકૃતિ પાછી ખેંચવાની સત્તા છે (લેઆઉટ ડિઝાઇનની નોંધણી પહેલાં) જો તેની જાણ આવે કે લેઆઉટ-ડિઝાઇનની જોગવાઈઓ હેઠળ નોંધણી પર અધિનિયમ દ્વારા પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવેલ છે. જો કે રજિસ્ટ્રાર સ્વીકાર પાછો ખેંચતા પહેલા અરજદાર

ઈચ્છે તો તેને સાંભળવાની તક પૂરી પાડી શકે છે. [કલમ 9]

3.6.5 અરજી અંગેની જાહેરાત :

જયારે લેઆઉટ-ડિઝાઈનની નોંધણી માટેની અરજી સ્વીકારવામાં આવી છે, ત્યારે રજિસ્ટ્રારના સ્વીકારવાની તારીખ પછી 14 દિવસની અંદર સ્વીકૃત અરજેની જાહેરાત કરવા માટે બંધાયેલ છે. જાહેરાત પછી, રજિસ્ટ્રાર પાસે અરજી સુધારણા માટે આવી હોય અથવા તેને અધિનિયમ હેઠળ સુધારવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હોય અને સુધારેલી અથવા સુધારણા કરવામાં આવી હોય તો તે અંગેની સૂચિત સૂચના અનુસાર ફરીથી એપ્લિકેશનની જાહેરાત કરવાની રહેશે. [કલમ 10]

3.6.6 નોંધણીનો વિરોધ :

કોઈપણ વ્યક્તિ લેઆઉટ ડિઝાઈનની સૂચિત નોંધણીનો વિરોધ કરી શકે છે. લેઆઉટ- ડિઝાઈનની નોંધણી માટેની અરજી સ્વીકાર્યા પછી, કોઈપણ વ્યક્તિ જાહેરાત અથવા ફરીથી જાહેરાતની તારીખથી ત્રણ મહિનાની અંદર અથવા તેના વિરોધ અંગે રજિસ્ટ્રારને લેખિતમાં નોટિસ આપી શકે છે અથવા વધુ સમયગાળાની અંદર એક મહિનાથી વધુ નહીં હોય પૂરી પાડવામાં આવેલ પ્રક્રિયા મુજબ વિરોધ દર્શાવી શકે છે (રજિસ્ટ્રાર દ્વારા મંજૂરી હોઈ તોજ વિરોધ દર્શાવવો શક્ય બનશે).

રજિસ્ટ્રારે નોંધણી માટે અરજદારને સૂચનાની નકલ આપવાની રહેશે. નોંધણી માટે અરજદાર વિરોધી નોટિસ પ્રાપ્ત થયાના બે મહિનાની અંદર, જેના આધારે તે આધાર રાખે છે તેના પ્રતિ-નિવેદન મોકલી શકે છે અને જો તે આમ નહીં કરે તો, તેણે તેની અરજી પાછી લઈ લીધી હોવાનું માનવામાં આવશે. રજિસ્ટ્રારને વિરોધની નોટિસ આપતી વ્યક્તિએ આધારોના પ્રતિ-નિવેદનની નકલ વિરોધનાં વ્યક્તિ ચસામાવાળા વ્યક્તિને મોકલવાની રહેશે. અરજદાર અને વિરોધી બંને જો તેઓની ઈચ્છા હોય તો વિરોધ ઉપર આધાર રાખતા કોઈપણ પુરાવા પણ રજૂ કરી શકે છે. જો રજિસ્ટ્રેશન માટે અરજદાર અથવા વિરોધી નોટિસ મોકલતા ન તો ભારતમાં રહે છે અને ન તો વ્યવસાય કરે છે, તો રજિસ્ટ્રાર તેમને તેમની આગળની કાર્યવાહીની કિમતો માટે સલામતી (બોન્ડ) આપવાની માંગ કરી શકે છે. તે પછી રજિસ્ટ્રાર તેની સામેના પુરાવાના આધારે નોંધણી સંબંધિત બાબતે નિર્ણય લઈ શકે છે. નોંધણી માટેની અરજીને ત્યજી દેવામાં આવે છે જો તે ૧૨ મહિનાની અંદર પૂર્ણ ન થઈ શકે એમ હોય અથવા તો અરજદારના ભાગ પર ડિફોલ્ટ હોવાને કારણે પણ ત્યજી દેવામાં આવી શકે છે અથવા આવા વિસ્તૃત સમયની અંદર રજિસ્ટ્રાર દ્વારા મંજૂરી પણ આપી શકાય છે. [કલમ 11]

3.6.7 નોંધણી :

જો અરજીનો નિર્ધારિત સમય મર્યાદામાં વિરોધ કરવામાં આવ્યો ન હોય અથવા અરજીનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો હોય પણ રજિસ્ટ્રાર દ્વારા ગ્રાહય રાખવામા આવ્યો ન હોય અથવા અરજદારના પક્ષે વિરોધનો નિર્ણય

લેવામાં આવ્યો હોય તો રજિસ્ટ્રાર રજિસ્ટરમાં લેઆઉટ-ડિઝાઇનની નોંધણી કરશે. અરજી સ્વીકારવાની તારીખ લેઆઉટ- ડિઝાઇનની નોંધણીની તારીખ માનવામાં આવે છે. નોંધણી પછી, રજિસ્ટ્રાર સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટિગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇન રજિસ્ટ્રીની સીલ સાથે નોંધાયેલા નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર જારી કરે છે. નોંધણી ૧૦ વર્ષ માટે લેઆઉટ-ડિઝાઇનના નિર્માતાને વિશિષ્ટ અધિકારો આપે છે. તે તેને બનાવટનું વ્યાવસાયિકરૂપે શોષણ કરવા અને ઉલ્લંઘનના કિસ્સામાં, એક્ટ હેઠળ રાહત મેળવવા માટે સક્ષમ બનાવે છે. એકવાર લેઆઉટ ડિઝાઇન રજીસ્ટર થઈ ગયા પછી, મૂળ નોંધણી અને ત્યારબાદની તમામ સોંપણીઓ અને લેઆઉટ-ડિઝાઇનના ટ્રાન્સમિશન્સ તેની માન્યતાના પ્રથમ દ્રષ્ટિના પુરાવા તરીકે સ્વીકાર્ય ગણવામાં આવે છે. મૌલિકતાના પુરાવા સિવાય જો કોઈ પુરાવા રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હોય અથવા વધારાના પુરાવા રજૂ કરાયા હોય જે રજિસ્ટ્રારના મત મુજબ અયોગ્ય હોય તો તેને ધ્યાને લેવામાં આવશે નહીં. આ અધિનિયમ, પુરાવા મેળવવા, સોગંધનામું કરાવવા, દસ્તાવેજોની શોધ અને ઉત્પાદન માટે દબાણ કરાવા, સાક્ષીઓની હાજરીને લાગુ કરવા અને સાક્ષીઓની પરીક્ષા માટે કમિશન જારી કરવાના હેતુસર સિવિલ કોર્ટની તમામ સત્તા રજિસ્ટ્રારને આપે છે. રજિસ્ટ્રાર ઈચ્છે તો તે અપીલ બોર્ડને પણ વિવાદોનો સંદર્ભ આપી શકે છે. [કલમ 13]

3.6.8 નોંધણીનો સમયગાળો :

લેઆઉટ-ડિઝાઇનની નોંધણી ફક્ત ૧૦ વર્ષ માટે કરવામાં આવે છે અને જેનો સમયગાળો નોંધણી માટે અરજી નોંધાવવાની તારીખથી અથવા ભારત અથવા કોઈપણ દેશમાં ક્યાંય પણ પહેલા વ્યાપારી શોષણની તારીખથી ગણવામાં આવે છે. [કલમ 15]

3.6.9 લેઆઉટ-ડિઝાઇનનું ઉલ્લંઘન :

ફક્ત લેઆઉટ ડિઝાઇનની નોંધણી કરનાર અથવા નોંધાયેલ વપરાશકર્તા લેઆઉટ ડિઝાઇનનો ઉપયોગ કરી શકે છે. આ કાયદા હેઠળ કોઈપણ વ્યક્તિ કે જે લેઆઉટ ડિઝાઇનનું ઉલ્લંઘન કરે છે તે રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇનના માલિકને ચૂકવણી કરવા માટે જવાબદાર રહેશે, જેની રકમ રજિસ્ટર્ડ પ્રોપ્રરાઇટર અને તેનો અધિકૃત વ્યક્તિ અથવા અપીલ બોર્ડ દ્વારા વાટાઘાટો કરી નક્કી કરવામાં આવશે. લેઆઉટ ડિઝાઇનનું ઉલ્લંઘન કરનાર વ્યક્તિને મળેલા ફાયદાને ધ્યાનમાં રાખીને આવી રોયલ્ટીની વાટાઘાટ કરવામાં આવે છે. ઉલ્લંઘન કરેલા લેઆઉટ ડિઝાઇનનો ઉપયોગ કરનાર / ગ્રાહક આ કાયદા હેઠળ ઉલ્લંઘનથી પ્રતિરક્ષા માટે હકદાર છે. રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇનનો ઉપયોગ રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇનના રજિસ્ટર્ડ પ્રોપ્રરાઇટરની લેખિત સંમતિથી કરવામાં આવ્યો હશે ઉલ્લંઘન બનશે નહીં. ઉપરાંત, જ્યાં કોઈ પણ વ્યક્તિ સ્વતંત્ર બુદ્ધિના ઉપયોગ દ્વારા લેઆઉટ ડિઝાઇન બનાવે છે જે રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇન સમાન હોય, તો આવા અધિનિયમથી રજીસ્ટર લેઆઉટ-ડિઝાઇનનું ઉલ્લંઘન ગણવામાં આવશે નહી.

રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇનનું ઉલ્લંઘન તે વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવે છે, જે લેઆઉટ- ડિઝાઇનના રજિસ્ટર્ડ પ્રોપ્રરાઇટર અથવા તેનો રજિસ્ટર્ડ વપરાશકર્તા ન હોય, અને સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કેટમાં શામેલ કરીને અથવા અન્યથા, તેના સંપૂર્ણ ભાગમાં અથવા તેના કોઈપણ ભાગમાં રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇનનો સમાવેશ કરીને, પુન ઉત્પાદનનું કોઈ કાર્ય કરે છે, તેના કોઈપણ ભાગને ફરીથી ઉત્પન્ન કરવાની ક્રિયા કરે છે જે ખરા અર્થમાં મૂળ સ્વરૂપનું નથી; વેપારી હેતુઓ માટે નોંધાયેલ લેઆઉટ-ડિઝાઇન અથવા સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ, કે રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇન અથવા આવા લેખને સમાવિષ્ટ કરતું લેખ શામેલ કરીને આયાત કરવી અથવા વેચવી અથવા અન્યથા વહેંચવાની કોઈ કૃત્ય કરે છે કે જેમાં સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટના આવા રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇનનો ઉપયોગ કરે છે જે આ કાયદા હેઠળ માન્યતા ધરાવતો નથી; તે આ કાયદા હેઠળ ઉલ્લંઘન નું કારણ બને છે.

વૈજ્ઞાનિક મૂલ્યાંકન, વિશ્લેષણ, સંશોધન અથવા શિક્ષણના મર્યાદિત ઉદ્દેશો માટે કરવામાં આવેલ ઉપયોગ ઉલ્લંઘન માનવામાં આવશે નહીં. જો કોઈ વ્યક્તિ કે સંસ્થા દ્વારા વૈજ્ઞાનિક સંશોધનના નામ પર વૈપારિક હેતુ માટે રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇનનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હોય તો તે ઉલ્લંઘન માનવામાં આવશે.

જ્યાં કોઈ અન્ય વ્યક્તિ રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇન ઉલ્લેખિત વ્યક્તિ પાસેથી સંદર્ભિત સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટનો સમાવેશ કરતો કોઈ લેખ સમાવિષ્ટ કરતા સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ ખરીદે છે, તો આવી અન્ય વ્યક્તિ તે સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટિગ્રેટેડ સર્કિટ અથવા લેખના સંદર્ભમાં ઉલ્લંઘનથી પ્રતિરક્ષા (સુરક્ષા) માટેના હકદાર હોઈ શકે છે. પણ તેની અજાણતાના પ્રમાણ ને ધ્યાને લઈને તેની સુરક્ષા સંબંધિત નિયમો રજિસ્ટ્રાર દ્વારા કે અપીલ બોર્ડ દ્વારા નક્કી કરવામાં આવશે.

જ્યાં કોઈ પણ વ્યક્તિ નોંધાયેલા લેઆઉટના રજિસ્ટર્ડ પ્રોપ્રરાઇટરની લેખિત સંમતિથી તે કલમમાં ઉલ્લેખિત કોઈપણ કૃત્યો કરે છે એવાં સંજોગોમાં તેને ઉલ્લંઘનની જોગવાઇઓ લાગુ પડશે નહીં. આ જોગવાઈ દરેક ડિઝાઇન અથવા આ પ્રકારની સંમતિ મેળવનાર વ્યક્તિના નિયંત્રણમાં, અથવા રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇન અથવા સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટના સંદર્ભમાં, જેમાં રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇન અથવા સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટનો સમાવેશ કરતો કોઈ પણ લેખ, જે બજારમાં મૂકવામાં આવ્યો છે તેને લાગુ પડશે. આવા રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇનના ઉપયોગ રજિસ્ટર્ડ પ્રોપરાઇટરની સંમતિ દ્વારા જ કરી શકાશે. [કલમ 18]

3.6.10 રજીસ્ટર લેઆઉટ-ડિઝાઇનની સોંપણી અને પ્રસારણ :

રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇનના પ્રોપરાઇટર પાસે કાયદા હેઠળ કોઈપણ વિચારણા માટે લેઆઉટ-ડિઝાઇન સોંપવાની સત્તા છે. રજીસ્ટર

લેઆઉટ-ડિઝાઇન સારી ઇચ્છા સાથે અથવા વગર સ્થાનાંતરેત થઈ શકે છે. જો કે, જે વ્યક્તિ નોંધણી લેઆઉટ-ડિઝાઇનમાં સોંપણી અથવા ટ્રાન્સમિશન દ્વારા હકદાર બને છે, તેણે પણ એક્ટમાં પૂરી પાડવામાં આવેલી કાર્યવાહી મુજબ તેનું શીર્ષક રજિસ્ટ્રાર પાસે નોંધાવવું પડશે.

રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇનની સોંપણી અને સ્થળાંતર કોઈપણ અન્ય કાયદામાં કંઈપણ વિરુદ્ધ હોવા છતાં, રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇન, આ કાયદાની જોગવાઈઓને આધિન રહેશે, સંબંધિત વ્યવસાયની સદભાવના સાથે અથવા તેના વિના, સોંપણી અને સ્થળાંતરીત રહેશે.

જયાં રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇનની સોંપણી વ્યવસાયની સદ્ભાવનાના જોડાણ સિવાય કરવામાં આવે છે જેમાં આવા લેઆઉટ-ડિઝાઇનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અથવા તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, સોંપણી અસરકારક રહેશે નહીં સિવાય સોંપણી, સોંપેલ તારીખથી છ મહિનાની મુદત પછી અથવા આટલા વિસ્તૃત સમયગાળાની અંતર્ગત નહીં હોય, તો એકંદરે ત્રણ મહિનાથી વધુ નહીં હોય, તો રજિસ્ટ્રાર મંજૂરી આપી શકે. લાગુ પડેલ સોંપણીની જાહેરાત સંદર્ભે રજિસ્ટ્રારને દિશા નિર્દેશો આપવાની અને ફોર્મ અને રીત અંગે નિર્દેશ કરવાનો અધિકાર છે અને આવી સોંપણીની જાહેરાત નિર્દેશિત સમયગાળાની અંદર કરવાની રહેશે.

જયારે કોઈ વ્યક્તિ રજીસ્ટર લેઆઉટ-ડિઝાઇનમાં સોંપણી અથવા ટ્રાન્સમિશન દ્વારા હકદાર બને છે, તે નોંધણી નોંધાવવા માટે નિયુક્ત રીતે નિયામકને અરજી કરશે, અને રજિસ્ટ્રાર, અરજીની પ્રાપ્તિ પર અને તેના પુરાવા પર તેના સંતોષ માટેનું શીર્ષક, તેને લેઆઉટ-ડિઝાઇનના પ્રોપરાઇટર તરીકે રજિસ્ટર કરી અને સોંપણી અથવા ટ્રાન્સમમિશનની વિગતો રજિસ્ટર પર દાખલ કરશે. જયાં કોઈ સોંપણી અથવા ટ્રાન્સમિશનની માન્યતા અંગે પક્ષો વચ્ચે વિવાદ હોય, તો રજિસ્ટ્રાર સક્ષમ અદાલત દ્વારા પક્ષના હક નક્કી ન થાય ત્યાં સુધી સોંપણી અથવા પ્રસારણની નોંધણી કરવાનો ઇનકાર કરી શકાશે. રજિસ્ટ્રારને પોતાને કોઈ શંકા જાઈ તો તેમના દ્વારા પણ અદાલત કે અપીલ બોર્ડમાં સોંપણી અથવા ટ્રાન્સમેશનની માન્યતા અંગે સવાલો ઊભા કરી શકાશે. [કલમ 21 થી 23]

3.6.10 નોંધાયેલ વપરાશકર્તાઓ :

જયારે રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇનનો હેતુ કોઈ અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા વાપરવાની મંજૂરી આપવામાં આવે છે, તો પછી આવી વ્યક્તિને રજિસ્ટ્રાર સાથે નોંધાયેલા વપરાશકર્તા તરીકે નોંધણી કરાવવી જરૂરી છે. રજિસ્ટર્ડ પ્રોપરાઇટર અને સૂચિત રજિસ્ટર્ડ યુઝરે રજિસ્ટ્રારને લેખિતમાં કરાર સાથે નિયત રીતે લેખિતમાં સંયુક્ત અરજી કરવી પડશે (અથવા એક પ્રમાણિત નકલ જોડવાની રહેશે), તેમની વચ્ચેના લેઆઉટ ડિઝાઇનના ઉપયોગ અંગેની વિગતો દર્શાવતા સંબંધ, અસ્તિત્વમાં છે અથવા સૂચિત, મંજૂરીના વપરાશના માલિક દ્વારા નિયંત્રણની માપદંડતા સહિત, જેને આ સંબંધ આપવામાં આવશે તે તમામ વિગત જણાવાની રહેશે. આ ઉપરાંત,

વિગતવાર સ્પષ્ટતા કરવાની રહેશે કે સૂચિત રજિસ્ટર થયેલ વપરાશકર્તા એકમાત્ર નોંધાયેલ વપરાશકર્તા છે કે નહીં અને પરવાનગીના ઉપયોગની જગ્યા અને અવધિનો પણ ઉલ્લેખ કરવાનો રહેશે. કાયદા હેઠળ આવશ્યકતાઓનું પાલન થયું છે કે નહીં તેની માહિતી મેળવ્યા પછી, રજિસ્ટ્રાર સૂચિત નોંધાયેલા વપરાશકર્તાની નોંધણી કરે છે.

જ્યાં કોઈ વ્યક્તિને લેઆઉટ-ડિઝાઇનના રજિસ્ટર્ડ વપરાશકર્તા તરીકે નોંધણી કરાવવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવે છે, ત્યાં રજિસ્ટર્ડ પ્રોપ્રાઇટર અને સૂચિત રજિસ્ટર્ડ વપરાશકર્તા સંયુક્ત રીતે નિયત રીતે રજિસ્ટ્રારને લેખિતમાં અરજી કરશે અને આવી દરેક અરજી સાથે - લેખિતમાં કરાર અથવા તેની યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત નકલ, રજિસ્ટર્ડ પ્રોપ્રાઇટર અને સૂચિત રજિસ્ટર્ડ વપરાશકર્તા વચ્ચે લેઆઉટ-ડિઝાઇનના મંજૂરીના ઉપયોગના સંદર્ભમાં દાખલ શરતો; અને નોંધાયેલ માલીક દ્વારા અથવા તેના વતી કાર્યવાહી કરવા માટે રજિસ્ટ્રારની સંતોષ માટે અધિકૃત કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા કરાયેલ સોગંદનામા સાથે; શરતો અથવા પ્રતિબંધો, જો કોઈ હોય તો, પરવાનગીની જગ્યા અથવા કોઈપણ અન્ય બાબતની સ્પષ્ટતા; સમયગાળો; આવા અન્ય દસ્તાવેજો જે રજિસ્ટ્રાર દ્વારા સૂચિત કરેલ હોય; આ તમામ જોગવાઈ પૂર્ણ કરવામાં ન આવી હોય તો તેના આધારે લેઆઉટ ડિઝાઇનના રજિસ્ટર્ડ વપરાશકર્તા તરીકે નોંધણી રદ કરવાની રજિસ્ટ્રારને કાયદા હેઠળ સત્તા છે. રજિસ્ટ્રાર લેઆઉટ-ડિઝાઇનના અન્ય નોંધાયેલા વપરાશકર્તાઓને નોંધાયેલ વપરાશકર્તા તરીકે નોંધણી કરાયેલ વ્યક્તિની નોંધણીની નિયત રીતે સૂચના આપશે. રજિસ્ટ્રાર, જો અરજદાર દ્વારા વિનંતી કરવામાં આવે તો, આ વિભાગ હેઠળની અરજીના હેતુ માટે આપવામાં આવેલી માહિતીને સુરક્ષિત રાખવાના પગલા લેશે એટલે કે રજિસ્ટરમાં દાખલ કરેલી બાબતો સિવાય વેપારમાં હરીફોને અન્ય કોઈ વિગત જાહેર કરવામાં આવશે નહીં. [કલમ 25]

3.7 કાયદાથી મળેલ અધિકારો (Rights conferred) :

આ કાયદો લેઆઉટ ડિઝાઇનના ઉલ્લંઘન માટે ગુનાહિત ઉપાયોને લગતી જોગવાઈઓ સ્પષ્ટપણે મૂકે છે. પરંતુ એક્ટ અન્ય આઈપી કાયદાઓની જેમ ઉપાયો માટે સ્પષ્ટ રૂપે જણાવતી નથી અથવા તે આ ઉપાયોને પ્રતિબંધિત કરતી નથી. તે ફક્ત "નુકસાન" નો ઉલ્લેખ કરે છે જે કહે છેઃ "કોઈ પણ નોંધાયેલ લેઆઉટ-ડિઝાઇનનું ઉલ્લંઘન અટકાવવા અથવા તેના માટે થયેલ નુકસાનને પુનઃપ્રાપ્ત કરવા માટે કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે હકદાર રહેશે".

આ કાયદાની કલમ 17 મુજબ કોઈ પણ ઉલ્લંઘનના સંજોગોમાં જે રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ ડિઝાઇનનો ધારક છે તેને પોતાને થયેલા નુકશાન બદલ અને તેના લેઆઉટ ડિઝાઇનના ઉલ્લંઘન બદલ નિશ્ચિત અધિકારો આપવામાં આવેલ છે. જે તેને કોઈપણ જાતના ભંગ સામે રક્ષણ પ્રદાન કરે છે.

કોઈપણ જે જાણી જોઈને અથવા ઇરાદાપૂર્વક લેઆઉટ ડિઝાઇનનું ઉલ્લંઘન કરે છે તેને ત્રણ વર્ષની સજા અને / અથવા પચાસ હજારથી દસ લાખ રૂપિયા સુધીની દંડની સજા થશે. ઉલ્લંઘનના કિસ્સામાં, રજિસ્ટર્ડ-પ્રોપરાઇટરને જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ ફર્સ્ટ ક્લાસની કોર્ટમાં લેખિત ફરિયાદ સબમિટ કરવી જરૂરી છે, જે આ ગુનાની નોંધ લઈ શકે છે. અદાલત આ ગુનાને લગતા માલની સરકારને જપ્તીનો હુકમ કરી શકે છે અને દોષિત ઠેરવવામાં આવે ત્યારે

તેનો નાશ થઈ શકે છે.

ટૂંકમાં, આ કાયદા હેઠળ પ્રોપરાઇટર અને રજિસ્ટર્ડ વપરાશકાર ને લેઆઉટ ડિઝાઇન કે તેના કોઈ પણ ભાગ સામે અથવા તેના સંયોજનોના ગેરકાયદેસર ઉપયોગ કે ઉપભોગ સામે રક્ષણ આપે છે. મૂળ સ્વરૂપથી વિકસાવેલ તમામ લેઆઉટ ડિઝાઇન સામે પ્રોપરાઇટર ને દરેક અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. કાયદા દ્વારા આવી રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ ડિઝાઇનને વેચવાનો, રોયલ્ટી મેળવાનો, બીજા ઉપયોગકર્તામાં પ્રસ્થાપિત કરવાનો, હસ્તાંતર કરવાનો, શિક્ષણ અને સંશોધન માટે પરવાનગી આપવાનો, વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગો માટે પરવાનગી આપવાનો, અને ઉલ્લંઘન સામે રક્ષણ મેળવવા જેવા વિશિષ્ટ અધિકારો પ્રાપ્ત છે.

3.8 સારાંશ (Conclusion) :

ડબલ્યુટીઓના સભ્યોની મંજૂરી થી ટ્રિપ્સ કરાર હેઠળ ભારત દ્વારા એસઆઈસીએલડી એક્ટ રજૂ કરવામાં આવ્યો. ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ લેઆઉટ ડિઝાઇનના સંરક્ષણ માટે બૌદ્ધિક સંપત્તિના રક્ષણના કાયદા સિવાય પણ એક અલગ કાયદો બનાવવો જરૂરી બન્યો હતો. કારણ કે ભારતમાં સોફ્ટવેર સંબંધિત સંરક્ષણ નો કોઈ વિશેષ કાયદો નથી. તે એકીકૃત સર્કિટ્સના લેઆઉટ-ડિઝાઇનને નિર્ધારિત કરે છે જે કાયદા હેઠળ નોંધણી કરાવી શકાય છે. તે લેઆઉટ-ડિઝાઇનની નોંધણી દ્વારા આપવામાં આવેલા અધિકારોની પણ વ્યાખ્યા આપે છે. તે સ્પષ્ટ કરે છે કે લેઆઉટ ડિઝાઇનનું ઉલ્લંઘન શું છે. તે લેઆઉટ ડિઝાઇન્સના ઉલ્લંઘન માટે દંડની જોગવાઈ પણ કરે છે. તે લગભગ સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટિગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇનના બૌદ્ધિક સંપત્તિ હકોના રક્ષણના તમામ પાસાઓને આવરી લે છે. ભારતીય કાયદો તેથી અર્ધ-વાહક ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સની લેઆઉટ ડિઝાઇનને માન્ય બૌદ્ધિક સંપત્તિ તરીકે અને રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ ડિઝાઇનના માલિકના હક્કોના બંડલને વિસ્તૃત સુરક્ષા પ્રદાન કરે છે.

3.9 તમારી પ્રગતિ ચકાસો :

(1) સેમિ-કન્ડકટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ લેઆઉટ ડિજાઇન એક્ટ, 2000 લાગુ પાડવા પાછળના પરિબળો જણાવો.

....

....

....

....

....

(2) સેમિ-કન્ડકટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ એટલે શું ?

....

....

....

....

....

(3) કયા કાર્યો લેઆઉટ ડિઝાઇન તરીકે પાત્રતા ધરાવતા નથી ?

....

....

....

....

....

(4) અર્ધવાહક સંકલિત સર્કિટના લેઆઉટની નોંધણીનો માન્યતાનો સમયગાળો સામાન્ય રીતે કેટલો હોય છે ?

....

....

....

....

....

(5) નોંધણી અંગેની પ્રક્રિયા વિષે ટૂંકમાં જણાવો.

....

....

....

....

....

(6) નોંધાયેલ વપરાશકર્તાઓમાં કેવા વ્યક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે ?

....

....

....

....

....

(7) કાયદાથી પ્રાપ્ત થયેલ અધિકારોની ટૂંકમાં માહિતી આપો.

....

....

....

....

....

(8) આ કાયદા અંગે ટૂંકમાં તમારો અભિપ્રાય આપો.

....

....

....

....

....

- **સવિસ્તાર જવાબ આપો.**

(1) સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ લેઆઉટ-ડિઝાઇન એક્ટ, 2000ની ઉત્પત્તિ અને ઇતિહાસ વિષે ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

(2) સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ વિષે ટૂકમાં ચર્ચા જણાવો.

....

....

....

....

....

(3) કયાં કાર્યો અર્ધ-વાહક સર્કિટ લેઆઉટ-ડિઝાઇન તરીકે કાયદા નીચે પાત્રતા મેળવવા અધિકૃત બને છે?

....

....

....

....

....

(4) અર્ધ-વાહક સર્કિટ લેઆઉટ-ડિઝાઇનની અરજી અને નોંધણીની પ્રક્રિયા વિષે વિગતે ચર્ચો.

....

....

....

....

....

(5) ટૂંકનોંધઃ સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ લેઆઉટ-ડિઝાઇનનો સમયગાળો

....

....

....

....

....

(6) ટૂંકનોંધઃ રજિસ્ટર્ડ યુઝર (નોંધાયેલ વપરાશકર્તા)

....

....

....

....

....

(7) ટૂંકનોંધઃ કાયદાથી પ્રાપ્ત થયેલ અધિકારો

....

....

....

....

....

- **બહુવિકલ્પિય પ્રશ્ન(MCQ) :**

(1) સેમિ-કન્ડકટર ઇન્ટિગ્રેટેડ સર્કિટ લેઆઉટ ડિઝાઇન એક્ટ, 2000 નો ઉદ્ભવ ક્યા કરાર માથી થયેલો છે ?

(a) ટીઆરઆઈપીએસ (b) ટીઆઈપીએસ

(c) ટીપીઆઈએસ (d) આઈપીઆર

(2) સેમિ-કન્ડકટર ઇન્ટિગ્રેટેડ સર્કિટની વ્યાખ્યા કાયદાની કઈ કલમ હેઠળ સ્પષ્ટ કરવામાં આવેલ છે?

(a) કલમ 2(a) (b) કલમ 2(h)

(c) કલમ 2(r) (d) કલમ 2(e)

(3) લેઆઉટ ડિજાઇનની માન્યતાનો સમયગાળો કેટલો રહેશે ?

(a) 5 વર્ષ (b) 15 વર્ષે

(c) 10 વર્ષે (d) 20 વર્ષે

(4) અરજી અંગેની જાહેરાત કેટલા દિવસમાં કરવાની રહેશે ?

(a) 7 દિવસ (b) 14 દિવસ

(c) 15 દિવસ (d) 1 મહિનો

(5) આ કાયદાની કલમ 13 શેના વિશે જણાવે છે ?

(a) અરજી (b) ઉલ્લંઘન

(c) સ્થળાંતર (d) નોંધણી

(6) કાયદા હેઠળ માન્યતાનું ઉલ્લંઘન ક્યારે ગણવામાં આવશે ?

(a) ગેરકાયદેસર ઉપયોગ કે ઉપભોગ

(b) હસ્તાંતર કરવાથી

(c) વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગોમાં ઉપયોગ

(d) ઉપરના તમામ

જવાબોઃ- (1)-(a); (2)-(c); (3)-(c); (4)-(b); (5)-(d); (6)-(a)

3.10 ચાવીરૂપ શબ્દો :

(1) ''સોંપણી'' નો અર્થ સંબંધિત પક્ષોના અધિનિયમ દ્વારા લેખિતમાં સોંપેલ કાર્ય

(2) ''વ્યાપારી શોષણ'' એટલે કે સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લેઆઉટ ડિઝાઇનના સંબંધમાં, વેચવા, ભાડે આપવું, ઓફર અથવા વેચાણ માટે પ્રદર્શિત કરવું થવા અન્યથા કોઈપણ વ્યવસાયિક હેતુ માટે આવા અર્ધવાહક ઇન્ટિગ્રેટેડ સર્કિટનું વિતરણ કરવું

(3) ''સંમેલિત દેશ'' એટલે કલમ ૯૩ હેઠળ સૂચિત દેશોની યાદી

(4) ''લેઆઉટ-ડિઝાઇન'' નો અર્થ ટ્રાન્ઝિસ્ટર અને અન્ય સર્કિટરી તત્ત્વોનો લેઆઉટ છે અને તેમાં આવા તત્ત્વોને જોડતા લીડ વાયરનો સમાવેશ થાય છે જેને સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટિગ્રેટેડ સર્કિટમાં કોઈપણ રીતે વ્યક્ત કરવામાં આવે છે

(5) ''નોંધાયેલ'' નો અર્થ આ કાયદા હેઠળ નોંધાયેલ માટે થાય છે

(6) ''રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઇન'' એટલે લેઆઉટ ડિઝાઇન જે ખરેખર રજિસ્ટરમાં નોંધાયેલ હોય

(7) ''રજિસ્ટર્ડ યુઝર'' નો અર્થ એ છે કે જે નિયત સમય માટે કલમ ૨૫ હેઠળ નોંધાયેલ હોય

(8) ''સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ'' નો અર્થ એ છે કે ટ્રાન્ઝિસ્ટર અને અન્ય સર્કિટરી તત્ત્વો ધરાવતા ઉત્પાદન કે જે અવિભાજ્યરૂપે સેમિકન્ડક્ટર સામગ્રી અથવા ઇન્સ્યુલેટિંગ સામગ્રી પર અથવા સેમિકન્ડક્ટર સામગ્રીની અંદર રચાય છે અને ઇલેક્ટ્રોનિક સર્કિટ્રી કાર્ય કરવા માટે રચાયેલ હોય

(9) ''ટ્રાન્સમેશન'' એટલે કાયદાના સંચાલન દ્વારા સંક્રમણ, મૃત વ્યક્તિની બદલે તેના કાનૂની વારસદારની વ્યક્તિગત રજૂઆત અથવા સોંપણી ન થતાં સ્થાનાંતરણની અન્ય રીત દ્વારા નોંધણીનું વિચલન

3.11 સંદર્ભ સૂચિ

(1) બૌદ્ધિક સંપત્તિના કાયદાઓ, યુનિવર્સલ પબ્લિકેશન, આવૃત્તિ 2017 [English edition]

(2) બૌદ્ધિક સંપત્તિના અધિકારો અને કાયદાઓ, ડો. જી. બી. રેડી

(3) બૌદ્ધિક સંપત્તિને લગતાં કાયદાઓ, લેક્સિસ નેકસિક્સ, બીજી આવૃત્તિ

****

એકમ 4

અર્ધ-વાહક અને સંકલિત સર્કિટ્સ

-: રૂપરેખા :-

4.0 ઉદ્દેશ

4.1 પ્રસ્તાવના

4.2 ઈતિહાસ

4.3 અર્થ અને વ્યાખ્યા

4.4 છોડની જાતોની પાત્રતા

4.5 છોડની જાતોની માન્યતા માટેનો સમયગાળો

4.6 છોડની જાતોની નોંધણીની અરજી કરવા માટેની પાત્રતા

4.7 ખેડૂતોના હક્કો

4.8 કાયદાથી મળેલ અધિકારો

4.9 સારાંશ

4.10 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

4.11 ચાવીરૂપ શબ્દો

4.12 સંદર્ભ સૂચિ

4.0 ઉદ્દેશો :

વિદ્યાર્થી મિત્રો, આ એકમનાં અભ્યાસ બાદ તમે,

- છોડની જાતો અને તેના સંવર્ધનનો અર્થ સમજી શકશો.
- નોંધણીની અવધિ અને નોંધણી માટેની પ્રક્રિયા જાણી શકશો.
- એક્ટ દ્વારા મળવાપાત્ર થતાં અધિકાર અને ખેડૂતોને મળતા હક્કો જાણી શકશો.

4.1 પ્રસ્તાવના :-

છોડની જાતોના રક્ષણ માટે અસરકારક પ્રણાલીની સ્થાપના કરવા માટે, ખેડૂતો અને છોડના સંવર્ધકોના હક્કો અને છોડની નવી જાતોના વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે અને તે ખેડૂતોના હક્કોની ઓળખ અને રક્ષણ માટે જરૂરી હોવાથી આ એક્ટની સ્થાપના કરવામાં આવી. નવી છોડની જાતોના વિકાસ માટે છોડના આનુવંશિક સંસાધનોના સંરક્ષણ, સુધારણા અને નિર્માણમાં કોઈપણ સમયે તેમના યોગદાનને ધ્યાનમાં રાખીને જોગવાઈઓ ઘડવામાં આવેલ છે.

ભારત સરકારે સુઇ જેનેરિસ સિસ્ટમ અપનાવી ‘‘છોડની જાતો અને ખેડૂતોના હક્કો (પીપીવી અને એફઆર) અધિનિયમ, 2001’’ કાયદો ઘડ્યો. ભારતીય કાયદો આંતરરાષ્ટ્રીય સંઘની નવી જાતોના છોડ (યુ.પી.ઓ.વી.)ની અનુરૂપતા મુજબ જ નથી, પરંતુ જાહેર ક્ષેત્રની

સંવર્ધન સંસ્થાઓ અને ખેડૂતોના હિતોની સુરક્ષા માટે પૂરતી જોગવાઈઓ પણ ધરાવે છે.

કાયદો વનસ્પતિ સંવર્ધન પ્રવૃત્તિમાં વાણિજ્ય પ્લાન્ટ સંવર્ધકો અને ખેડૂતો બંનેના ફાળાને માન્યતા આપે છે અને ખાનગી, જાહેર ક્ષેત્રો અને સંશોધન સંસ્થાઓ, તેમજ સંસાધન સહિતના તમામ હિતધારકોના વિશિષ્ટ સામાજિક-આર્થિક હિતોને સમર્થન આપે તે રીતે ટ્રિપ્સનો અમલ પણ કરે છે.

કૃષિ અને સહકાર વિભાગના અધિનિયમની જોગવાઈઓનો અમલ કરવા માટે, કૃષિ મંત્રાલયે 11 નવેમ્બર, 2005 ના રોજ પ્લાન્ટની જાતો અને ખેડૂતના અધિકારની સંરક્ષણની સંસ્થાની સ્થાપના કરી. આ સંસ્થાનું કામ છોડોની જાતોની નોંધણીને માન્યતા સામે રક્ષણ આપવાનું અને ખેડ્તોના અધિકારોને સંરક્ષણ આપવાનું છે.

4.2 ઈતિહાસ (Historical background) :-

દેશમાં 1995 માં વર્લ્ડ ટ્રેડ ઓર્ગેનાઇઝેશનમાં જોડાયા પછી બૌદ્ધિક સંપત્તિના હક્કો કેવી રીતે ભારતીય કૃષિમાં રજૂ કરવામાં આવશે તે અંગે દેશમાં ચર્ચાસ્પદ ચર્ચાઓ થયા બાદ 2001 મમાં પીપીવીએફઆરએ ઘડવામાં આવ્યો હતો અને બૌદ્ધિક સંપત્તિ અધિકારોના વેપાર-સંબંધિત પાસાઓ પરના કરારને લાગુ કરવા સંમત થયા હતા. (ટ્રિપ્સની જોગવાઇઓ ને સ્વીકારવામાં આવી)

ભારત પહેલાંની પસંદગી કાં તો ખેડૂત સમુદાયોના હિતોને સુરક્ષિત કરતો કાયદો ઘડવાનો હતો અથવા આંતરરાષ્ટ્રીય સંઘ દ્વારા સંરક્ષણના નવા પ્લાન્ટ જાતો (યુપીઓવી સંમેલન) દ્વારા આપવામાં આવેલા છોડના સંવર્ધકોના અધિકારના માળખાને સ્વીકારવાનો હતો. બાદમાં યુ.પી.ઓ.વી.નું વર્તમાન સંસ્કરણ ૧૯૯૧ માં અપનાવામાં આવ્યું. તે ખેડૂતોને ખેતી કરતાં બચેલા બિયારણનો ફરીથી ઉપયોગ કરવાની અને તેમના પાડોશીઓ સાથે વિનિમય કરવાની સ્વતંત્રતાનો ઇનકાર કરે છે.

તેથી, પીપીવીએફઆરએમાં, ભારતે ખેડૂતોના હકો પર એક પ્રકરણ રજૂ કર્યું, જેને ત્રણ ભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યું છેઃ એક, ખેડૂતોને છોડના સંવર્ધકો તરીકે ઓળખવામાં આવે છે અને તેઓ તેમની જાતો રજીસ્ટર કરી શકે છે; બીજું જંગલી છોડના સંરક્ષણ, પસંદગી અને જાળવણી માટે ખેડૂતો ને પુરસ્કાર આપવામાં આવે છે; અને ત્રીજું, એક લલણીમાથી બીજ બચાવવા અને સાચવેલા બીજોનો ઉપયોગ કરી ફરી વખત પાક માટે વાવવા અથવા આવા બીજોને પોતાના પાડોશી સાથે વહેચવું કે વિનિમય કરવાની પરંપરાગત પદ્ધતિઓનું રક્ષણ કરવું.

પેપ્સીકો ઇશ્યૂ - કંપનીએ ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૧ માં બે હાઇબ્રિડ બટાકાની જાતો FL-1867 અને FL- 2027ની નોંધણી માટે અરજી કરી હતી. આ જાતો પીપીવીએફઆરએ હેઠળ ફેબ્રુઆરી, 2016 માં 15 વર્ષના સમયગાળા દરમિયાન નોંધવામાં આવી હતી. પેપ્સીકોએ ટ્રેડમાર્ક એફસી -5 હેઠળ બાદમાં વિવિધ રીતે માર્કેટિંગ કરી હતી અને દાવો કરી રહ્યા હતા કે ગુજરાતના ખેડૂતો આ જાતનો ગેરકાયદેસર રીતે ઉપયોગ કરી રહ્યા છે. પરંતુ, ખેડૂતો દ્વારા રજિસ્ટર્ડ વિવિધ રોપણી એ ગુનો નથી, કારણ કે પીપીવીએફઆરએ ખેડૂતોને આવી જાતોનો ફરીથી ઉપયોગ કરવાની અને તેમના પાડોશીઓને વહેચણી કરવાની મંજૂરી આપે છે, જો કે કેટલીક શરતો પૂરી થાય તો જ તેમને આવા હક્કો મળે છે. પી.પી.વી.એફ.આર.એ.ના અનુસાર, ''બ્રાન્ડેડ'' બિયારણ ખેડત વેચાણ કરી શકતા નથી. કંપનીએ કોર્ટ સમક્ષ દાવો કર્યો હતો કે એફસી -૫ એ ખેડૂતોને બાયબેક સિસ્ટમ પર જણાવેલ વિવિધ પ્રકારના બટાકા લાવવાનું લાઇસન્સ આપ્યું હતું. એફસી -5 વિવિધ રીતે ઉપલબ્ધ કરી શકાય છે અને ગમે ત્યાં વિતરણ કરવામાં આવી શકે

છે, અને તેને કાયદાનું ઉલ્લંઘન ગણવામાં ન આવે. ઉપરાંત, એફસી -5 ને ''એક્સટેંટ વેરાયટી'' તરીકે નોંધણી કરાઈ હતી, તે સૂચવે છે કે બટાટાની કહેવામાં આવેલી વિવિધતા દેશમાં નોંધણી થાય તે પહેલાથી જ ઉપલબ્ધ હતી અને દેશમાં આ વિવિધતા વિશે ''સામાન્ય જ્ઞાન'' ન હતું.

નવી પ્લાન્ટ જાતોના સંરક્ષણ માટે આંતરરાષ્ટ્રીય યુનિયન (યુપીઓવી સંમેલન) - ઇન્ટરનેશનલ યુનિયન ફોર પ્રોટેક્શન ઓફ ન્યુ વેરાઇટીઝ ઓફ પ્લાન્ટ્સ (યુપીઓવી) એ એક આંતર સરકારી સંસ્થા છે જેનું મુખ્ય મથક જીનેવા (સ્વિટ્ઝરલેન્ડ)માં છે. યુ.પી.ઓ.વી.ની સ્થાપના આંતરરાષ્ટ્રીય સંમેલન દ્વારા છોડની નવી જાતોના સંરક્ષણ માટે કરવામાં આવી હતી. સંમેલન 1961 માં પેરિસમાં અપનાવવામાં આવ્યું હતું અને તેમાં 1972, 1978 અને 1991 માં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. યુ.પી.ઓ.વી. ઓનું મિશન એ છોડની વિવિધ સંરક્ષણની અસરકારક પ્રણાલી પૂરી પાડવા અને પ્રોત્સાહન આપવાનું છે, જેનો હેતુ સમાજનાં હિત માટે છોડની નવી જાતોના વિકાસને પ્રોત્સાહિત કરવાનો છે. યુ.પી.ઓ.વી. કન્વેન્શન સભ્યોને વનસ્પતિની નવી જાતોના બ્રીડર્સને બૌદ્ધિક સંપત્તિનો અધિકાર આપીને છોડના સંવર્ધનને પ્રોત્સાહિત કરવા માટેનો આધાર પૂરો પાડે છે. યુપીઓવી સિસ્ટમ હેઠળ કોને સંવર્ધક તરીકે ગણી શકાય તેના પર કોઈ પ્રતિબંધો નથી. સંવર્ધક વ્યક્તિ ખેડૂત, સંશોધનકર્તા, જાહેર સંસ્થા, ખાનગી કંપની, વગેરે હોઈ શકે છે.

પ્રોટેક્શન ઓફ પ્લાન્ટ વેરાઇટી એન્ડ ફાર્મર્સ રાઇટ એક્ટ, 2001 (પીપીવીએફઆર એક્ટ) એ ભારતની સંસદનો એક કાયદો છે જે છોડની જાતોના રક્ષણ, ખેડૂતો અને છોડના સંવર્ધકોના હક્કો માટેના અસરકારક પ્રણાલીની સ્થાપના માટે બનાવવામાં આવ્યો હતો. છોડની નવી જાતોના વિકાસ અને ખેતીને પ્રોત્સાહિત કરવા, આ અધિનિયમને 30 ઓક્ટોબર, 2001 ના રોજ ભારતના રાષ્ટ્રપતિની સંમતિ મળી. પીપીવી અને એફઆર એક્ટ, 2001ની રચના વનસ્પતિ સંવર્ધકો, સંશોધકો અને ખેડૂતોને બૌદ્ધિક સંપત્તિના અધિકાર આપવા માટે કરવામાં આવી હતી જેમણે કોઈ નવી અથવા અસ્તિત્વમાંની વનસ્પતિની જાતો વિકસાવી છે. પીપીવી અને એફઆર એક્ટ, 2001 હેઠળ આપવામાં આવેલ બૌદ્ધિક સંપત્તિનો અધિકાર દ્વિઅધિકાર છે - એક વિવિધતા માટેનો છે અને બીજો સંવર્ધક દ્વારા તેને સોંપાયેલ સંપ્રદાય માટે છે. આ કાયદા હેઠળ આપવામાં આવેલા હક્કો વારસાગત અને સોંપાયેલ છે અને વિવિધ છોડની નોંધણી જ આ અધિકારને પૂરો પાડે છે. આ કાયદા હેઠળ આવશ્યક રૂપે ઉદ્દભવેલી જાતો (ઇડીવી) પણ નોંધણી કરાવી શકાય છે અને તે નવી અથવા અસ્તિત્વમાં હોઈ શકે છે. ખેડૂત અનબ્રાંડેડ રીતે રજિસ્ટર્ડ જાતનાં બિયારણ સહિતની તેમની ખેત પેદાશોને બચાવવા, વાપરવા, વાવવા, ફરીથી વાવણી, બદલી અથવા વેચવાના હકદાર છે. ખેડૂત જાતો નોંધણી માટે પાત્ર છે અને આ કાયદા હેઠળની કોઈપણ કાર્યવાહીમાં ખેડૂતોને કોઈપણ પ્રકારની ફી ચૂકવવાથી મુક્તિ આપવામાં આવી છે. આ કાયદા હેઠળ અપાયેલા અધિકારો વિવિધ પ્રકારનાં ઉત્પાદન, વેચાણ, બજાર, વિતરણ, આયાત અને નિકાસનો એકમાત્ર અધિકાર છે. સંવર્ધકોના અધિકારના અમલીકરણ માટે નાગરિક અને ગુનાહિત ઉપાય પૂરા પાડવામાં આવે છે.

4.3 અર્થ અને વ્યાખ્યા (Definition and Meaning) :-

(1) ''સંવર્ધક'' એટલે કોઈ વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓનું જૂથ અથવા ખેડૂત અથવા ખેડૂતોનું જૂથ અથવા કોઈપણ સંસ્થા કે જે ઉછેર કરે છે, વિકસિત કરે છે અથવા જેને કોઈપણ વિવિધતા વિકસાવી છે; [કલમ 2(c)]

(2) ''સંપ્રદાય'', વિવિધ અથવા તેની પ્રસરેલી સામગ્રી અથવા આવશ્યક રૂપે નીકળતી

વિવિધતા અથવા તેની પ્રસરેલી સામગ્રીના સંબંધમાં, તેનો અર્થ એ છે કે આ પ્રકારની વિવિધતા અથવા તેની પ્રસરેલી સામગ્રી અથવા આવશ્યક રૂપે લેવામાં આવતી વિવિધતા અથવા તેની પ્રસરેલી સામગ્રીનો સંપ્રદાયો, જે માહિતી દ્વારા વ્યક્ત થાય છે. અક્ષરો અથવા કોઈપણ ભાષામાં લખેલા અક્ષરો અને આંકડાઓનું સંયોજન; [કલમ 2(g)]

(3) ''ખેડૂત'' એટલે કોઈ પણ વ્યક્તિ,

i જમીનની ખેતી કરીને પાકની ખેતી કરે છે; અથવા

ii સીધી કોઈપણ અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા જમીનની ખેતી પર દેખરેખ રાખી પાકની ખેતી કરે છે; અથવા

iii કોઈપણ વ્યક્તિ કોઈપણ જંગલી જાતિઓ અથવા પરંપરાગત જાતો સાથે સંરક્ષણ અને સંરક્ષણ આપે છે, અથવા તેમની ઉપયોગી ગુણધર્મોની પસંદગી અને ઓળખ દ્વારા આવા જંગલી જાતિઓ અથવા પરંપરાગત જાતોમાં મૂલ્ય ઉમેરે છે; [કલમ 2(k)]

(4) ''ખેડૂતોની વિવિધતા'' નો અર્થ વિવિધ છે જે-

i પરંપરાગત રીતે ખેડૂતો દ્વારા તેમના ખેતરોમાં વાવેતર અને વિકાસ કરવામાં આવ્યો છે; અથવા

ii એક જંગલી જાતિઓ સબંધી અથવા જમીનની જાતિઓ છે જેનો વિવિધ પ્રકારનો ખેડૂત સામાન્ય રીતે હક્ક ધરાવે છે; [કલમ 2(i)]

(5) ''વિવિધતા'' એટલે સૂક્ષ્મ જીવતંત્ર સિવાયના છોડને જૂથ બનાવવાનો અર્થ એટલે કે સૌથી ઓછા જાણીતા ક્રમના એક વનસ્પતિ ઉદ્યોગમાં, જે હોઈ શકે,

i તે છોડના જૂથના આપેલા જીનોટાઇપના પરિણામે લાક્ષણિકતાઓની અભિવ્યક્તિ દ્વારા વ્યાખ્યાયિત;

ii ઓછામાં ઓછી કહેલી લાક્ષણિકતાઓમાંથી કોઈ એકની અભિવ્યક્તિ દ્વારા છોડના કોઈપણ જૂથમાંથી અલગ પાડવું; અને

iii તેના પ્રચાર માટે યોગ્યતાને ધ્યાનમાં રાખીને એકમ તરીકે ગણવામાં આવે છે, જે આવા પ્રચાર પછી પણ યથાવત રહે છે, અને આવી વિવિધતા, અસ્તિત્વમાં રહેલી વિવિધતા, ટ્રાન્સજેનિક વિવિધતા, ખેડૂતોની વિવિધતા અને આવશ્યક રૂપે ઉદભવતી વિવિધતાનો સમાવેશ કરે છે; [કલમ 2(za)]

4.4 છોડની જાતોની પાત્રતા (Eligible works for plant varieties) :-

આ કાયદાની કલમ ૧૫ મુજબ, જો તે નવીનતા, વિશિષ્ટતા, એકરૂપતા અને સ્થિરતાના માપદંડને અનુરૂપ હોય તો આ કાયદા હેઠળ નવી વિવિધતા નોંધવામાં આવશે. જો કાયદા હેઠળ નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ વિશિષ્ટતા, એકરૂપતા અને સ્થિરતાના આવા માપદંડને અનુરૂપ હોય તો કોઈ પ્રવર્તમાન વિવિધતા આ કાયદા હેઠળ નિયત અવધિમાં નોંધવામાં આવશે.

❖ **નીચે દર્શાવેલ તમામ નવી વિવિધતા માનવામાં આવશે -**

i સંરક્ષણ માટે નોંધણી માટેની અરજી દાખલ કરવાની તારીખમાં, આવી વિવિધ પ્રકારની ફેલાતી અથવા લણણી કરાયેલ સામગ્રી વેચી શકાતી નથી અથવા તો તેનો ઉછેર કરનાર અથવા તેના અનુગામીની સંમતિ વગર ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોય અથવા હેતુસર ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો ન હોય. આવી વિવિધતાના શોષણ - ભારતમાં, એક વર્ષ પહેલાં; અથવા ભારતની બહાર, છ વર્ષ કરતા વહેલા ઝાડ અથવા વેલાના કિસ્સામાં, અથવા અન્ય કોઈ કિસ્સામાં, ચાર વર્ષ કરતાં પહેલાં, આવી અરજી દાખલ કરવાની તારીખ પહેલાંઃ પૂરી પાડવામાં આવી હતી કે નવી વિવિધતાની અજમાયશ ન થઈ હોય. વેચવામાં અથવા તો તેનો નિકાલ કરવામાં આવતા રક્ષણના અધિકારને અસર કરશે નહીંઃ આગળ જણાવવામાં આવ્યું કે નોંધણી માટે અરજી દાખલ કરવાની તારીખમાં, આવી વિવિધ પ્રકારની ફેલાવવાની અથવા લણણી કરાયેલ સામગ્રી, ઉપરોક્ત રીત સિવાયના સામાન્ય જ્ઞાનની બાબત બની ગઈ છે. આવી વિવિધતા માટે નવીનતાના માપદંડને અસર કરશે નહીં,

ii જો તે અરજી દાખલ કરવા સમયે તેની આવશ્યક લાક્ષણિકતા માંથી કોઈપણ એક પણ બીજા અન્ય દેશોમાં નોંધાયેલ હોય તો સંમેલનમાં જોડાયેલ દેશોની સમજૂતીના આધારે અરજી દાખલ કરી સંવર્ધકના અધિકારો આપવામાં આવશે.

iii અપેક્ષા રાખવામા આવતી વિવિધતાને આધીન અને આવશ્યક લાક્ષણિકતા પર્યાપ્ત હોય તો તેનો સમાવેશ કરવામાં આવશે.

iv જો તેની આવશ્યક લાક્ષણિકતાઓ પુનરાવર્તિત થયા પછી પણ સ્થિર રહે અથવા યથાવત રહે તો માન્ય ગણાશે.

જો આ વિવિધતાને સંપ્રદાય આપવામાં આવે તો આ કાયદા હેઠળ નીચે જણાવેલ નવી વિવિધતાની નોંધણી કરાશે નહીં -

i જે વિવિધતા ઓળખવા માટે સક્ષમ નથી; અથવા

ii ફક્ત આકૃતિઓનો સમાવેશ કરે છે; અથવા

iii ગેરમાર્ગે દોરવા માટે અથવા આવા વિવિધ પ્રકારની લાક્ષણિક્તાઓ, મૂલ્યની ઓળખ અથવા આવા વિવિધ જાતિના સંવર્ધકની ઓળખ અંગે મૂંઝવણ માટે જવાબદાર છે; અથવા

iv તે સમાન બોટનિકલ પ્રજાતિઓ અથવા આ કાયદા હેઠળ નોંધાયેલ નજીકની સંબંધિત પ્રજાતિઓની વિવિધ રચના કરે છે તે દરેક સંપ્રદાયથી અલગ નથી; અથવા

v લોકોમાં છેતરવું અથવા આવી વિવિધતાની ઓળખને લઈને લોકોમાં મૂંઝવણ ઊભી થવાની સંભાવના છે; અથવા

vi ભારતના નાગરિકોના કોઈપણ વર્ગ અથવા વર્ગની અનુક્રમે ધાર્મિક ભાવનાઓને ઠેસ પહોંચાડે છે; અથવા

vii એ પ્રતીકો અને નામો (અયોગ્ય ઉપયોગનું રક્ષણ) અધિનિયમ, 1950 (1950

નું ૫૨)ની કલમ 3 માં ઉલ્લેખિત કોઈપણ હેતુઓ માટે નામ અથવા પ્રતીક તરીકે ઉપયોગ કરવા માટે પ્રતિબંધિત છે; અથવા

viii સંપૂર્ણ અથવા અંશત રીતે ભૌગોલિક નામનો બનેલો છેઃ જો રજિસ્ટ્રાર વિવિધતા રજીસ્ટર કરી શકે, તો તે સંપ્રદાયનો સંપૂર્ણ અથવા અંશત રીતે ભૌગોલિક નામનો સમાવેશ થાય છે.

4.5 છોડની જાતોની માન્યતા માટેનો સમયગાળો (Term for Plant Varieties) :-

આ કાયદાની કલમ ૨૨૪ મુજબ, જ્યારે વિવિધ પ્રકારની રજિસ્ટ્રેશન માટેની અરજી (આવશ્યક રૂપે લેવામાં આવતી વિવિધ સિવાય) સ્વીકારવામાં આવી છે અને ક્યાં તો અરજીનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો નથી અને વિરોધની સૂચનાનો સમય સમાપ્ત થઈ ગયો છે; અથવા અરજીનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે અને વિરોધને નકારી નાખવામાં આવ્યો છે, ત્યારે રજિસ્ટ્રાર અરજીની નોંધણી કરશે.

વિવિધ પ્રકારનાં રજિસ્ટ્રેશન પર (આવશ્યક રૂપે લેવામાં આવતી વિવિધ સિવાય), રજિસ્ટ્રાર અરજદારને નિયત ફોર્મમાં નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર જારી કરશે અને રજિસ્ટ્રીની સીલ સાથે સીલ કરી નિર્ધારિત કરવા માટે એક ઓથોરિટીને તેની નકલ મોકલશે. લાભની વહેંચણી અને માહિતી માટે સૂચવવામાં આવી હોય તેવી આવી અન્ય સત્તાને આધીન રહીને રજિસ્ટ્રાર નિર્ણય કરશે. વિવિધ રજીસ્ટ્રેશન માટે અરજી ફાઇલ કરવાની તારીખથી નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર આપવા માટે રજિસ્ટ્રાર દ્વારા જરૂરી મહત્તમ સમય સૂચવવામાં આવશે તેવો રહેશે.

જ્યાં અરજદારના ભાગ પર ડિફોલ્ટ હોવાને કારણે અરજીની તારીખથી બાર મહિનાની અંતર્ગત વિવિધ પ્રકારની આવશ્યકતા (આવશ્યક રૂપે લેવામાં આવતી વિવિધતા સિવાય) પૂર્ણ થયેલ ન હોય, તો રજિસ્ટ્રાર અરજદાર ને નોટિસ આપ્યા બાદ અરજીને રદ કરી શકે છે અને આ દરેક કાર્ય સૂચવેલ સમયમાં પૂર્ણ થયેલું હોવું જોઈએ.

રજિસ્ટ્રાર કારકુની ભૂલ અથવા સ્પષ્ટ ભૂલ સુધારવાનાં હેતુસર રજિસ્ટર અથવા નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર સુધારી શકે છે.

રજિસ્ટ્રારને આવી અરજી અંગે ઓથોરિટી દ્વારા નોંધણી માટેની અરજી દાખલ કરવા અને નિર્ણય લેવાના સમયગાળા દરમિયાન કોઈ પણ તૃતીય પક્ષ દ્વારા કરવામાં આવેલ અપમાનજનક કૃત્ય સામે સંવર્ધકના હિતોની સુરક્ષા માટે આવા નિર્દેશો જારી કરવાની સત્તા હશે. કલમ 23 હેઠળ જારી કરાયેલ નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર, વૃક્ષો અને વેલાના કિસ્સામાં 9 વર્ષ માટે અને અન્ય પાકના કિસ્સામાં 6 વર્ષ માટે માન્ય રહેશે અને બાકીની અવધિ માટે સમીક્ષા કરી નવીકરણ કરી શકાશે. આ નિયમો દ્વારા નિયત હોઈ શકે તેવી ફીની ચુકવણી પર, શરતને આધિન કે માન્યતાની કુલ અવધિ પૂરી ન થઈ શકે, -

i ઝાડ અને વેલાના કિસ્સામાં, વિવિધતાની નોંધણીની તારીખથી ૨ વર્ષ,

ii અન્ય જાતોના કિસ્સામાં, બીજ અધિનિયમ, 1966 (1966 નો 54)ની કલમ 5 હેઠળ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા તે વિવિધ પ્રકારની સૂચનાની તારીખથી 15 વર્ષ પહેલાં; અને

iii અન્ય કેસોમાં, વિવિધતાની નોંધણીની તારીખથી 15 વર્ષ.

4.6 છોડની જાતોની નોંધણીની અરજી કરવા માટેની પાત્રતા (Eligibility to apply for plant varieties) :-

(1) નોંધણી માટે અરજી -

આ કાયદાની કલમ 14 માં ઉલ્લેખિત કોઈપણ વ્યક્તિ રજિસ્ટ્રારને કોઈપણ જાતની નોંધણી માટે અરજી કરી શકે છે-

i ઝાડ

i કલમ ૨૯ માં દર્શાવેલ જિનેટિક અને જાતિઓ; અથવા

ii જેના અસ્તિત્વમાં વિવિધતા હોય; અથવા

iii જેમાં ખેડૂતોની વિવિધતા હોય.

(2) નોંધણીપાત્ર જાતો -

આ કાયદાની કલમ 15 મુજબ નવીનતા, વિશિષ્ટતા, એકરૂપતા અને સ્થિરતાના માપદંડને અનુરૂપ આ કાયદા હેઠળ નવી નોંધણી કરાશે. જો કાયદા હેઠળ નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ વિશિષ્ટતા, એકરૂપતા અને સ્થિરતાના આવા માપદંડને અનુરૂપ હોય તો કોઈ પ્રવર્તમાન વિવિધતા આ કાયદા હેઠળ નિયત અવધિમાં નોંધવામાં આવશે.

કોઈ નવી જાત કે જેની અગાઉ નોંધણી થયેલી ના હોય અને તે બીજે કોઈ જગ્યા એ વહેચાતી ન હોય અને તેનો ઉછેર કરનાર દ્વારા, તેના અનુગામી દ્વારા, અથવા કોઈ પણ વ્યક્તિ જેને સંમતિ આપવામાં આવી હોય તેના દ્વારા અરજી દાખલ કરવામાં આવેલ હોય. આવી જાતોમાં ઓછામાં ઓછું એક આવું લક્ષણ હોવું જોવે જે અને બાકી નોંધાયેલ જાતોથી અલગ પાડતું હોય. એકસમાન લાક્ષણિકતાના ધરાવતું અને લાંબા સમયે પણ સ્થિર રહેતી જાતો નોંધણી માટે પાત્ર બને છે.

(3) કોણ અરજી કરી શકે છે ? -

i કોઈપણ વ્યક્તિ જે વિવિધતાના સંવર્ધક હોવાનો દાવો કરે છે; અથવા

ii કોઈપણ વ્યક્તિ જે વિવિધતાના બ્રીડરનો દાવો કરતો હોય; અથવા

iii કોઈપણ વ્યક્તિ આવી અરજી કરવાના અધિકારના સંદર્ભમાં વિવિધતાના સંવર્ધકનો સહાયક હોય; અથવા

iv કોઈ પણ ખેડૂત અથવા ખેડૂતોનો જૂથ અથવા વિવિધ પ્રકારના બ્રીડર ધરાવતા હોવાનો દાવો કરતા ખેડૂતોનો સમુદાય; અથવા

v ઉપર જણાવેલ વ્યક્તિઓ દ્વારા નિયુક્ત કરેલ કોઈપણ અધિકૃત કરેલ વ્યક્તિ અથવા તેના વતી કોઈપણ વ્યક્તિ અરજી કરી શકે છે; અથવા

vi કોઈપણ યુનિવર્સિટી અથવા વિવિધ રીતે સંવર્ધક હોવાનો દાવો કરતી જાહેરમાં ભંડોળ પૂરું પાડતી કૃષિ સંસ્થા; અથવા

vii વ્યક્તિગત રીતે અથવા સંયુક્ત રીતે અન્ય કોઈ પણ વ્યક્તિ સાથે ઉલ્લેખિત વ્યક્તિઓ દ્વારા અરજી કરી શકાય છે.

આમ, ઉપર જણાવેલ તમામ વ્યક્તિઓ એટલે કે ખેડૂતો, ખેડૂતોનો સમુદાય,

બ્રીડરની ખોજ કરનાર, ઉછેર કરનાર, તેનો દાવો કરનાર, અધિકૃત કરેલ, સંવર્ધન કરનાર, કૃષિ સંસ્થાઓ, વગેરે. અરજી કરવા માટે કલમ 16 હેઠળ પાત્ર બને છે.

(4) અરજી માટેનું ફોર્મ -

કલમ 14 હેઠળ નોંધણી માટેની દરેક અરજામાં,

i વિવિધ જાતો ને ધ્યાનમાં રાખવામા આવે છે;

ii અરજદાર એ આવી વિવિધતાના સંપ્રદાય વિષે જણાવાનું રહેશે;

iii અરજદાર એ સોગંધનામા સાથે જાતોની ટેક્રિક અને તેના જિનેટિક ક્રમ વિષે પણ નોંધ કરવાની રહેશે;

iv આવું ફોર્મ કાયદા દ્વારા સ્પષ્ટ કરેલ હોવું જોઈએ;

v પેરેંટલ લાઈનોનો સંપૂર્ણ પાસપોર્ટ ડેટા શામેલ હોવો જોઈએ, જ્યાંથી વિવિધતા ભારતના ભૌગોલિક સ્થાનની સાથે લેવામાં આવી છે જ્યાંથી આનુવાંશિક સામગ્રી લેવામાં આવી છે અને યોગદાન સાથે સંબંધિત આવી બધી માહિતી, જો કોઈ હોય તો, કોઈપણ ખેડૂત, વિવિધ પ્રકારનાં સંવર્ધન, વિકસિત અથવા વિકાસમાં ગામ સમુદાય, સંસ્થા અથવા સંસ્થાઓ દરેકની માહિતી હોવી જોઈએ;

vi રજિસ્ટ્રેશન માટે જરૂરી હોય તેવી નવીનતા, વિશિષ્ટતા, એકરૂપતા અને સ્થિરતાની લાક્ષણિકતાઓ બહાર લાવતા વિવિધતાનું ટૂંકું વર્ણન ધરાવતા નિવેદનની સાથે ફોર્મ હોવું જોઈએ;

vii નિયત કરેલી ફી સાથે ફોર્મ ભરવાનું રહેશે

viii આનુવંશિક સામગ્રી અથવા પેરેટલ સામગ્રી જે જાતિના ઉછેર, વિકસાવવા અથવા વિવિધતાના વિકાસ માટે હસ્તગત કરી છે તે કાયદેસર રીતે હસ્તગત કરવામાં આવી છે તેવા એકરારનામા સાથે હોવી જોઈએ;

ix અન્ય સૂચવ્યા મુજબની તમામ વિગતો સાથે અરજી કરવાની રહેશે.

આવી અરજી રજિસ્ટ્રાર કચેરીમાં દાખલ કરવામાં આવશે. જ્યાં આવી અરજી અને અરજીમાં નોંધણી માટેનો દાવો કરનાર વ્યક્તિ બંનેને નિયત સમયમાં ચકાસવામાં આવશે અને કોઈ બાકી રહી જતી વિગતો મંગાવવામાં આવશે. [કલમ 18]

(5) અરજીની સ્વીકૃતિ અથવા તેની સુધારણા [કલમ 20]

(1) અરજી પ્રાપ્ત થવા પર, રજિસ્ટ્રાર, આવી અરજોમાં શામેલ વિગતોને ધ્યાનમાં રાખીને યોગ્ય લાગે તો તપાસ કર્યા પછી, અરજીને સંપૂર્ણપણે સ્વીકારે છે અથવા તે યોગ્ય અથવા યોગ્યતાની પરિપૂર્ણતા પૂર્ણ થાય ત્યારે સ્વીકારશે, આ દરેક સમય મર્યાદાને આધિન રહેશે.

(2) જ્યાં રજિસ્ટ્રાર સંતુષ્ટ છે કે અરજી આ કાયદાની જરૂરિયાતોનું પાલન કરતી નથી અથવા તે હેઠળ બનાવેલા કોઈપણ નિયમ અથવા નિયમોનું પાલન કરતી નથી, તો તે, અરજદારને આવા નિયમોના સંતોષ માટે અરજીમાં ફેરફાર કરવાની સૂચના આપશે, અથવા અરજી નામંજૂર કરશેઃ જો કે અરજદારને પોતાનો પક્ષ રજૂ કરવાની વાજબી તક ન આપવામાં આવે ત્યાં સુધી કોઈ અરજી નામંજૂર કરવામાં આવશે નહીં.

(6) અરજીની જાહેરાત [કલમ 21]

જ્યાં વિવિધતાનો નોંધણી માટેની અરજી સ્વીકારવામાં આવી છે અથવા કલમ ૨૦ હેઠળ શરતો અથવા મર્યાદાઓને આધિન રહી રજિસ્ટ્રાર તેની સ્વીકૃતિ કરશે, તો આવી શરતો પરિપૂર્ણ થતાં જ આવી અરજી સ્વીકારવામાં આવશે. અથવા આ અંગે જો કોઈ વાદ કે વાંધા રજૂ કરવામાં આવ્યા હોય તો તેના નિકાલની સાથે જ નોંધણી કરવામાં આવશે.

કોઈપણ વ્યક્તિ, નિયત ફીની ચુકવણી પર નોંધણી માટેની અરજીની જાહેરાતની તારીખથી ૩ મહિનાની અંદર, નોંધણીના વિરોધની રજિસ્ટ્રારને નિયત રીતે લેખિતમાં સૂચના આપી શકે છે. નોંધણીનો વિરોધ નીચેના કોઈપણ કારણો પર થઈ શકે છે, એટલે કેઃ -

- i અરજોનો વિરોધ કરનાર વ્યક્તિ અરજદારની જેમ સંવર્ધકના અધિકાર માટે હકદાર છે; અથવા
- ii આ કાયદા હેઠળ વિવિધતા નોંધણીપાત્ર ન બનતી હોય; અથવા
- iii નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર આપવું એ જાહેર હિતમાં ન હોઈ; અથવા
- iv વિવિધતા પર્યાવરણ પર વિપરીત અસર કરતી હોય.

રજિસ્ટ્રાર નોંધણી માટે અરજદાર ને વિરોધની નોટિસની નકલ પ્રદાન કરશે અને આવી નકલ મળ્યા ન ૨ મહિનાની અંદર અરજદાર એ નિયત રીતે આવા વિરોધનાં નિવેદન નો વળતો જવાબ આપવાનો રહેશે. જો તે આમ નહીં કરે તો તેને અરજી છોડી દીધી છે એમ માની અરજી રદ કરવામાં આવશે. જો અરજદાર આવું પ્રતિ-નેવેદન મોકલે છે, તો રજિસ્ટ્રાર વિરોધી આવા પ્રતિ નિવેદનની નકલ વિરોધની નોટિસ આપતી વ્યક્તિને પ્રદાન કરશે. કોઈ પણ પુરાવા કે જેના પર વિરોધી અને અરજદાર આધાર રાખે છે તે નિયત રીતે અને નિર્ધારિત સમયની અંદર રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ રજૂ કરવાના રહેશે, અને જો ઇચ્છિત હોય તો તેઓને સાંભળવાની તક પણ આપવામાં આપશે. રજિસ્ટ્રાર, પક્ષકારોને સાંભળ્યા પછી અને પુરાવાઓને ધ્યાનમાં લીધા પછી, નિર્ણય લેશે કે શું શરતો અથવા મર્યાદાઓને આધિન નોંધણી શક્ય છે? આવી નોંધણી કરવાની મંજૂરી કાયદા હેઠળ છે? અને તે આવી અરજી વાંધાના આધારે ધ્યાનમાં લઈ શકે છે કે નહીં?, વગેરે. બાબતોના જવાબ મળતા રજિસ્ટ્રારને યોગ્ય લાગે તે નિર્ણય લેશે.

જો કોઈ વ્યક્તિ વિરોધનું નિવેદન આપે છે અથવા અરજદાર આવું નિવેદન મળતા પ્રતિ નિવેદન મોકલે છે, આવો વ્યક્તિ ભારતમાં વ્યવસાય કરતો ન હોય તો રજિસ્ટ્રાર કાર્યવાહીની સલામતી અંગે આવા વ્યક્તિ પાસે બોન્ડ નો સ્વીકાર કરી શકે છે. અને આવી આપવામાં આવેલ સલામતી ડિફોલ્ટના સંદર્ભમાં રજિસ્ટ્રી સ્વીકારશે અને અરજી પાછી ખેચવાના સંદર્ભમાં જે તે વ્યક્તિ ને પરત કરવાની રહેશે. રજિસ્ટ્રાર વિરોધીની વિનંતી પર, વિરોધની સૂચના અથવા યોગ્ય લાગે તેટલી શરતો પર પ્રતિ- નિવેદનમાં, કોઈપણ ભૂલની સુધારણાની મંજૂરી આપી શકે છે.

(7) રજિસ્ટ્રાર વિરોધીના દાવા પર વિચારણા કરશે [કલમ 22]

રજિસ્ટ્રાર તે તમામ કારણોને ધ્યાનમાં લેશે કે જેના પર અરજીનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. ત્યારબાદ તેને યોગ્ય લાગે તે પક્ષ માટે પોતાનો નિર્ણય જાહેર કરશે. અને તેના આવા નિર્ણય માટે યોગ્ય કારણો આપ્યા પછી, હુકમ દ્વારા, વિરોધને સમર્થન આપશે અથવા તો નકારશે.

(8) જાતોની સૂચિનું પ્રકાશન [કલમ 25]

રજિસ્ટ્રાર તે તમામ કારણોને ધ્યાનમાં લેશે કે જેના પર અરજીનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. ત્યારબાદ તેને યોગ્ય લાગે તે પક્ષ માટે પોતાનો નિર્ણય જાહેર કરશે. અને તેના આવા છોડની જાતોની સંરક્ષણ ઓથોરિટી, અમુક યોગ્ય અંતરાલોમાં, તે અંતરાલ દરમિયાન નોંધાયેલ જાતોની સૂચિ પ્રકાશિત કરશે. આ સૂચિથી પ્રકાશિત થયેલ તમામ જાતો પર અરજદાર ને વિવધતાના અધિકારો પ્રાપ્ત થાય છે.

4.7 ખેડૂતોના હક્કો (Farmers' Rights) :-

1989 માં સંયુક્ત રાષ્ટ્રના ફૂડ અને એગ્રિકલ્ચરલ ઓર્ગનાઈઝેશન એ ખેડૂતોના હક્કની વ્યાખ્યા કરી હતી. આ વ્યાખ્યા મુજબ, "છોડના આનુવંશિક સંસાધનો, ખાસ કરીને કેન્દ્રોના સંરક્ષણ, સુધારણા અને ખેડૂતોને ઉપલબ્ધ કરવામાં આવતા ભૂતકાળ, વર્તમાન અને ભાવિ યોગદાન પર આધારિત મૂળ અથવા વૈવિધ્યતાના અધિકારો". એફએઓ દ્વારા નિર્ધારિત ખેડૂતોના હક્કોના રક્ષણ માટે બે કારણો આપવામાં આવ્યા છે, એક કે એવું માનવમાં આવે છે ખેડૂતોના હક્કોનું રક્ષણ આનુવંશિક સંસાધનોના બચાવ માટે પ્રોત્સાહન પૂરું પાડે છે. અને બીજું ખેડૂતો/ખેડૂતોના સમુદાયો કૃષિની જૈવ વિવિધતાના વૈશ્વિક મૂલ્યની જાળવણી માટે માળખાકીય પ્રોત્સાહન પૂરું પાડે છે.

ખેડૂતોના હક્કોની એક અગત્યની વિશેષતા એ છે કે તે ખેડૂતોની બે અલગ અલગ ભૂમિકાઓને સ્વીકારે છેઃ ખેડૂત ખેડૂત તરીકે અને ખેડૂત સંરક્ષક તરીકે. સંશોધનકાર તરીકે ખેડૂતો દ્વારા ભજવવામાં આવેલા ભાગને, હજી સુધી પૂરતું આંતરરાષ્ટ્રીય ધ્યાન મળ્યું નથી. ભારતીય કાયદો એ પહેલો હોઈ શકે કે જેણે નવીનીકરણ તરીકેની ખેડૂતોની ભૂમિકાને સ્પષ્ટપણે માન્યતા આપી.

પ્લાન્ટની જાતો અને ખેડૂતોના અધિકાર અધિનિયમ, 2001 ના સંરક્ષણની જોગવાઈમાં, ખેડૂતને એવા વ્યક્તિ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે જે જમીનની જાતે ખેતી કરે છે અથવા સીધી રીતે દેખરેખ રાખે છે; અથવા સંરક્ષણ અને સંરક્ષણ આપતી કોઈપણ જંગલી પ્રજાતિઓ અથવા પરંપરાગત જાતોનું ઉછેર અને રક્ષણ કરે છે; અથવા એક સંવર્ધક જે આવી જંગલી જાતિઓ અને પરંપરાગત જાતોમાં મૂલ્ય ઉમેર છે; અથવા તેમની ઉપયોગી ગુણધર્મોની પસંદગી અને ઓળખ કરાવે છે; અથવા આ કાયદા દ્વારા ખેડૂત તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી છે.

પ્લાન્ટની જાતો અને ખેડૂતોના અધિકાર અધિનિયમ, 2001 હેઠળ ખેડૂતોને નીચે મુજબના અધિકારો પ્રાપ્ત થાય છે,

(1) બીજ પર અધિકાર -

આ પરંપરાગત પદ્ધતિઓ પ્રતિબિંબિત કરે છે કે જે કૃષિમાં ખેડૂતોના પરંપરાગત અધિકારોને સ્વીકારે છે. તેમાં બીજ બચાવવાના અને તેનો ઉપયોગ, વાવણી, વિનિમય, વહેંચણી અને અન્ય ખેડૂતોને વેચવા માટેનો અધિકાર સામેલ છે.

(2) નોંધણી કરવાનો અધિકાર -

આ કાયદાની કલમ 14 હેઠળ પરંપરાગત જાતો અથવા ખેડ્તોની જાતોની નોંધણીની મંજૂરી આપે છે. એકવાર જાતની નોંધણી થઈ જાય, પછી ખેડૂતોએ તેનું ઉત્પાદન અને તેનું વેચાણ કરવાનો એકમાત્ર અધિકાર મેળવે છે. આ અધિકાર પ્લાન્ટ બ્રીડર્સ અને નવીનતાઓ તરીકેની ખેડૂતોની ભૂમિકાને માન્યતા આપે છે.

(3) ઈનામ અને માન્યતાનો અધિકાર -

આ અધિકાર કૃષિ-વિવિધતાને જાળવવા અને વિકસાવવામાં ખેડ્તોની ભૂમિકાને માન્યતા આપે છે. રાષ્ટ્રીય જીન ફંડ આ સંદર્ભે પસંદ કરેલા ખેડૂતો અથવા સમુદાયોને એવોર્ડ (ઈનામ) રજૂ કરે છે.

(4) લાભ-વહેંચણીનો અધિકાર -

ખેડૂત અથવા આદિજાતિના સમુદાયો કે જેમણે નવી પાકની જાતિના વિકાસમાં ફાળો આપ્યો છે, તે તેનાથી મેળવેલા લાભોના વહેંચણી માટે હકદાર બને છે.

(5) નુકસાન માટે વળતર મેળવવાનો અધિકાર -

અધિનિયમની દ્વારા નોંધાયેલ જાતોના કૃષિ પ્રદર્શન અને વાવેતર માટે સુનિશ્ચિત શરતો ને આધીન સમય સમયે ઘોષણા કરવામાં આવે છે. આ અધિકાર નવી રજીસ્ટર થયેલ જાતોના પ્રભાવ સંબંધિત અતિશયોક્તિપૂર્ણ દાવાઓનો ભોગ બનેલા ખેડૂતોને વળતરની બાંયધરી આપે છે. જેમ કે કોઈ નોંધાયેલ જાતનું જે મુજબ માર્કેટિંગ થયું હોય તે મુજબ તેના વાવેતર પાછી લલણીના થતી હોય, એટલે કે તેને વધુ યોગ્ય જાત તરીકે દાવો કરવામાં આવ્યો હોય કે જે ખરેખર આની લાક્ષણિકતા ન હોય. આથી આ અધિકાર સંવર્ધકો અને બીજ વેચાણકર્તાઓ દ્વારા અયોગ્ય માર્કેટિંગ પ્રથાને અટકાવવાનાં સાધન તરીકે કામ કરે છે.

(6) દાવો કરવાનો અધિકાર -

જ્યારે વેપારી સંવર્ધક પરંપરાગત વિવિધતાનો અપ્રગટ ઉપયોગ કરે છે, પરંપરાગત જાતોના અપ્રગટ ઉપયોગ સામે આ જોગવાઈ ખેડૂતોને રક્ષણ પૂરું પાડે છે. ખેડૂત સમુદાયો ભાગ્યે જ નવી જાતિના સંવર્ધનમાં "તેમની" જાતો અથવા પરંપરાગત જ્ઞાનનો ઉપયોગ શોધી શકશે. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, કોઈપણ તૃતીય પક્ષ કે જેને નવી જાતિના સંવર્ધન માટે પરંપરાગત પદ્ધતિઓના ઉપયોગનું વાજબી જ્ઞાન હોય તે સંબંધિત સ્થાનિક અથવા આદિજાતિ સમુદાય વતી વળતર માટે દાવો કરવા માટે પાત્ર બને છે.

(7) બીજ સુધી પહોંચવાનો અધિકાર -

જો ખેડૂતોએ વૈજ્ઞાનિક પાક સુધારણા હેઠળ લાભ મેળવવો હોય તો તે સ્વયં સ્પષ્ટ છે કે તેમને બિયારણ દરેક ક્ષેત્રે પહોચે તેની જરૂર છે. કોઈ છોડના સંવર્ધકને તેમના નામે નોંધાયેલ જાતોના વાણિજ્યિક ઉત્પાદન અને તેનું વેચાણ કરવાના વિશિષ્ટ અધિકારની મંજૂરી આપતી વખતે, આ અધિનિયમ એ પણ નિર્દેશ આપે છે કે ઉછેર કરનારા ખેડૂતો વાજબી ભાવે બિયારણની માંગને પૂર્ણ કરે. દરેક ખેડૂત કે ખેડૂતોના સમુદાય સુધી આવા બીજ પહોચવા જોઈએ એ તેમનો અધિકાર છે અને આવા બીજો ના ભાવ વ્યાજબી હોવા જોઈએ.

(8) મફત સેવાઓનો અધિકાર -

આ કાયદો ખેડૂતોને વિવિધ પ્રકારની નોંધણીના કોઈપણ તબક્કે કોઈપણ ફી ભરવા માથી મુક્તિ આપે છે.

(9) ઉલ્લંઘનના આરોપો સામે રક્ષણનો અધિકાર -

જો ખેડૂત તેના અથવા તેણી દ્વારા ઉલ્લંઘન કરવામાં આવે છે તેવું માનવામાં આવતી કાનૂની જોગવાઈ અંગેની માન્યતાની પુષ્ટિ ન કરે તો વિવિધ પ્રકારના જાતોના શીર્ષકનું ઉલ્લંઘન કરવાના આરોપ હેઠળ કાર્યવાહી કરી શકાય નહીં. આ જોગવાઈ ઓછી કાનૂની સાક્ષરતા

ધરાવતા લોકોને કનડગતથી સુરક્ષેત રાખે છે, ખાસ કરીને બીજ કંપનીઓ દ્વારા કરવામાં આવતા દાવા હેઠળ રક્ષણ પૂરું પાડે છે.

(10) કાનૂની માલિકી નો અધિકાર -

એકવાર પ્લાન્ટ બ્રીડરનો અધિકાર (પીબીઆર) એક અરજદારની તરફેણમાં સ્થાપિત થઈ જાય, તે પછી તેને અન્ય કોઈપણ સંપત્તિના હક સમાન કાનૂની માલિકીનો અધિકાર આપે છે. હાલની પરિસ્થિતિ મુજબ, તે સુનિશ્ચિત કરવું જરૂરી છે કે સ્વદેશી રીતે વિકસિત કરવામાં આવેલી ખેડૂતોની જાતોને મોટા સંગઠનો અથવા ખાનગી ક્ષેત્રની સંસ્થાઓ દ્વારા હસ્તગત કરવામાં આવી નથી અથવા તેનો દાવો કરવામાં આવતો નથી. આમ, ખેડૂતોને મળતા ફાયદાઓ નકારી શકાય નહીં કે જે તેમને યોગ્ય રીતે મળવાપાત્ર બનતા હોય.

આ કાયદાની કલમ 39 હેઠળ ખેડૂતોનો અધિકાર ને અમુક સ્પષ્ટ શબ્દોમાં આંકવામાં આવેલ છે. આ કાયદામાં સમાવિષ્ટ હોય તેવા, - ખેડૂત કે જેણે નવી જાતનો ઉછેર અથવા વિકાસ કર્યો છે તે આ કાયદા હેઠળ વિવિધ જાતિના સંવર્ધકની જેમ નોંધણી અને અન્ય સુરક્ષા માટે હકદાર રહેશે; ખેડૂતોની વિવિધતા નોંધણી માટે હકદાર રહેશે જો અરજીમાં ઉલ્લેખિત જાહેરનામું સમાવવામાં આવ્યું હોય; ખેડૂત, જે જમીનની જાતિના આનુવંશિક સંસાધનો અને આર્થિક છોડના જંગલી સંબંધીઓના સંરક્ષણમાં રોકાયેલ છે અને પસંદગી અને જાળવણી દ્વારા તેમની સુધારણા માટે જીન ફંડમાંથી માન્યતા અને પુરસ્કાર માટે નિર્ધારિત કરેલ છે તે આ ફંડ માટે હકદાર રહેશે; ખેડૂતને આ કાયદા હેઠળ સુરક્ષેત રાખેલ વિવિધ પ્રકારની બીજ સહિત તેની ખેતી પેદાશોની બચત, ઉપયોગ, વાવણી, અનામત, વિનિમય, વહેંચણી અથવા વેચવા માટે હકદાર માનવામાં આવશે; ખેડૂતો કે ખેડૂતોના સમુદાયો તેમણે સોપવામાં આવેલ કામગીરી સામે નિશ્ચિત વળતરની અપેક્ષા કરી શકે છે અને જો આવું વળતર ન ચૂકવવામાં આવે તો તેની સામે કાનૂની રીતે દાવો પણ કરી શકે છે. આમ, કાયદાની કલમ હેઠળ ખેડૂતો અથવા તેના સમુદાયો ને અમુક વિશિષ્ટ પ્રકારના અધિકારો પ્રાપ્ત થયેલ છે.

4.8 કાયદાથી મળેલ અધિકારો (Rights conferred) :-

આ કાયદાની કલમ ૨૮ મુજબ સંવર્ધક અથવા તેના અનુગામી, એજન્ટ અથવા લાઈસેન્સધારક ને કાયદા હેઠળ નીચે મુજબના અધિકારો પ્રાપ્ત થાય છે,

i આ કાયદાની અન્ય જોગવાઈઓને આધીન, આ કાયદા હેઠળ આપવામાં આવેલી વિવિધતા માટે નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર સંવર્ધક અથવા તેના અનુગામી, તેના એજન્ટ અથવા લાઇસેંસધારકને ઉત્પાદન, વેચાણ, બજાર, વિતરણ, આયાત કરવાના એકમાત્ર અધિકાર આપશે અથવા વિવિધ નિકાસ કરવાના અધિકાર પૂરા પાડશે.

ii અસ્તિત્વમાં રહેલી વિવિધતાના કિસ્સામાં, કોઈ સંવર્ધક અથવા તેનો અનુગામી તેમાં પોતાનો અધિકાર સ્થાપિત ન કરે તો આવા અધિકાર કેન્દ્ર સરકારમાં અથવા અમુક કિસ્સાઓમાં રાજ્ય સરકારમાં સ્થાપિત થઈ જશે. એટલે કે કેન્દ્ર કે રાજ્ય સરકાર આવી જાતોના માલિક તરીકે અસ્તિત્વમાં આવશે.

iii સંવર્ધક કોઈ પણ વ્યક્તિને આ કાયદા હેઠળ નોંધાયેલા વિવિધતાની મર્યાદાઓ અને શરતોને આધિન નિયમોમાં સ્પષ્ટ કરેલ શરતોને આધિન ઉત્પાદન, વેચાણ, બજાર કે અન્યથા વ્યવહાર કરવા માટે અધિકૃત કરી શકે છે.

iv આ વિભાગ હેઠળની દરેક અધિકૃતિ નિયમો દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરેલ ફોર્મમાં જ હોઇ શકશે.

v એજન્ટ અથવા લાઈસેંસધારક વિવિધ ઉત્પાદન કરવા, માર્કેટિંગ કરવા, વહેંચવા, આયાત કરવા અથવા નિકાસ કરવા માટે હકદાર બને છે, તે નિયત રીતે અને નિયત ફી સાથે રજિસ્ટ્રારને શીર્ષેક રજીસ્ટર કરવા માટે અરજી કરશે અને રજિસ્ટ્રાર, અરજીની પ્રાપ્તિ પર અને તેના સંતોષ માટેના શીર્ષકના પુરાવા પર, તેને એજન્ટ અથવા લાઈસેંસધારક તરીકે નોંધાવશે. આ સાથેજ તે વ્યક્તિ વિવિધ પ્રકારના અધિકાર માટે યોગ્ય છે અને જેનો તે હકદાર બને છે.

vi રજિસ્ટ્રાર આવી નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર જારી કરશે અને પ્રમાણપત્રમાં નિયત રીતે, ઉમેદવારીની ટૂંકી શરતો, જો કોઈ હોય તો દાખલ કરશે, અને આવા પ્રમાણપત્ર અંતિમ પુરાવા તરીકે આવી ઉમેદવારી અને તેના માટેની શરતો અથવા પ્રતિબંધોને આધીન રહેશે.

vii પક્ષકારો વચ્ચેના કોઈપણ કરારને આધિન, નોંધાયેલા વિવિધતાના હકના એજન્ટ અથવા લાઈસેંસધારક, ઉછેર અટકાવવા કાર્યવાહી કરવા માટે સંવર્ધક અથવા તેના અનુગામીને બોલાવવાનો હકદાર છે, અને જો સંવર્ધક અથવા તેનો અનુગામી કહેવાયા બાદ 3 મહિનાની અંદર આવું કરવાની ના પાડે છે અથવા અવગણશે, આવા નોંધાયેલા એજન્ટ અથવા લાઈસેંસધારક જાતે જાતિ સંવર્ધક હોય તેવું માની લેવામાં આવે છે અને પોતે સંવર્ધક તરીકે ઉલ્લંઘન માટે કાર્યવાહી કરી શકે છે, અને સંવર્ધક અથવા તેના અનુગામીને પ્રતિવાદી બનાવી દાવો કરી શકે છે. કોઈપણ અન્ય કાયદામાં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, સંવર્ધક અથવા તેનો અનુગામી જ્યાં સુધી પ્રતિવાદી તરીકે ઉમેરવામાં આવે ત્યાં સુધી કોઈપણ ખર્ચ માટે જવાબદાર રહેશે નહીં, સિવાય કે તે કોઈ રજૂઆત દાખલ કરે નહીં અને કાર્યવાહીમાં ભાગ લે નહીં.

viii આ કાયદા હેઠળ કોઈપણ રજિસ્ટર્ડ એજન્ટ અથવા વિવિધ પ્રકારના રજિસ્ટર્ડ લાઈસેન્સધારકને તેના હક્કને આગળ કોઈ અન્ય વ્યક્તિને ટ્રાન્સફર કરવાનો કોઈ અધિકાર આપવામાં આવશે નહીં.

4.9 સારાંશ (Conclusion) :-

છોડની જાતોના રક્ષણ માટે અસરકારક પ્રણાલીની સ્થાપના માટે, ખેડૂતો અને છોડના સંવર્ધકોના હક્કો અને છોડની નવી જાતોના વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે, ખેડૂતોના અધિકારને માન્યતા આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું જરૂરી માનવામાં આવ્યું છે. વનસ્પતિની નવી જાતોના વિકાસ માટે છોડના આનુવાંશિક સંસાધનોના સંરક્ષણ, સુધારણા અને નિર્માણમાં કોઈપણ સમયે કરવામાં આવેલા તેમના યોગદાનનો ફાળો સ્વીકરવો જરૂરી બન્યો છે. આ ઉપરાંત કૃષિ વિકાસને વેગ આપવા માટે, છોડના સંવર્ધકોના છોડને નવી છોડની જાતોના વિકાસ માટે સંશોધન અને વિકાસ માટે રોકાણને ઉત્તેજીત કરવા તેમના અધિકારોનું રક્ષણ કરવું જરૂરી છે. સંરક્ષણથી બીજ ઉદ્યોગનો વિકાસ થશે અને ખેડૂતો ને ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળા બિયારણ અને વાવેતર માટેની સામગ્રીઓ ઉપલબ્ધ થશે. બૌદ્ધિક સંપત્તિના હકકોના વેપાર સંબંધિત પાસાઓ પરના કરારને બહાલી આપવાના અર્થે આ કાયદો અસ્તિત્વમાં આવ્યો. ઉપરોક્ત ઉદ્દેશોને અસરકારક બનાવવા માટે છોડની જાતોનું સંરક્ષણ અને ખેડત અધિકાર અધિનિયમ (પ્રોટેક્શન ઓફ પ્લાન્ટ વેરાઈટીસ એન્ડ ફાર્મર રાઈટ્સ એક્ટ), 2001 નો અમલ કરાવવામાં આવ્યો છે.

આ કાયદો ખેડૂતો, ખેડ્તોના સમુદાય ને, સંવર્ધક, અનુગામી, એજન્ટ અને લાઈસેન્સધારકો ને રક્ષણ આપે છે, છોડોની નવી જાતોની નોંધણી કરે છે અને આ ઉપરાંત

ખેડૂતોને એમના વિશિષ્ટ અધિકારો આપે છે જેથી દરેક ઉલ્લંઘન અને ગેરકાનૂની આચરણ સામે તેમણે રક્ષણ મળી રહે.

4.10 તમારી પ્રગતિ ચકાસો (Self-assessment) :-

(1) પીપીવી અને એફઆર એક્ટ, 2001 વિશે જણાવો.

....

....

....

....

....

(2) સંવર્ધક એટલે શું ?

....

....

....

....

....

(3) છોડની જાતોની માન્યતાનો સમયગાળો જણાવો.

....

....

....

....

....

(4) ખેડૂતોના હક્કો વિષે ટૂંકમાં જણાવો.

....

....

....

....

....

(૫) કાયદાથી પ્રાપ્ત થયેલ અધિકારો વિષે ટૂંકમાં જણાવો.

....

....

....

....

....

- **સવિસ્તાર જવાબ આપો**

(1) છોડની જાતો અને ખેડૂતોના હક્કો અધિનિયમ, 2001ની ઉત્પત્તિ અને ઇતિહાસ વિષે વિસ્તૃત ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

(2) ટૂંક નોંધઃ ખેડૂત, વિવિધતા અને ખેડ્તોની વિવિધતા

....

....

....

....

....

(3) છોડની જાતોની નોંધણી માટેની પાત્રતા ચર્ચો.

....

....

....

....

....

(4) છોડની જાતોની નોંધણીની અરજી અને અરજી માટેની પ્રક્રિયા જણાવો.

....

....

....

....

....

(5) ખેડૂતોના હક્કો વિષે વિસ્તારથી ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

- **બહુવિકલ્પિય પ્રશ્ન (MCQs) :-**

(1) છોડોની જાતોના સંરક્ષણ અને ખેડૂતોના અધિકારની ઓથોરિટીની સ્થાપના કયા વર્ષમાં થઈ ?

a) 2001

b) 2003

c) 2005

d) 2007

(2) ખેડૂતની વ્યાખ્યા ક્યાં કલમ હેઠળ આપવામાં આવેલ છે ?

a) કલમ 2(k)

b) કલમ 2(g)

c) કલમ 2(c)

d) કલમ 2(i)

(3) છોડની જાતોની પાત્રતા શેના આધારે નક્કી થાય છે ?

a) નવીનતા

b) વિશિસ્થતા

c) સ્થિરતા

d) ઉપરના તમામ

(4) છોડની જાતોની માન્યતા માટેનો સમયગાળો કેટલો રાખવામા આવ્યો છે?

a) ૨

b) ૯

c) ૧૫

d) ૬

(5) ખેડૂતોના હક્કમાં ક્યાં હકકોનો સમાવેશ થાય છે ?

a) બીજ પર અધિકાર

b) નુક્સાન માટે વળતર મેળવાનો અધિકાર

c) દાવો કરવાનો અધિકાર

d) ઉપરના તમામ

જવાબોઃ- (1)-(c); (2)-(a); (3)-(d); (4)-(b); (5)-(d)

4.11 ચાવીરૂપ શબ્દો

- **ઓથોરિટી** એટલે કાયદા હેઠળ સ્થાપિત છોડની જાતો અને ખેડૂત અધિકારનું સંરક્ષણ કરતી સંસ્થા
- **લાભની વહેંચણી** નો અર્થ એ છે કે વિવિધ જાતિના સંવર્ધકને મળતા લાભનું પ્રમાણ અથવા એજન્ટ અથવા આવા વિવિધ લાઇસન્સધારક દ્વારા સંવર્ધકને મળતા લાભનું પ્રમાણ, ઓથોરિટી દ્વારા નક્કી કર્યા મુજબનું રહેશે.
- **સંવર્ધક** એટલે કોઈ વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓનું જૂથ અથવા ખેડૂત અથવા ખેડૂતોનું જૂથ અથવા કોઈપણ સંસ્થા કે જે ઉછેર કરે છે, વિકસિત કરે છે અથવા કોઈ પણ જાતનો વિકાસ કર્યો હોય.
- **ખેડૂત** એટલે કોઈ પણ વ્યક્તિ કે જે જમીનની ખેતી કરીને પાકની ખેતી કરે છે; અથવા સીધી રીતે કોઈપણ અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા જમીનની ખેતી પર દેખરેખ રાખી પાકની ખેતી કરે છે; અથવા કોઈપણ વ્યક્તિ કોઈપણ જંગલી જાતિઓ અથવા પરંપરાગત જાતો સાથે કેટલાક અથવા સંયુક્ત રૂપે સંરક્ષણ કરે અને સાચવે છે, અથવા તેમની ઉપયોગી ગુણધર્મોની પસંદગી અને ઓળખ દ્વારા આવા જંગલી જાતિઓ અથવા પરંપરાગત જાતોમાં મૂલ્ય ઉમેરે છે.
- **જીન ફંડ** એટલે કલમ ૪૫ હેઠળ રચાયેલ રાષ્ટ્રીય જીન ફંડ
- **બીજ** નો અર્થ એક પ્રકારનો જીવંત ગર્ભ અથવા પ્રજનન માટે, પુનર્જન્મ માટે અને પ્લાન્ટને વિકાસ આપવા માટે સક્ષમ છે જે એવા પ્રકારનું સત્ય
- **વિવિધતા** એટલે સૂક્ષ્મ જીવતંત્ર સિવાયના છોડને જૂથ બનાવવાનો અર્થ એ છે કે સૌથી ઓછા જાણીતા ક્રમના એક વનસ્પતિ ઉદ્યોગમાં, જે હોઈ શકે છે - છોડના જૂથના આપેલા જીનોટાઈપના પરિણામે લાક્ષણિકતાઓની અભિવ્યક્તિ દ્વારા વ્યાખ્યાયિત; ઓછામાં ઓછી કહેલી લાક્ષણિકતાઓમાંથી કોઈ એકની અભિવ્યક્તિ દ્વારા છોડના કોઈપણ જૂથમાંથી અલગ પાડવું; અને તેના પ્રચાર માટે યોગ્યતાને ધ્યાનમાં રાખીને એકમ તરીકે ગણવામાં આવે છે, જે આવા પ્રચાર પછી પણ યથાવત રહે છે, અને આવી વિવિધતા, અસ્તિત્વમાં રહેલી વિવિધતા, ટ્રાન્સજેનિક વિવિધતા, ખેડૂતોની વિવિધતા અને આવશ્યક રૂપે ઉદભવતિ વિવિધતાના જાતનો સમાવેશ કરે છે.

4.12 સંદર્ભ સૂચિ

(1) બૌદ્ધિક સંપત્તિના કાયદાઓ, યુનિવર્સલ પબ્લિકેશન, આવૃત્તિ 2017

(2) પ્રોટેક્શન ઓફ પ્લાન્ટ વેરાઈટીસ એન્ડ ફાર્મરસ રાઈટ્સ, 2001 અલોંગવિથ રુલ્સ 2003 એન્ડ રેગ્યુલેશન 2006, પ્રોફેશનલ બૂક પબ્લિશર, આવૃત્તિ 2015

****

એકમ 5

તુલનાત્મક અભ્યાસ

-: રૂપરેખા :-

5.0 ઉદ્દેશો

5.1 પ્રસ્તાવના

5.2 તુલના - પેટન્ટ, કોપિરાઈટ્સ, એકીકૃત સર્કિટ લેઆઉટ, છોડની જાતોનું રક્ષણ

5.3 કામના પ્રકારો

5.4 બૌદ્ધિક સંપત્તિની માન્યતાનો સમયગાળો

5.5 નોંધણી માટેની કચેરી

5.6 સંરક્ષણનું અધિકારક્ષેત્ર

5.7 સારાંશ

5.8 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

5.9 ચાવીરૂપ શબ્દો

5.10 સંદર્ભ સૂચિ

5.0 ઉદ્દેશો (Objectives) :

વિદ્યાર્થી મિત્રો, આ એકમનાં અભ્યાસ બાદ તમે,

- તુલનાત્મક અભ્યાસની માહિતી સમજી શકશો.
- વિવિધ બૌદ્ધિક સંપત્તિઓ જેવી કે પેટન્ટ, કોપીરાઈટ્સ, એકીકૃત સર્કિટ લેઆઉટ, અને છોડની જાતોનું રક્ષણ વિષે અભ્યાસ કરી શકશો.
- દરેક સંપત્તિઓની કાયદા હેઠળ નોંધણી માટેની કચેરીઓ જાણી શકશો.
- દરેક બૌદ્ધિક સંપત્તિઓની માન્યતાઓ સમયગાળો વર્ણવી શકશો.
- કાયદા દ્વારા આપવામાં આવતું સંરક્ષણ અને તેના અધિકારક્ષેત્રની માહિતી મેળવી શકશો.

5.1 પ્રસ્તાવના (Introduction) :-

જે જ્ઞાન અને માહિતી સાથે તકનીકી યુગનું આગમન થયું અને બૌદ્ધિક સંપત્તિની રચના થઈ તે ઈતિહાસમાં નોંધપાત્ર ફાળો ભજવે છે. બૌદ્ધિક સંપત્તિ સાથે જોડાયેલા અધિકારો એ કીમતી ચીજ વસ્તુ જેટલુ જ મહત્ત્વ ધરાવા લાગ્યા. ખાસ કરીને છેલ્લા દાયકામાં વિશ્વભરમાં આઈપી રાઈટ્સ ને લઈને જાગૃતતા અને નોંધણીમાં વધારો જોવા મળ્યો છે. બૌદ્ધિક સંપત્તિનો અધિકાર પ્રાપ્ત હોવાથી ક્રોસ બોર્ડર ટ્રાન્જેક્શનમાં કંપનીઓ કોઈપણ નુકશાન, પાઈરસીના ખતરા વિના અથવા તો અધિકારના ઉલ્લંઘન સિવાય પોતાનો માલ અને સેવાનું વેચાણ કરી શકે

છે અને જો તેમના અધિકારોનું ઉલ્લંઘન થાય તો કાયદા હેઠળ સંરક્ષણ પણ મેળવી શકે છે.

ભારતમાં વિવિધ બૌદ્ધિક સંપત્તિ ને લગતા અધિકારોને ધ્યાનમાં લઈને વિવિધ કાયદાઓ ઘડવામાં આવ્યા છે. કાયદાઓમાં મુખ્યત્વે કોપીરાઇટ એક્ટ, પેટન્ટ એક્ટ, ડિઝાઇન એક્ટ, વગેરેનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું. આ કાયદાઓ ટ્રિપ્સના કરાર પર આધારિત છે. વિવિધ કાયદા હેઠળ અપીલ બોર્ડ અથવા સિવિલ કોર્ટ ને ઉલ્લંઘન બદલ ન્યાય આપવાનો અધિકાર મળેલ છે. બૌદ્ધિક સંપત્તિનું ઉલ્લંઘન વિવિધ કાયદા હેઠળ માલિકને મનાઈ હુકમ મેળવવા, નુકસાન સામે વળતર અને રોયલ્ટીના ઉપાયો માટે હકદાર બનાવે છે.

5.2 તુલના - પેટન્ટ, કોપિરાઇટ્સ, એકીકૃત સર્કિટ લેઆઉટ, છોડની જાતોનું રક્ષણ (Compare- Patent, Copyrights, IC layout, PPV) :-

આ વિષય પેટન્ટ એક્ટ, 1970 દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યો છે. ભારત 14 વર્ષના સમયગાળા માટે ઉત્પાદન પેટન્ટ સુરક્ષાને માન્ય રાખે છે. જો કે, ત્રણ ક્ષેત્રોમાંઃ ખોરાક, રસાયણો અને ફાર્માસ્યુટિકલ્સ, તે ફક્ત 7 વર્ષના સમયગાળા માટે એક પ્રક્રિયા પેટન્ટને માન્ય રાખે છે. જીએટીટી (GATT) કરાર પર હસ્તાક્ષર સાથે, પેટન્ટ્સ એક્ટ, 1970 માં ટ્રેડ ટ્રિપ્સ કરારને અનુરૂપ બનાવવા માટે પેટન્ટ્સ (સુધારો) અધિનિયમ, 1999 માં સુધારો કરવામાં આવ્યો છે. સુધારેલા કાયદા દ્વારા નિયમનકારી અધિકારી સાથેના તમામ ઉત્પાદનોના પેટન્ટ્સ ભરવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે. તેમાં પેટન્ટ આપવામાં આવે છે અથવા નકારવામાં આવે છે તેનો સમયગાળો ૫ વર્ષ માટેનો રહેશે, અને સાથે જ એક્સક્લુઝિવ માર્કેટિંગ રાઇટ્સ (ઇએમઆર) આપવાની જોગવાઈ કરેલ છે.

સંસદ દ્વારા પસાર કરાયેલ પેટન્ટ્સ (બીજી સુધારણા) અધિનિયમ 2002 નવા માઇક્રો સજીવોને સુરક્ષા પૂરી પાડે છે અને કાયદાની શરૂઆત પછી મંજૂર થયેલા તમામ પેટન્ટ્સ માટે અરજી કર્યાની તારીખથી 20 વર્ષની મુદતની જોગવાઈ કરેલ છે.

- **કોપીરાઇટ -**

ભારતમાં કોપીરાઇટ સંરક્ષણ કોઈપણ સાહિત્યિક, નાટકીય, સંગીતવાદ્યો, ધ્વનિ રેકોર્ડિંગ અને કલાત્મક કાર્ય માટે ઉપલબ્ધ છે. કોપીરાઇટ એક્ટ 1957 હેઠળ આવા કામોની નોંધણી કરવાની જોગવાઈ છે. તેમ છતાં કોઈ કાર્યમાં લેખકના કોપીરાઇટને નોંધણી વગર પણ માન્યતા આપવામાં આવે છે, તેમજ નોંધણી કરાવવાની સલાહ આપવામાં આવે છે કારણ કે તે કાયદાની અદાલતમાં કોપિરાઇટના પ્રથમ પુરાવા તરીકે માન્ય રાખવામા આવે છે. કોપીરાઇટનું ઉલ્લંઘન માલિકને હુકમ, નુકસાન અને એકાઉન્ટ્સના ઉપાયો માટે હકદાર બનાવે છે.

સાહિત્યિક, નાટકીય, સંગીતવાદ્યો અથવા કલાત્મક કૃતિ (ફોટોગ્રાફ સિવાય અન્ય)માં પ્રકાશિત થયેલ લેખકના જીવનકાળથી પચાસ વર્ષે સુધી માન્યતા મેળવશે. અત્યારે જે ૨૫ વર્ષ છે તેને હવેથી 50 વર્ષ સુધી વધારવા માટે બિલ મૂકવામાં આવેલ છે. આ ઉપરાંત સેટેલાઈટ બ્રોડકાસ્ટિંગ, કમ્પ્યુટર સૉફ્ટવેર અને ડિજિટલ ટેક્નોલૉજી સંબંધિત કૃતિઓનો પણ સમાવેશ કોપીરાઇટમાં કરવા અંગે સૂચનો મૂકવામાં આવેલ છે. આંતરરાષ્ટ્રીય કોપિરાઇટ ઓર્ડર, ૧૯૯૯ ના ઇશ્યુ સામે કોપીરાઇટ એક્ટની જોગવાઈઓ તમામ વિશ્વ વેપાર સંગઠન (ડબ્લ્યુટીઓ)ના સભ્ય દેશોના નાગરિકો સુધી લંબાવાઈ છે.

- **એકીકૃત સર્કિટ લેઆઉટ -**

“સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ” નો અર્થ એ છે કે ટ્રાન્ઝિસ્ટર અથવા અન્ય સર્કિટના તત્ત્વો ધરાવતા ઉત્પાદન, જે અર્ધવર્તુહક સામગ્રી અથવા ઇન્સ્યુલેટીંગ સામગ્રી પર અથવા

સેમિકન્ડક્ટર સામગ્રીની અંદર અને ઇલેક્ટ્રોનિક સર્કિટના કાર્ય કરવા માટે રચાયેલ છે. સેમિકન્ડક્ટર એ એવી સામગ્રી છે જેમાં કોપર જેવા ધાતુની વચ્ચેની ડિગ્રી અને ગ્લાસ જેવા ઇન્સ્યુલેટરની વિદ્યુત વાહકતા હોય છે. સેમિકન્ડક્ટર એ આધુનિક સોલિડ સ્ટેટ ઇલેક્ટ્રોનિક્સનો પાયો છે, જેમાં ટ્રાન્ઝિસ્ટર, સોલર સેલ્સ, લાઇટ-ઇમિટિંગ ડાયોડ્સ (એલઈડી), ક્વોન્ટમ ડોટ્સ અને ડિજિટલ અને એનાલોગ ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સ પણ સામેલ છે.

કોઈપણ રીતે વ્યક્ત કરેલ લેઆઉટ ડિઝાઇન, જે મૂળ સ્વરૂપની છે, જે નોંધણી માટેની અરજીની તારીખથી ૨ વર્ષથી વધુ સમયથી વ્યાપારી રીતે શોષણ કરવામાં આવી નથી, જે સ્વાભાવિક રીતે વિશિષ્ટ છે અને અન્ય કોઈપણ નોંધાયેલ લેઆઉટ ડિઝાઇનથી અલગ હોવા માટે સક્ષમ છે, સુરક્ષિત છે, અથવા એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલ છે, તે કાયદા દ્વારા માન્ય લેઆઉટ ગણાશે. લેઆઉટ ડિઝાઇનના સંરક્ષણ માટેની અરજી તે વ્યક્તિ દ્વારા કરી શકાય છે જે લેઆઉટ ડિઝાઇનના સર્જક હોવાનો દાવો કરે છે, તેનો કોઈપણ કાનૂની પ્રતિનિધિ, કોઈ વ્યક્તિ લેઆઉટ ડિઝાઇન એજન્ટ તરીકે નિયત રીતે નોંધાયેલ છે અથવા એકમાત્ર અને નિયમિત રોજગારની વ્યક્તિ છે, રજિસ્ટ્રારએ લેખિતમાં સંમતિ આપેલ હોય. એપ્લિકેશન એકલા અથવા સંયુક્ત રીતે ફાઇલ કરી શકાય છે. અરજદારનું ભારતમાં વ્યવસાયનું મુખ્ય સ્થળ હોય તો તેને પ્રાદેશિક મર્યાદામાં અરજી કરવી પડશે.

- **છોડની જાતોનું રક્ષણ -**

છોડની જાતોના રક્ષણ માટે અસરકારક પ્રણાલીની સ્થાપના કરવા માટે, ખેડૂતો અને છોડના સંવર્ધકોના હક્કો અને છોડની નવી જાતોના વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે અને ખેડૂતોના હક્કોની ઓળખ અને રક્ષણ માટે કાયદા બનાવવો જરૂરી માનવામાં આવ્યું છે. નવી છોડની જાતોના વિકાસ માટે છોડના આનુવંશિક સંસાધનોના સંરક્ષણ, સુધારણા અને નિર્માણમાં કોઈપણ સમયે તેમના યોગદાનને ધ્યાનમાં રાખીને કાયદો રચવામાં આવ્યો છે.

ભારત સરકારે સુઇ જેનિરિસ સિસ્ટમ અપનાવી "છોડની જાતો અને ખેડૂતોના હક્કો (પીપીવી અને એફઆર) અધિનિયમ, ૨૦૦૧" કાયદો ઘડ્યો. ભારતીય કાયદો આંતરરાષ્ટ્રીય સંઘની નવી જાતોના છોડ (યુ.પી.ઓ.વી.)ની અનુરૂપતા મુજબ જ નથી, પરંતુ જાહેર ક્ષેત્રની સંવર્ધન સંસ્થાઓ અને ખેડૂતોના હિતોની સુરક્ષા માટે પૂરતી જોગવાઈઓ પણ ધરાવે છે. કાયદો વનસ્પતિ સંવર્ધન પ્રવૃત્તિમાં વાણિજ્ય પ્લાન્ટ સંવર્ધકો અને ખેડૂતો બંનેના ફાળોને માન્યતા આપે છે અને ખાનગી, જાહેર ક્ષેત્રો અને સંશોધન સંસ્થાઓ, તેમજ સંસાધન સહિતના તમામ હિતધારકોના વિશિષ્ટ સામાજિક-આર્થિક હિતોને સમર્થન આપે તે રીતે ટીઆરઆઈપીનો અમલ પણ કરે છે. કૃષિ અને સહકાર વિભાગના અધિનિયમની જોગવાઈઓનો અમલ કરવા માટે, કૃષિ મંત્રાલયે ૧૧ નવેમ્બર, ૨૦૦૫ ના રોજ પ્લાન્ટ વેરાઇટીસ અને ફાર્મર્સ રાઇટ્સ ઓથોરિટીની સ્થાપના કરી.

- **તુલના -**

ક્રમ	મુદ્દાઓ	CLB	NCLT	LT	LT
1.	કાયદાનું નામ	પેટન્ટ્સ એક્ટ, 1970	કોપીરાઇટ એક્ટ, 1957	સેમિકંડક્ટર ઈન્ટીગ્રેટેડ સર્કિટ લેઆઉટ ડિઝાઈન એક્ટ, 2000	છોડની જાતો અને ખેડૂતોના હક્કો (પીપીવી અને એફઆર) અધિનિયમ, 2001
2.	સ્થાપનાનું વર્ષ	1970	1957	2000	2001

ક્રમ	મુદ્દાઓ	CLB	NCLT	LT	LT
3.	બૌદ્ધિક સંપત્તિ	ખોરાક, રસાયણો અને ફાર્માસ્યુટિકલ્સ, વગેરે વસ્તુઓ	સાહિત્યિક, નાટકીય, સંગીતવાદ્યો, ધ્વનિ રેકોર્ડિંગ અને કલાત્મક કાર્ય	અર્ધવર્તુહક સામગ્રી અથવા ઈન્સ્યુલેટીંગ સામગ્રી (જેમાં ટ્રાન્ઝિસ્ટર, સોલાર સેલ્સ, લાઈટ-ઈમિટિંગ ડાયોડ્સ (એલઈડી), ક્વોન્ટમ ડોટ્સ અને ડિજિટલ અને એનાલોગ ઈન્ટિગ્રેટેડ સર્કિટ્સ)	છોડો, વૃક્ષ અને વેલાઓ, બીજો, જંગલી વૃક્ષો વગેરે જાતો.
4.	કોને લાભ મળેલ છે	કોઈ વ્યક્તિ, કંપની, સંસ્થાઓ, વગેરે.	રચના કરનાર કે કરાવનાર	શોધ કરનાર, બનાવનાર, વેપારી સંસ્થાઓ અથવા એમ્પ્લોયર જે શોધ કરવા માટે કોઈ વ્યક્તિને નિયુક્ત કરે	ખેડૂતો, ખેડૂતોના સમુદાયો, સંવર્ધકો, અનુગામીઓ વગેરે.
5.	કરાર હેઠળ અસ્તિત્વમાં આવેલ છે	GATT	WTO	TRIPS	UPOV

5.3 કામના પ્રકારો (Type of Work) :-

ક્રમ	મુદ્દાઓ	CLB	NCLT	LT
1.	નવીન શોધ જે કાયદાથી વિરુદ્ધ ન હોય	મૂળ સ્વરૂપનું સાહિત્યિક, નાટકીય, સંગીતવાદ્યો, ધ્વનિ રેકોર્ડિંગ અને કલાત્મક કાર્ય	જે મૂળ સ્વરૂપની એટલે કે ઓરિજનલ છે	છોડની જે જાતોમાં નવીનતા હોય
2.	શોધ જે વેપારિક શોષણનો ભોગ બનેલ ન હોય	સૌપ્રથમ ભારતમાં પબ્લિશ થયેલું કોઈપણ કાર્ય	જેનું ભારતમાં અથવા સંમેલનમાં સામેલ થયેલ કોઈપણ દેશમાં ક્યાંય વ્યાપારી રીત શોષણ કરવામાં આવ્યું નથી	છોડની જે જાતો બાકીની જાતો કરતાં વિશિષ્ટ હોય
3.	શોધ જે લોકોના હિતની વિરુદ્ધ ન હોય	જે સામાન્ય બૌદ્ધિક સંપત્તિ તરીકે પ્રસ્થાપિત ન હોય	જે સ્વાભાવિક રીતે કે મૂળભૂત રીતે વિશિષ્ટતા ધરાવતી હોય	છોડ અને બીજ માંથી ઉછરેલ છોડ એકરૂપતા દર્શાવતા હોય
4.	કોઈપણ નવી શોધ જે બાકી શોધ કરતાં અલગ પડવા માટે સક્ષમ હોય	જે કાયદા વિરુદ્ દ કે લોકોના હિત વિરુદ્ધ નું કાર્ય ન હોય	જે અન્ય કોઈપણ રજિસ્ટર્ડ લેઆઉટ-ડિઝાઈનથી અલગ પાડવા માટે સ્વાભાવિક રીતે સક્ષણ હોય	દરેક નોંધણી કરાયેલ છોડની જાતો તેના બીજ અને ઉછરેલ છોડમાં સ્થિરતા હોવી જોઈએ

5.4 બૌદ્ધિક સંપત્તિની માન્યતાનો સમયગાળો (Tem of IP) :-

પેટન્ટ	કોપીરાઈટ	એકીકૃત સર્કિટ લેઆઉટ	છોડની જાતોનું રક્ષણ
અરજી દાખલ કર્યાથી ૨૦ વર્ષ માટે પેટન્ટ આપવામાં આવે છે. અને મુદત વધારવાની અરજી સાથે જો રજિસ્ટ્રાર ને યોગ્ય લાગે તો બીજા ૨૦ વર્ષ માટે આપી શકે છે.	અનામિક અને ઉપનામ કાર્ય, મરણોત્તર કામ, સિનેમેટોગ્રાફ કામ, સાઉન્ડ રેકોર્ડિંગ, સરકારી કામ, જાહેર સાહસોનું કામ, આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાનું કામ ૬૦ વર્ષ માટે માન્ય રહેશે.	ડિઝાઈનની નોંધણીનો સમયગાળો શરૂઆતમાં નોંધણીની તારીખથી દસ વર્ષનો હોય છે. અને મુદત વધારવાની અરજી સાથે ૧૫ વર્ષ સુધી જ માન્ય રહેશે.	વૃક્ષો અને વેલાના કિસ્સામાં ૯ વર્ષ માટે અને અન્ય પાકના કિસ્સામાં ૬ વર્ષ માટે માન્ય રહેશે. શરતોને આધીન નોંધણીના કિસ્સામાં - ઝાડ અને વેલાના કિસ્સામાં, વિવિધતાની નોંધણીની તારીખથી ૨ વર્ષ; અન્ય જાતોના કિસ્સામાં, વિવિધ પ્રકારની સૂચનાની તારીખથી ૧૫ વર્ષ પહેલાં; અને અન્ય કેસોમાં, વિવિધતાની નોંધણીની તારીખથી ૧૫ વર્ષ.

5.5 નોંધણી માટેની કચેરી (Office of Registration) :-

- **પેટન્ટ -**

i આ કાયદાના હેતુઓ માટે, એક ઓફિસ હશે જે પેટન્ટ ઓફિસ તરીકે જાણીતી હશે.

ii કેન્દ્ર સરકાર, સત્તાવાર ગેઝેટમાં જાહેરનામું બહાર પાડીને પેટન્ટ ઓફિસનું નામ સ્પષ્ટ કરી શકે છે.

iii પેટન્ટ કચેરીની મુખ્ય કચેરી એવી જગ્યા પર રહેશે કે જે કેન્દ્ર સરકાર નિર્દિષ્ટ કરે છે. અને પેટન્ટની નોંધણીની સુવિધાના હેતુ માટે કેન્દ્ર સરકારને યોગ્ય લાગે તે સ્થળે પેટન્ટની કચેરીઓની સ્થાપના કરી શકે છે.

iv પેટન્ટ ઓફિસનું પોતાનું સીલ હોવું જોઈએ.

- **કોપીરાઇટ -**

i આ કાયદાના હેતુ માટે કચેરીની રચના કરવામાં આવશે જે કોપીરાઇટ ઓફિસ તરીકે ઓળખાશે.

ii કોપીરાઇટ ઓફિસ કોપીરાઇટ રજિસ્ટ્રારના નિયંત્રણ હેઠળ કામ કરશે અને રજિસ્ટ્રાર કેન્દ્ર સરકારના અધ્યક્ષ અને નિર્દેશક હેઠળ કામ કરશે.

iii કોપીરાઇટ ઓફિસનું પોતાનું સીલ હશે.

- **એકીકૃત સર્કેટ લેઆઉટ -**

i આ કાયદાના હેતુઓ માટે, એક રજિસ્ટ્રીની સ્થાપના કરવામાં આવશે જે સેમિકન્ડક્ટર ઈન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇન રજિસ્ટ્રી તરીકે ઓળખાય છે.

ii સેમિકન્ડક્ટર ઈન્ટેગ્રેટેડ સર્કેટ્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇન રજિસ્ટ્રીની મુખ્ય કચેરી તે સ્થાને

રહેશે કે જે કેન્દ્ર સરકાર નિર્દિષ્ટ કરશે અને લેઆઉટ-ડિઝાઇનના નોંધણીને સરળ બનાવવાના હેતુ માટે, કેન્દ્ર સરકાર યોગ્ય લાગે તે સ્થળ પર રજિસ્ટ્રીની શાખાઓ સ્થાપિત કરી શકશે.

iii કેન્દ્ર સરકાર, સત્તાવાર ગેઝેટમાં જાહેરનામું બહાર પાડીને પ્રાદેશિક મર્યાદાને નિર્ધારિત કરી શકે છે, જેમાં સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટન્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇન રજિસ્ટ્રીની ઓફિસ તેના કાર્યો કરી શકશે.

iv સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ્સ લેઆઉટ-ડિઝાઇન રજિસ્ટ્રીનું પોતાનું સીલ હશે.

- **છોડની જાતોનું રક્ષણ** -

i કેન્દ્ર સરકાર આ કાયદાના હેતુ માટે, એક રજિસ્ટ્રીની સ્થાપના કરશે, જેને પ્લાન્ટ વેરાયટીઝ રજિસ્ટ્રી તરીકે ઓળખવામાં આવશે.

ii પ્લાન્ટ વેરાઇટીઝ રજિસ્ટ્રીની મુખ્ય કચેરી ઓથોરિટીની મુખ્ય કચેરીમાં સ્થિત હશે, અને છોડની જાતોના નોંધણીની સુવિધાના હેતુ માટે ઓથોરિટીને યોગ્ય લાગે તેટલી રજિસ્ટ્રીની શાખા કચેરીઓ યોગ્ય લાગે તેવા સ્થળોએ સ્થાપિત કરી શકે છે.

iii ઓથોરિટી પ્લાન્ટ જાતોના રજિસ્ટ્રાર-જનરલની નેમણૂક કરશે જે આવા પગાર અને ભથ્થા માટે હકદાર હશે અને રજા, પેન્શન, પ્રોવિડન્ટ ફંડ અને સૂચવેલ અન્ય બાબતોના સંદર્ભમાં સેવાની નિર્દિષ્ટ શરતોને આધીન રહેશે.

iv ઓથોરિટી આ અધિનિયમ હેઠળ રજિસ્ટ્રાર-જનરલની અધિયક્ષતા અને નિર્દેશન હેઠળ છોડની જાતોના નોંધણી માટે જરૂરિયાત હોય તો સંખ્યાબંધ રજીસ્ટ્રારની નિમણૂક કરી શકે છે અને તેમની ફરજો અને અધિકારક્ષેત્રના સંદર્ભમાં નિયમો બનાવી શકે છે.

v કાર્યાલયની મુદત અને રજિસ્ટ્રારની સેવાની શરતો નિયમો દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવી શકે છે.

vi ઓથોરિટી, સત્તાવાર ગેઝેટમાં જાહેરનામું બહાર પાડીને પ્રાદેશિક મર્યાદાને નિર્ધારિત કરી શકે છે જેમાં રહીને રજિસ્ટ્રીની શાખા કચેરીએ તેના કાર્યોનું નિર્વાહન કરવાનું રહેશે.

vii પ્લાન્ટની જાતોની રજિસ્ટ્રીનું પોતાનું સીલ હશે.

5.6 સંરક્ષણનું અધિકારક્ષેત્ર (Jurisdiction of Protection) :-

- **પેટન્ટ** -

કલમ ૧૦૫ અને ૧૦૬ હેઠળ અથવા પેટન્ટના ઉલ્લંઘન માટેના દાવા જિલ્લા અદાલત થી નીચેની કોઈપણ અદાલતમાં દાખલ કરવાનો રહેશે. પેટન્ટ રદ કરવાનો દાવો, કોઈ પણ પ્રતિ-દાવો અથવા દાવા સામે અપીલ હાઇ કોર્ટમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવશે.

- **કોપીરાઇટ** -

આ કાયદા હેઠળ નોંધણી થયેલ દરેક કોપીરાઇટના ઉલ્લંઘન બદલ નો દાવો જિલ્લા અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવશે. જિલ્લા અદાલત પાસે આ દાવામાં સિવિલ પ્રોસીજર કોડ હેઠળ દાવો ચલાવવાનો અધિકાર છે. દાવા સામેના પ્રતિ દાવા ને અથવા અપીલ ને હાઇ કોર્ટમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવશે.

- **એકીકૃત સર્કિટ લેઆઉટ -**

  કેન્દ્ર સરકાર સત્તાવાર ગેઝેટમાં જાહેરનામું બહાર પાડીને અપેલેટ બોર્ડની સ્થાપના કરશે, જેનું મુખ્ય કાર્ય લેઆઉટ ડિઝાઈન ને લગતા ઉલ્લંઘનો પર નિર્ણય લેવાનું રહેશે. અપેલેટ બોર્ડના નિર્ણય સામેની અપીલની સત્તા હાઇ કોર્ટ ને આપેલ છે. પણ પ્રથમ દર્શનીય દાવો તો અપેલેટ બોર્ડમાં જ દાખલ કરવામાં આવશે.

- **છોડની જાતોનું રક્ષણ -**

  પ્રથમ દર્શનીય દાવો પ્લાન્ટની જાતોના સંરક્ષણ ઓથોરિટી સમક્ષ થશે. ત્યારબાદ અપેલેટ ટ્રીબ્યુનલ પાસે ઓથોરિટીના નિર્ણય સામેના પ્રતિ દાવા સાંભળવાની સત્તા છે. છેલ્લી અપિલેબલ ઓથોરિટી હાઇ કોર્ટમાં સ્થાપિત થયેલી છે. અપેલેટ ટ્રીબ્યુનલના નિર્ણયની સામેની અપીલ હાઇ કોર્ટમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

5.7 સારાંશ (Conclusion) :-

કાર્યક્ષમતા વધારવા માટે ભારતે તેના આઈપીઆર શાસનમાં અનેક ફેરફારો કર્યા છે અને પેટન્ટ જારી કરવા માટે જરૂરી સમય ઘટાડ્યો છે. દેશમાં નવીનતાની સંસ્કૃતિ કેન્દ્રમાં છે. ભારત આર એન્ડ ડી પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા માટે સજ્જ છે. આ વર્ષોથી વૈશ્વિક ઇનોવેશન ઇન્ડેક્સમાં તેની સુધારેલી રેન્કિંગમાં પ્રતિબિંબિત થયું છે. રાષ્ટ્રીય આઈપીઆર નીતિ, આઈપી અપીલ ટ્રિબ્યુનલ, ઇ-ગવર્નન્સ અને ડબલ્યુટીઓના ટ્રિપ્સ સમજૂતીને પત્ર અને ભાવનાથી પાલન કરવાની સરકારની કટિબદ્ધતા, વૈશ્વિક સ્તરે ભારતની દ્રષ્ટિ સુધારવામાં મદદ કરશે. એક કાર્યક્ષમ અને ન્યાયી બૌદ્ધિક સંપત્તિ સિસ્ટમ તમામ દેશોને આર્થિક વિકાસ અને સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક સુખાકારીના ઉત્પ્રેરક તરીકે બૌદ્ધિક સંપત્તિની સંભાવનાને સમજવામાં મદદ કરી શકે છે. ભારતમાં આના માટે સતત પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા છે. વિવિધ બૌદ્ધિક સંપત્તિ ને લગતા કાયદાઓ ઘડવામાં આવ્યા છે. અને જરૂરિયાત ઊભી થતાં તેમાં ફેરફારો કરવામાં આવ્યા અને તેની સુધારણા દર્શાવતા રુલ્સ અને રેગ્યુલેશન ઘડવામાં આવ્યા છે. આમ, ભારત આઈપી ક્ષેત્રે ખૂબ અથાગ પ્રયત્નો કરીને દેશની બૌદ્ધિક સંપત્તિ કેવી રીતે વધારી શકાય તે માર્ગ પર કાર્યરત છે.

5.8 તમારી પ્રગતિ ચકાસો :-

- **બહુવિકલ્પિય પ્રશ્ન (MCQs) :-**

(1) પેટન્ટ એક્ટ ક્યારે અમલમાં આવ્યો હતો ?

a) 1970　　b) 1957

c) 2000　　d) 2005

(2) એકીકૃત સર્કિટ લેઆઉટની માન્યતાનો સમયગાળો કેટલા વર્ષનો છે ?

a) 9　　b) 10

c) 20　　d) 60

(3) બૌદ્ધિક સંપત્તિના કાયદા હેઠળ એપેલેટ ઓથોરિટી ક્યાં સ્થાપિત છે ?

a) જિલ્લા અદાલત　　b) ટ્રીબ્યુનલ

c) હાઇ કોર્ટ　　d) સિવિલ કોર્ટ

(4) કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા રજિસ્ટ્રીની સ્થાપના ક્યાં જાહેર કરવામાં આવશે ?

a) નોટિસ બોર્ડ b) મુખ્ય કચેરી

c) સત્તાવાર જાહેરનામું d) અખબારમાં

(5) કોપીરાઇટમાં ક્યાં કાર્યોનો સમાવેશ થાય છે ?

a) સાહિત્યિક b) ધ્વનિ રેકોર્ડિંગ

c) કલાત્મક કાર્ય d) ઉપરના તમામ

જવાબો :- (1)-(a); (2)-(b); (3)-(c); (4)-(c); (5)-(d)

સવિસ્તાર જવાબ આપો

(1) પેટન્ટ, કોપીરાઇટ્સ, એકીકૃત સર્કિટ લેઆઉટ, અને છોડની જાતોનું રક્ષણના કાયદાની તુલનાત્મક ચર્ચા કરો.

....

....

....

....

....

(2) પેટન્ટ, કોપીરાઇટ્સ, એકીકૃત સર્કિટ લેઆઉટ, અને છોડની જાતોનું રક્ષણના કાયદા હેઠળ કામના પ્રકારોમાં કોનો કોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે ? ટૂંકમાં જણાવો.

....

....

....

....

....

(3) બૌદ્ધિક સંપત્તિની માન્યતાનો સમયગાળો ચર્ચો.

....

....

....

....

....

(4) બૌદ્ધિક સંપત્તિના કાયદા હેઠળ નોંધણી માટેની રજિસ્ટ્રીની જોગવાઇઓ જણાવો.

....

....

....

....

....

(5) કોપીરાઈટના કાયદા હેઠળ ક્યાં કાર્યો સામે કોપીરાઇટ મળવાપાત્ર બને છે ?

....

....

....

....

....

(6) પેટન્ટના કાર્યોની નોંધણી માટેની વિશિસ્થતા જણાવો.

....

....

....

....

....

(7) છોડની જાતોની નોંધણી માટેનો સમયગાળો ટૂંકમાં જણાવો.

....

....

....

....

....

(8) છોડની જાતની રજિસ્ટ્રી વિષે જણાવો.

....

....

....

....

....

(9) એકીકૃત સર્કિટ લેઆઉટનું અધિકારક્ષેત્ર જણાવો.

....

....

....

....

....

(10) પેટન્ટના કાર્યોની નોંધણી માટેની વિશિસ્થતા જણાવો.

....

....

....

....

....

(11) ટૂંકનોંધ લખો - સંરક્ષણનું અધિકારક્ષેત્ર

....

....

....

....

....

5.9 ચાવીરૂપ શબ્દો

- **પેટન્ટ** એટલે કોઈ સરકારી ઓથોરિટી અથવા લાઇસેંસ, જે કોઈ ચોક્કસ સમયગાળા માટે યોગ્ય અથવા બિરુદ આપતો હોય, ખાસ કરીને અન્યને શોધ બનાવવા, ઉપયોગ કરવા અથવા વેચવાને બાકાત રાખવાનો એકમાત્ર અધિકાર.
- **કોપીરાઇટ** એટલે વિશિષ્ટ અને સોંપાયેલ કાયદેસર અધિકાર, જે નિર્માતાને નિયત વર્ષો સુધી છાપવા, પ્રકાશિત કરવા, રજૂ કરવા, ફિલ્મ બનાવવા અથવા સાહિત્યિક, કલાત્મક અથવા સંગીતવાદ્યો સામગ્રી રેકોર્ડ કરવા માટે આપવામાં આવે છે.
- **સેમિકન્ડક્ટર ઇન્ટેગ્રેટેડ સર્કિટ** નો અર્થ એ છે કે ટ્રાન્ઝિસ્ટર અથવા અન્ય સર્કિટના તત્ત્વો ધરાવતા ઉત્પાદન, જે અર્ધવર્તુહક સામગ્રી અથવા ઇન્સ્યુલેટીંગ સામગ્રી પર અથવા સેમિકન્ડક્ટર સામગ્રીની અંદર અને ઇલેક્ટ્રોનિક સર્કેટના કાર્ય કરવા માટે રચાયેલ છે.
- **પ્લાન્ટ બ્રીડર્સ રાઇટ્સ (પીબીઆર)**, જેને પ્લાન્ટ વેરાઇટ રાઇટ્સ (પીવીઆર) તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે, તે છોડની નવી જાતિના સંવર્ધકને આપવામાં આવતા હકો છે જે સંવર્ધક સામગ્રી (બીજ, કાપીને, વિભાગો, પેશી સંસ્કૃતિ સહિત) પર બ્રીડરને વિશિષ્ટ નિયંત્રણ આપે છે.

5.10 સંદર્ભ સૂચિ

(1) બૌદ્ધિક સંપત્તિના કાયદાઓ, યુનિવર્સલ પબ્લિકેશન, આવૃત્તિ 2017

(2) ભારતમાં પેટન્ટ નો કાયદો, એમ.બી.રાવ, આવૃત્તિ 2010

(3) કોપીરાઈટ એક્ટ, 1957, કોમર્શિયલ લો પબ્લીશર, આવૃત્તિ 2019

(4) પ્રોટેક્શન ઓફ પ્લાન્ટ વેરાઈટીસ એન્ડ ફાર્મરસ રાઈટ્સ, 2001 અલોંગવિથ રુલ્સ 2003 એન્ડ રેગ્યુલેશન 2006, પ્રોફેશનલ બુક પબ્લિસર્સ, આવૃત્તિ 2015

****

BAOU
Education for All

યુનિવર્સિટી ગીત

સ્વાધ્યાયઃ પરમં તપઃ
સ્વાધ્યાયઃ પરમં તપઃ
સ્વાધ્યાયઃ પરમં તપઃ

શિક્ષણ, સંસ્કૃતિ, સદ્‌ભાવ, દિવ્યબોધનું ધામ
ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી નામ;
સૌને સૌની પાંખ મળે, ને સૌને સૌનું આભ,
દશે દિશામાં સ્મિત વહે હો દશે દિશે શુભ-લાભ.

અભણ રહી અજ્ઞાનના શાને, અંધકારને પીવો ?
કહે બુદ્ધ આંબેડકર કહે, તું થા તારો દીવો;
શારદીય અજવાળા પહોંચ્યાં ગુર્જર ગામે ગામ
ધ્રુવ તારકની જેમ ઝળહળે એકલવ્યની શાન.

સરસ્વતીના મયૂર તમારે ફળિયે આવી ગહેકે
અંધકારને હડસેલીને ઉજાસના ફૂલ મહેંકે;
બંધન નહીં કો સ્થાન સમયના જવું ન ઘરથી દૂર
ઘર આવી મા હરે શારદા દૈન્ય તિમિરના પૂર.

સંસ્કારોની સુગંધ મહેંકે, મન મંદિરને ધામે
સુખની ટપાલ પહોંચે સૌને પોતાને સરનામે;
સમાજ કેરે દરિયે હાંકી શિક્ષણ કેરું વહાણ,
આવો કરીયે આપણ સૌ
ભવ્ય રાષ્ટ્ર નિર્માણ...
દિવ્ય રાષ્ટ્ર નિર્માણ...
ભવ્ય રાષ્ટ્ર નિર્માણ

DR. BABASAHEB AMBEDKAR OPEN UNIVERSITY
(Established by Government of Gujarat)
'Jyotirmay' Parisar,
Sarkhej-Gandhinagar Highway, Chharodi, Ahmedabad-382 481
Website : www.baou.edu.in

978-93-5598-885-0